

RRADIKALE

JAARGANG 7/1989/NR. 1

N O T I T I E S

**Politiek
&
poëzie**

REDAKTIONEEL

RADIKALE NOTITIES

2 Redaktioneel

3 Hans Schoen

Over poëzie en politiek: een bundel poëzie is meer waard dan een snelweg

11 Jan Willen Duyvendak

Ruud Koopmans

Het fin-de-siècle-gevoel van de PPR: de verlatingsangst van een jongvolwassen

14 Nico Verbeek

De politikus van de toekomst: meer egotripper dan partijganger

18 Krisis 1989

19 Hennie Vermaas

De PPR en Oost-Europa: koudwaterrees?

21 Arda van den Brink

Toegepaste ethiek en techniek: de toekomst is in ons belang

24 Brieven

RADIKALE NOTITIES

Kolofon: Radikale Notities verschijnt vier keer per jaar als bijlage bij de Radikalenkrant. Radikale Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Radikalenkrant. **Redactie, administratie en advertenties:** PPR-Studiestichting, 1e Weteringdwarsstraat 4, 1017 TN Amsterdam, 020-247570. **Redactie:** Arda van den Brink, Marie-José Burger, Jan Dirx (eindredactie), Hans van Egdome, Malou van Hintum, Lidie Koeneman, Bram van Ojik, Tim van Ruiten. **Basisvormgeving:** Joep Paulussen. **Abonnementen:** Gratis bij de Radikalenkrant, anders f 15,- per jaar, giro. 2144633 t.n.v. PPR-Studiestichting Amsterdam, o.v.v. Radikale Notities.

Er zijn van die weken waarin meer geschiedenis gemaakt wordt dan in sommige volledige jaren. De eerste week van mei 1989 was er zo een. Drie vrije dagen, een kabinet dat valt en een PPR-partijraad die partijbestuur en kamerfrakties de deur wijst. De emoties gieren dan door de politieke vergaderzalen en wandelgangen. Het lijkt alsof de wereld even stil staat. Maar ach, is het niet allemaal slechts een lichte rimpeling in het troebele politieke viswater, veroorzaakt door amechtig naar lucht happende zichzelf belangrijk vindende partijen en partijtjes?

Ter relativering en om bij te komen dit nummer van Radikale Notities. Een nummer voor de leunstoel, een goede sigaar en een glas mooie wijn. Poëzie en Politiek! Daar opent het nummer mee. L'art pour l'art, of de kunst in dienst van het volk? Eén van de vragen waarmee tobbige linkse politici zich regelmatig plegen te vermoeien. Alsof het antwoord niet altijd al duidelijk en eenduidig was en is: de kunst is er vanwege de kunst. De medewerker inhoudelijk werk van de PPR -**Hans Schoen**- is een verslaafd poëzielezer en hij maakt duidelijk wat politiek en poëzie met elkaar te maken hebben en vooral ook niet te maken hebben. Waarom kan een dichter in één vers meer zeggen, dan een politikus in een dikke nota?

Van het gedicht naar het essay is niet zo'n grote stap. De twee resterende winnende essays uit de vorig jaar door de PPR uitgeschreven prijsvraag met als opdracht 'Halen de politieke partijen het jaar 2000?', worden in dit nummer afgedrukt.

„Wie hoopt nog dat CPN, PSP en PPR als afzonderlijke partijen het jaar 2000 halen?” Dat vragen **Jan-Willem Duyvendak** en **Ruud Koopmans** zich af. Deze twee Amsterdamse promovendi zijn van mening dat politieke machtsuitoefening door samenwerking de enige mogelijkheid is om „het suicidale proces waarin de drie radi-

kaal linkse partijen zich vrijwillig hebben begeven” te stoppen.

De historicus **Nico Verbeek** kijkt naar verleden en toekomst en komt tot de volgende konklusie in zijn essay: „De politikus van de 21e eeuw beschouwt 'zijn' partij niet als een klup die hij door dik en dun moet steunen, maar de partij verschaft hem het politieke platform, waarop zijn politieke loopbaan gelanceerd wordt.”

Reflekteren over verleden, heden en toekomst is een goede zaak, maar het dagelijkse politieke handwerk moet doorgaan. **Hennie Vermaas** vindt dat de PPR dat handwerk in haar contacten met Oost-Europa niet goed uitvoert. Een pleidooi voor het aanknopen van contacten met niet-officiële organisaties in oost-Europa. Redaktielid **Arda van den Brink** las het proefschrift van de wiskundige en theoloog Medard Hilhorst. Deze Delftse studentenpastor beschrijft in zijn boek vanuit de toegepaste ethiek enige, ook politiek relevante, beschouwingen over moderne problemen en technologische ontwikkelingen, zoals kernenergie, schaarste van grondstoffen en genetica. „Toekomstige generaties hebben er meer belang bij dat het genenonderzoek wordt voortgezet dan dat we hier alle hongerigen voeden.”

OVER POEZIE EN POLITIEK

Een bundel poëzie is meer waard dan een snelweg

'Kameraad, ga maar snel naar huis, Maart en April schrijven!'

Met deze wat versleten anekdote werd *Herman Gorter*, dichter van de honderd jaar oude Mei, door een socialistische partijgenoot in het begin van deze eeuw naar zijn muze teruggestuurd. Daarmee zou je de relatie tussen poëzie en politiek kunnen afdoen. Of hebben ze toch meer raakvlakken dan hun beginlettergreep?

Alvorens een antwoord op die vraag te geven, is het dienstig om de huidige maatschappelijke positie van de poëzie te schetsen. Die is in één woord: marginaal. Daarin verschilt ze dus weinig van de politieke positie van de PPR. Optimistische schattingen gaan er vanuit dat 1% van de verkochte jaarlijkse hoeveelheid literaire boeken uit gedichtenbundels bestaat; dat betekent ongeveer een kleine 200.000 bundels met een totale verkoopwaarde van 5 miljoen gulden. Dat er toch zo'n 200 titels per jaar uitkomen, is vooral te danken aan de uitgeverij die het uitgeven van poëzie als hun kulturele taak zien en het kommercieel verlies compenseren met de verdiensten die uit de schaarse bestsellers voortkomen. Poëzie heeft natuurlijk het grote voordeel dat het relatief goedkoop geproduceerd kan worden (weinig papier verbruik -een dichtbundel is milieuvriendelijker dan een roman!- en een kleine oplage).

Zeer typerend voor deze situatie is de gang van zaken rond de laatste dichtbundel, *Het Androgyn In Ska*, van *Boudewijn Büch*. Hij vond dat zijn dichtwerk niet de aandacht kreeg die het verdient, daarom zou *Het Androgyn In Ska* zijn laatste officieel uitgegeven bundel worden. Voortaan zou er alleen nog maar bibliofiel, in kleine oplage, voor de liefhebber gepubliceerd worden. De bundel verscheen in een oplage van 650 exemplaren in 1986. Iedere boekhandel heeft hem nu nog in voorraad. Ik zal hier geen oordeel vellen over de kwaliteit, maar het is toch veelzeggend dat zo'n mediafenomeen als Büch, die moeiteloos tienduizenden prozaboeken verkoopt, zelfs met veel tam-tam en op zijn vermeende status niet enkele honderden poëziebundels weet te verkopen.

Ondanks die marginale economische posi-

tie, heeft de poëzie nog altijd een vrijwel onomstreden maatschappelijke status. Hoewel die status absoluut niet garant staat voor het gelezen worden. Zeker niet, nu vertrouwd raken met poëzie in de meeste scholen overgeslagen wordt. In het algemeen staat de (dicht)kunst in hoog aanzien. Kamerleden sieren hun betogen menigmaal op met versregels, hoewel meestal wel erg obligate en dikwijls verkeerd geciteerd. Soms lijkt het meer op een flirten met kultuur dan op een echt begrip daarvan. Een enkel Kamerlid dicht zelf, VVD'er *Joekes* (larmoyante rijmelarij) of publiceerde vroeger, D66'er *Aad Nuis*. Tijdens de herdenkingsdienst bij de dood van Den Uyl las *Remco Campert* een gedicht voor waar de PvdA-politikus van hield. Alle toespraken werden later in hun

Citaat 1

De mens toont zijn beste eigenschappen als persoon, zijn slechtste in de maatschappij. Niets toont daarom meer de val van deze tijd aan dan de belangstelling voor de mens als sociaal wezen, (vanzelfsprekend) gepaard met onverschilligheid, zo niet erger, tegenover die mens als individu.

J.C. Bloem, 1952

geheel afgedrukt, alleen het gedicht stond half in het herdenkingsboekje, alsof het afbeelden van een halve Nachtwacht recht doet aan de schilderkunst. Ooit is de relatie tussen politiek en poëzie wel eens inniger geweest.

Echo van het verleden

Tot diep in de negentiende eeuw was de relatie duidelijk. Dichters zorgden voor een belangrijk deel voor politieke visie, commentaar en berichtgeving, en werden door de hele kulturele elite gelezen. Er waren nauwelijks andere media; zelfs tot

En 'k zwierf weder verder door die werkplaats,
 Door 'n ander deel van die reuzenfabriek.
 En vond daar de arbeiders te samen eten
 In het stalvette donker der machines
 Hun eten van hun witte schotelen.
 Vuil waren ze en arm, en arm-ellendig.
 Met de hoofden opgericht op hunne armen
 Lagen daar hunne volken op de aarde.
 Maar toen ik langs hen ging hoorde ik spreken.
 Want eene met een koel krachtig gezicht
 Glanzend, sprak, — het was Robert, — klaar tot hen
 Aldus: „Wij kunnen vrij worde' als wij willen.
 Als we ons vereenigen. Elk in zijn vak.
 En dan samen strijden tegen de patroons.”
 Ik hoorde het. Het was alsof er een vuur
 Aan ging of was, tusschen de koule koude
 Werktuigen en menschen. —
 Zooals een visscher die in zijne hut
 Aan zee een oogeblik komt, en zich warmt,
 De handen bij den zwarten ijzeren kachel.
 Verrukking over het zoo heerlijk leven
 In de oneindigheid van het heeal,
 Slaat hem door 't hoofd, —
 Zoo was ik daar even bij deze groep. —
 Maar de arbeiders met hun gebukte hoofden
 Blevén staan om hem stil. En hij bleef alleen,
 Verraden door bangheid, bangheid's verraad.

En ik ging door het Kapitaal's Heeal,
 Door die fabriek of in een ander deel,
 Of in andre fabriek, of in ander land,
 Of misschien ook in een ander werelddeel.
 En 'k zag de arbeiders, de doffe smeden

In den laten achtermiddag staan werken.
 De wereld zwol om hen, 'taantal, 't heeal
 Was vol van licht rondom hun stalen hammers.
 Zij waren arm en klein, en klein-ellendig.
 En een riep uit van hen: „Komt mannen, komt,
 'k Heb iets te zeggen aan u.” Het was Wilhelm.
 Hij ging een eind op zij, zooals een ram
 Die de kudde even ter zij leidt: „Er is één weg
 Naar Vrijheid. Die is als wij één worden.
 En één worden wij slechts als de gansche aarde
 De menscheid toebehoort gezamenlijk.
 Daarvoor moeten wij allen samen strijden
 Tegen het gansch Kapitaal en zijn Staat.” —
 Ik stond en het werd lichter om mij heen.
 Zooals een kapitein, die in den storm
 Gewaakt heeft over 't schip viermaal twaalf uren,
 En dan midden in de kokende zeëen,
 Den nevel en den storm naar zijn bed gaat
 En één uur slaapt. Dan stijgt hij naar het dek,
 Verwachgend alles grauw woest weer te vinden.
 Maar zie, de zon is aan d' hemel verschenen,
 En lacht over de zee als witten tuin
 Onder den blauwen hemel, gouden zon,
 In den lichtstorm —
 Zoo stond ik in het lichten om mij heen. —
 Maar die arbeiders begrepen hem niet,
 Zij bleven schoorvoetend, leeg van hand staan.
 Zooals schapen die stil staan leken zij,
 Die, het hoofd op, kijken, maar niet verroeren.
 Ook hij bleef eenzaam. Door domheid's Verraad.

En ik zwierf eenzaam Stad der Arbeid in. —

1800 kranten maar mondjesmaat. Machthebbers huurden vaak dichters in om officiële gebeurtenissen en verrichte heldendaden luister bij te zetten. Die poëten om den brode konden dus niet al te kritisch zijn, als ze het tigste loflied op de zeeslagen van Michiel de Ruyter moesten schrijven. Toch haalden ze voor eigen rekening vaak meedogenloos in spot- en hekelverzen uit naar politici. Het afgedrukte hekelvers in echovorm van *Vondel* (1587-1679) is een goed voorbeeld. Een poëtisch orginele veroordeling van de politieke moord op 'minister-president' Johan van Oldebarneveldt. Vul voor de oude namen, maar eens hedendaagse in; *Stoker* zou niet vernietigender kunnen zijn in een Volkskrantcolumn. Nu hebben we kranten, televisie en radio én een parlementaire democratie met ingebouwde controle op ongebreidelde machtsuitoefening. *Vondel* liet zich soms ook inhuren, bv. door het Amsterdams gemeentebestuur voor het schrijven van een lange ode op het nieuwe stadhuis (het huidige Paleis-op-de-Dam). Nu er een nieuw stadhuis in Amsterdam is verzezen laat het gemeentebestuur hoogstens een promotievideo maken.

In de negentiende eeuw raakten de dichters hun rol in de politieke verslaggeving kwijt. De introductie van stoompersen maakte voor het eerst grote oplages mogelijk (met de handpers kon van welke tekst ook niet meer dan 1500 exemplaren van één zetsel gedrukt worden, en dat duurde dan nog dagen en dagen). Toen bovendien goedkoop papier geproduceerd kon worden en rond 1850 de zeer hoge belasting op kranten afgeschaft werd, was de weg voor de opkomst van de dagbladjournalistiek vrijgemaakt. Met de dichtersbeweging van de tachtigers (*Willem Kloos*, *Albert Verwey c.s.*) trok de poëzie zich terug tot de uitdrukking van de aller-individueelste gevoelens in een even individuele en soms moeilijk begrijpbare stijl ('Ik ben een God in het diepste van mijn gedachten').

Hoofdpijnwijn

Toch gingen politiek en poëzie een nieuwe bloeiperiode tegemoet met de opkomst van het socialisme rond 1900. De socialistische poëzie moest in een modern soort strijdzangen de onafwendbare komst van het socialisme en de verheffing van de arbeidersklasse bezingen. Van de socialistische dichters is zonder twijfel Herman Gorter -die zoals we zagen ook politiek actief was- de grootste geweest. Niet de meest populaire; dat was *Adema van Scheltema* wiens in eenvoudige taal gestelde bundels oplages van tienduizenden stuks haalden, zodat de planken van de antikwariaten er tegenwoordig nog van doorbuigen. Het

fenomeen verzuilde dichter is sinds de oorlog vrijwel verdwenen. Uitgezonderd in poëtisch opzicht oninteressante figuren als de dichteres van het christelijke lief en leed *Nel Benschop* en de vertolker van het simplistisch blijde levensgevoel van de AVRO/TROS-zuil *Toon Hermans*.

Van Gorter als socialistisch dichter is hier een illustratief fragment opgenomen uit zijn grote epos *Pan* uit 1916 (500 bladzijden poëzie). De bijna heilige sfeer doet nu misschien lachwekkend aan. Tegenover het fragment van Gorter is een hedendaags gedicht geplaatst uit 1986 van de dichter *H.H. ter Balkt*. Beide gedichten hebben hetzelfde onderwerp: de 'zegeningen' van

Citaat 2

Er zijn meer dan genoeg schrijvers, bekend en onbekend, die allerminst zo arrogant zijn het geweten der natie te willen spelen, die af en toe hun schrijftafel omgooien -en het alledaagse werk van een democraat opknappen. En dat wil zeggen: het compromis nastreven. Laten wij dit wel bedenken: het gedicht kent geen compromissen. Wie in dit spanningsveld kan leven en handelen is een nar en verandert de wereld.

Günther Grass, 1976

de industrie. Daarmee houden de overeenkomsten echter op. Gorter stelt het bestaan van de industrie niet ter discussie. Hij spreekt over fabrieken alsof het kerkegebouwen zijn. Het gaat hem om de machtsvorming van arbeiders die de strijd aan moeten binden tegen Staat en Kapitaal. Ter Balkt signaleert vanuit de jaren tachtig een ander probleem. Een industrie die vervuult ('elegante dioxine-paleizen'), mensen vervreemdt ('Op de machines druppelt de verveeldheid van de mensen'), of mensen naar willekeur afdankt ('Ze biedt werkgelegenheid aan 776000 werkelozen'). Deze feiten van de industrie worden gesteld tegenover de schijnbare schoonheid en nuttigheid van wat ze de konsument allemaal biedt: uiterst smerige wijn, maar wel met een suggestief zilveren etiket van het Château Engelenvleugel. Voor Gorter staat de uitbuiting van de arbeider voorop en voor Ter Balkt het vervuilen van de industrie (niet alleen van het fysieke, maar ook van het psychische milieu). In zoverre weerspiegelen beide de belangrijkste linkse items van hun tijd.

Er is echter een ander, veel essentiëler verschil tussen beiden. Gorter wil direct politieke invloed uitoefenen en heeft zijn poëtische stijl daaraan ondergeschikt gemaakt. Hij staat als dichter in dienst van zijn politiek ideaal. Zijn taalgebruik is

UITLEGGING VAN DE INDUSTRIE

Industrie, rad van fortuin
 je machines draaien hard rond
 (als ondoorgroendelijke molens)
 en malen ondoorgroendelijk
 vensterglas, tafelpoten, mixers
 Op de machines druppelt
 de verveeldheid van de mensen

Ik drink sinistere wijn
 en zeg, de industrie is goddelijk
 Mijn stoelpoten kraken hard
 Ik noem deze smerige wijn
 'lymfe van het machine-park'
 Deze wijn is even infaam
 als haar mengers

Stel jullie voor dat ergens
 bij hakhout, 't fabriekje staat
 waar die vuile wijn gemengd wordt
 door lugubere mengers
 Een vleugje methylalcohol...
 Drie slechte stemmen...
 Zo verkrijg je bittere wijn

Nee, de industrie is au quai
 Ze draagt haar ziekte met verve
 Als ze kotst kotst ze goudverf uit
 Er staat, ergens, een drukkerij
 die zilveren etiketten drukt
 (Château Engelenvleugel
 maar zo'n kasteel bestaat niet)

Het glas splintert door de wijn
 Uit de antieke-klokkenfabriek
 waaien flarden klokslagen
 Klokke twaalf zwemt de glasblazer
 in droesem van nachtmerries rond
 De keel zingt vals
 door de slechte wijn

Rookwolk uit de wijnkelder
 bezingt de tabaksfabriek...
 Evenzo het wegvarend schip
 de droogdokmaatschappij
 't Keelpijntablet de keelpijn
 't Ziekenhuis speelt op de blucs-
 harp bij de duistere poorten
 van Friki's kuikenslachterijen;
 de elegante dioxine-paleizen
 Alles voor de derde wereld

Ik val op mijn knieën
 voor de Industrie:
 Rond rad; Yggdrasil; boomkruin van rook
 Ze biedt werkgelegenheid
 aan 776 000 werklozen
 volgens de nieuwe werklozentelling
 Ze draait maar en sluit dan
 met een klap al haar poorten
 Als een wijnglas dat valt

UITLEGGING VAN DE INDUSTRIE

*H.H. ter Balkt 1938; uit: Verkeerde Raad-
 huizen, 1986, uitg. Nova Zembla, f15,-*

retorisch, eenvoudig en helder. Ter Balkt kiest een heel andere positie. Hij maakt op een eigenzinnige -en misschien voor veel lezers duistere- wijze zijn eigen vragen bij en eigen opvattingen en zorgen over de hedendaagse industrie duidelijk. Zijn gedicht kan toegankelijker worden als je als hulpmiddel bedenkt dat hij over twee dingen tegelijk schrijft: aan de ene kant in het algemeen over de industrie en aan de andere kant over de ochtend na het nuttigen van een fles zgn. hoofdpijn-wijn (tenslotte een op industriële wijze vergiftigd -sulfit- landbouwprodukt). Wie zelf bedenkt hoe zijn gedachten werken met een lichte kater kan het gedicht lezen als een aardige benadering van de verwarde en boosaardige werkelijkheid onder de hersenpan. Ter Balkts gedicht is dus niet in directe zin geëngageerd, maar wel indirect. In zijn poëtische uitwerking stelt hij vooral veel vragen, terwijl Gorter één antwoord geeft. Toch is Ter Balkts uitlegging van de industrie een wonder van beknoptheid, als je alles wat hij aan de orde stelt in een politiek rapport uiteenzet, heb je al gauw een paar honderd bladzijden gevuld. Poëzie is zo beschouwd, als je voldoende leeservaring hebt, een uiterst economisch taalmedium.

Vastgelopen engagement

Het laatste -inmiddels hopeloos vastgelopen- huwelijk tussen poëzie en politiek vond plaats rond 1970. Trefwoord was het begrip 'engagement'. Uitvloeisel van de gebeurtenissen van mei 1968 in Parijs; achteraf bezien eerder een kulturele dan een politieke revolutie in zijn uitwerking in de Westerse wereld.

Engagement of te wel directe politieke bemoeienis in de poëzie is eigenlijk alleen politiek functioneel in samenlevingen waar de vrijheid van het woord onderdrukt wordt door censuur. Zo zitten er buiten de Westerse wereld nog altijd dichter

Citaat 3

Mijn ideaal = 3x Modaal!

Een Maximaal dichter in de bloemlezing Maximaal, 1988

ters en dichters vast in gevangenissen alleen omdat ze dichtten wat ze dachten. In Nederland is een dergelijke situatie alleen voorgekomen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toen circuleerde er illegale verzetspoëzie. Het engagement rond 1970 werd grotendeels geïnspireerd door het proces van dekolonialisatie in de Derde Wereld. Dit engagement werd hier als problematisch ervaren en ging uiteindelijk roemloos ten onder. Poëzie is voor alles woordkunst die in vrijheid bloeit. Als het dienst moet doen als politieke propaganda

blijft er al snel weinig over van die vrijheid en vervalt het engagement tot cliché (zie citaat 6 van *Kouwenaar*). In de uitspraak van *Günther Grass* (citaat 2) wordt aangegeven dat dichters politiek actief zouden moeten zijn, niet alleen in maar vooral buiten hun werk. Net zoals mensen uit andere beroepen van arts tot arbeider onmisbaar zijn in de politiek. Het probleem van de huidige politiek is dat ze die deelname steeds slechter en eenzijdiger weet te organiseren.

Het ontstaan van de PPR en vooral haar eerste succes is mede het politiek produkt

Citaat 4

Poëzie en politiek zijn geen 'vakgebieden', maar historische processen, het ene binnen het medium van de taal, het andere binnen het medium van de macht.

Hans Magnus Enzensberger, 1974

van mei '68 geweest. Dat de PPR toen echter vooral een kultureel verschijnsel was, blijkt uit een sonnet van *Jan Kal* uit 1974. Onderwerp: het generatieconflict tussen een rechtse vader die zijn dochter PPR-stemmen verbiedt. Bij mijn weten het enige gedicht, waarin de PPR figureert:

Ik pleegde, vindt hij, van de kinderen als enige verraad; maar Tante Ger haar zonen stemden ook al PPR.

Echt flauw, dat ze m'n maandgeld minderen,
ik word tóch niet net zo streberig!
Vijf maanden *Keerpunt* '72.

Troonrede-rap

Tot nu toe heb ik de begrippen poëzie en politiek als vanzelfsprekende grootheden gepresenteerd. Alsof het om twee aparte zelfstandige werelden gaat. De Duitse dichter en essayist *Hans Magnus Enzensberger* (zie citaat 4) noemt het historische proces, waarbij politiek het middel macht hanteert en de poëzie het woord. Daarbij moet echter aangetekend worden dat voor het tot daadwerkelijke politieke machtsuitoefening komt, het politieke bedrijf voortnamelijk beheerst wordt door woordenspel en verbaal vertoon.

Alleen gaat men in beide processen zeer verschillend met het woord om. In de politiek wordt de taal vaak gebruikt om zaken te verhullen en de waarheid (voor zover die bestaat natuurlijk) geweld aan te doen. Tijdens de jongste kabinetsskrisis zei VVD-leider Voorhoeve in een interview dat de politiek normaal een grote dosis ambiguïteit nodig heeft om goed te kunnen functioneren. Enkele uren doorsnee be-toog van bv. Lubbers doen bijna niemand

meer door de bomen het bos zien. Taal wordt vaak in de politiek gebruikt om te verdoezelen en alle mogelijkheden open te houden. In de poëzie gaat het er juist om de partikuliere waarheid van de dichter in zo weinig mogelijk woorden te benaderen. Het afgedrukte gedichtje van *Decker Zimmerman* over een kabinetsskrisis aan het eind van de negentiende eeuw maakt dat heel duidelijk. Een betrokken politikus zou ongetwijfeld een rede houden van een uur met veel mooie begrippen en intenties over de ontstane staatsrechtelijke problemen, zonder veel duidelijkheid te scheppen. Zo beschouwd kan een politikus een hoop leren van de dichter.

Natuurlijk heeft ook de dichtkunst zijn ambiguïteit. Neem bv. de eerste regel van het Ter Balkt gedicht: 'Industrie, rad van fortuin'. Hier heeft fortuin twee betekenissen: het duidt zowel veel geld verdienen in de industrie aan, als het uiterst wisselvallige van het bedrijf (in jargon 'konjunctuurgevoeligheid'). Deze dubbelzinnigheid verhult niets, maar voorziet het gezegde van meer betekenis. Een laatste fraai voorbeeld van dichterlijke hekeling van politiek taalgebruik is het gedicht *Aan Alle Onderdanen* van de jonge dichter *K. Michel* (pas verschenen debuutbundel: *Ja! Naakt als de stenen; Meulenhoff, f29,50*). Hij heeft de troonrede van 1988 verknipt tot een soort rap-versie in dichtvorm. Een strofe ter illustratie:

Herstel is mogelijk / daarom moeten wij nu Doorzetten
Strikt waar het moet / Het gaat daarbij om Tienduizenden / Toch moeten wij de noodzakelijke Ingrepen niet / uit de weg gaan
Dat zijn wij elkaar verplicht...

Een ander verschil tussen politiek en poëzie ligt besloten in de uitspraak van *J.C. Bloem* (citaat 1). Politiek zoekt altijd naar een grootste gemene deler en beschouwt de mens als onderdeel van een groep, als sociaal wezen. Waar poëzie opkomt voor de eenling. Het gedicht van *Hans Kloos* gaat over de dood van de Amerikaanse schrijver uit de beat-generation *Richard Brautigan*. Maar door zijn naam slechts te onthullen in een voetnoot, gaat het over de

Citaat 5

Wat groter dan alles is, is de kunst.

Een bundel poëzie is meer waard dan een spoorweg.

Gustav Flaubert, 1840

onmenselijke manier waarop mensen in onze geciviliseerde maatschappij kunnen sterven. Het is geen politiek gedicht, maar een aangrijpend In-memoriam. Toch zegt

GESPRECK
OP HET GRAF VAN WIJLEN DEN HEERE
JOAN VAN OLDENBARNEVELT

VREEMDELINGH. KERCKGALM

Wie luystren om de vraegh eens Vreemdelings te hooren?

K. Ooren.

Vr. Wie stopt 's Lants Voorspraeck hier den mont met
desen steen?

K. Een.

Vr. Mauritius? wat kon den Landtvooght dus verstooren?

K. Tooren.

Vr. Zoo heeft hy om verraedt hem 't leven afgesneên?

K. Neen.

Vr. Was 't om de Vryheydt dan met kracht op 't hert te
treden?

K. Reden.

Vr. Wat mist al't Vaderlandt by 'tkorten van dien

draet?

K. Raet.

Vr. En brack men meer dan 't Recht der vrygevochte

Steden?

K. Eden.

Vr. Wat baert dit, nu elck voelt hoe veel sijn doot ons

schaet?

K. Haet.

Vr. Wat moet men doen, die met den Dwinghlant

t'samen-zweeren?

K. Weeren.

Vr. Zou dan hun hooghmoedt haest verwelcken, als het
gras?

K. Ras.

Vr. Wat zal men BARNEVELT, die 'tjuck socht af te keeren?

K. Feren.

Vr. Wat wort de Dwingelandt, die 't Recht te machtigh
was?

K. As.

Gespreck op het graf

*Joost van den Vondel 1587-1679; uit: De
werken van Vondel, deel I 1605-1620, ed.
1927*

KAMERONTBINDING,

DOOR VELEN HEDEN AANBEVOLEN

Ge ontbindt, jaagt weg Jan, Piet, Klaas, Kees.

't Zal weinig baten, naar ik vrees.

Gij maakt rondom rumoer, geraas,

En krijgt terug Piet, Jan, Kees, Klaas.

KAMERONTBINDING

*J. Decker Zimmerman 1785-1867; uit: Na-
gelaten Rijmklanken, 1869*

het veel over de positie van de outsider en over eenzaamheid. Het overtreft in zeggingskracht en integriteit iedere politieke poging -of het onvermogen daartoe- om over mensen die weken onopgemerkt dood thuis liggen zinnig te discussiëren. Het individuele geval is politiek niet interessant en het wordt zelden als signaal om het beleid te wijzigen opgepakt. Ria Beckers oogste ooit de nodige weerstand toen zij tijdens een Kamerdebat een persoonlijke brief van een bijstandsvrouw voorlas.

Tot slot nog een overeenkomst tussen politiek en poëzie. Beiden jagen een (wens-)droom na en allebei doen ze een beroep op de verbeelding. In het ene geval op de creatieve en in het andere op de maat-

Citaat 6

Alsof engagement alleen zou zijn af te lezen aan onmiddellijke verstaanbaarheid. Dat is wel de kern van het hele probleem misschien, dat misverstand. Trouwens, ook de meeste niet-geëngageerde poëzie is grootspraak. Ik kan wel au roepen, of God, ik zeg maar wat, maar je moet zulke knetterende cliché's ook nog even waarmaken. Als ik zeg: Nixon moordenaar, dan is dat natuurlijk wel een acceptabel statement, maar daar heb je mij niet voor nodig; dat staat al op de muur. Cliché's waarmaken, dat is misschien wel het belangrijkste wat een dichter te doen heeft, en daarin onderscheidt hij zich dacht ik vooral van andere taalgebruikers.

Gerrit Kouwenaar in een interview, 1971

schappelijke verbeelding. Die twee sluiten elkaar overigens niet uit. De PPR heeft in haar nieuwe verkiezingsprogramma in het kultuurdebat dan ook gekozen voor het stellen van de verbeelding boven het economische nut. Zo bezien is het aforisme van *Flaubert* (zie citaat 5) nog even geldig; alleen is het anderhalve eeuw later misschien beter spoorweg door snelweg te vervangen.

3x modaal als ideaal

Aandacht voor poëzie in het onderwijs (vrijwel verdwenen tegenwoordig en de poëzie bijna tot een uitstervende tekstsoort makend) is dan ook politiek verdedigbaar. Ook het pleiten voor de oprichting en subsidiëring van een Nederlands poëziecentrum zou geen luxe zijn. Misschien o.a. gesponsord door die verzekeringsmaatschappij in Rotterdam die op het dak een lichtreklame voert met de regel van de dichter *Lucebert*: 'Alles van waarde is weerloos'. Een royalere beroepskostenvergoeding voor dichters is ook niet echt slecht; het moderniseren van één tank kost

nog altijd aanzienlijk meer. Anders worden dichters steeds meer studeerkamerfantomen die in de weer zijn met het 'figuurzagen aan stilleven's', zoals de groep jonge rebelse dichters, de Maximalen, het noemen. Die zelf overigens aan de bak willen komen met zo hard mogelijk schreeuwen om publiciteit, waarbij ze hun jeugdpuistjes uitvergrooten tot kosmische proporties. Zij verwarren dichten met het maken van reclameslogans, die hun gebrek aan analyse en idealen zeer duidelijk uit laten komen (zie citaat 3). Maar ook voor hen geldt dat hun verwoede pogingen om gelezen en gehoord te worden, meer kans van slagen hebben als de maatschappij laat merken dat ze prijs stelt op dichters, bv. door te subsidiëren en het lezen van gedichten te bevorderen.

Maar misschien zijn er geprikkelde lezers van dit artikel die nu nog menen dat politiek en poëzie evenveel met elkaar te maken hebben als koalitievorming met kaktussen kweken.

Hans Schoen

Is het een encyclopedieëncolporteur geweest, een fan, een vriend, zijn uitgever, een zoon of dochter (of had hij die niet?) een medewerker van een tijdschrift voor film en literatuur, de buurman, een vriendin, de postbode,

die merkte dat de deur open was, die hem wilde vertellen over zijn eczeem en zijn liefde voor Captain Beefheart en het vakantiehuisje van zijn ouders, die net terug was van vakantie en eens lekker wilde bijlullen met die oude zeiksnor, die *An Unfortunate Woman* nu weleens afgemaakt wilde zien, die (laten we daar nu even van uitgaan) niet bestaat, die hem wilde uithoren over de films in zijn boeken, m.n. *The Old Man And The Stew*, die rare plekken in het plafond kreeg,

die via via gehoord had dat hij de laatste tijd zo breekbaar en nukkig was en hem wilde opbeuren en misschien zelfs wel weer een keertje met hem in bed duiken, die de post niet meer door de bus kon krijgen,

en hem aan een tafel vond met zijn hoofd in een schimmeland bord cornflakes en melk, in zijn stoel achter zijn bureau, op de bank voor de televisie waarop op dat moment een documentaire over amoebes en evolutie te zien was, in de badkamer waar hij voor de spiegel had gestaan, nergens, op de wc met sperma in zijn handen, in de keuken met een in zijn val meegesleurd afdruiptrek blinkend vaatwerk op en rond hem, deels in stukken natuurlijk, op bed met een doorweekt kussen over zijn hoofd, met een schroefgat erin en een zilveren revolver er boven op, in de hal, zijn hoofd half verscholen tussen de jassen,

of is het iemand anders geweest die hem ontdekte en zo nodig moest vertellen dat er weer iemand* niet meer is.

*iemand = Richard Brautigan

Een van de dagen

Hans Kloos 1960; uit: Voor Mevr. en Mr. Naaktgeboren, 1988, uitg. Perdu, f22,50

HET FIN-SIÈCLE-GEVOEL VAN DE PPR

DE VERLATINGSANGST VAN EEN JONGVOLWASSENE

In veel Westeuropese landen beleven linkslibertaire partijen, veelal van een 'groene' signatuur, hoogtijdagen. Tegelijkertijd doet zich de paradoxale situatie voor dat uitgerekend in Nederland, dat sinds de jaren zestig gekenmerkt werd door een relatief sterke positie van libertair links, door zo'n radikaal linkse partij i.c. de PPR, een essay-prijsvraag wordt uitgeschreven met als vraagstelling: „Halen de politieke partijen het jaar 2000?” Gezien de wel zeer belabberde resultaten van radikaal links bij de laatste verkiezingen mag deze vraagstelling door een radikaal linkse partij misschien logisch klinken. In een internationale kontekst bekeken – zelfs in een traditioneel toch niet bepaald radikaal land als Zwitserland halen de Groenen 10% van de stemmen – lijkt het voor een jubilerend radikaal linkse partij meer voor de hand te liggen om de vraag op te werpen wat de oorzaken zijn van deze Nederlandse uitzonderingspositie. Maar liever dan zich te richten op een analyse van het eigen gebrek aan succes, waarbij niet ontkomen kan worden aan een evaluatie van de eigen strategie, richten de opstellers van de essay-prijsvraag de blik op voor alle partijen geldende problemen, waarvan bovendien verondersteld wordt dat ze veroorzaakt zijn door maatschappelijke processen die zich buiten de invloed van politieke partijen voltrekken. En wat leent zich daar beter voor dan het opvoeren van het modieuze toverwoord ter verklaring van de problemen van politieke partijen in de jaren tachtig: de individualisering? Wij zullen betogen dat het proces van individualisering weliswaar voor sommige politieke partijen nieuwe problemen veroorzaakt, maar tegelijkertijd juist aan radikaal links ontwikkelingskansen biedt, hetgeen de vraag naar de oorzaken van het geringe succes van radikaal links in Nederland alleen nog maar scherper naar voren brengt.

Verlatingsangst

Betekent het fin-de-siècle werkelijk het einde van de PPR en andere politieke partijen? Waarom dringt de vraag „Halen de politieke partijen het jaar 2000?” zich volgens de opstellers van de prijsvraag steeds meer op? Zij konstateren dat door de opkomst en

toegenomen rol van de massamedia de *persoon*, de *individuele politikus*, voor de kiezers steeds meer bepalend wordt bij het maken van een keuze en programma en partij-binding steeds minder. Denkt de PPR dat, nadat het persoonlijke politiek is geworden nu ook de politiek persoonlijker wordt? En dan nog de verontrustende ontwikkeling dat 'studenten de straat op gaan zonder binding met partijen'. Politieke partijen lijken door bewegingen te worden ingehaald. Zij maken de weinig aantrekkelijke overgang van voorhoede-prenties naar achterhoedegevechten.

Politieke partijen worden in de perceptie van de opstellers dus van twee kanten 'in de steek gelaten'. De verlatingsangst slaat toe nu enerzijds de binding tussen politici en partijen en anderzijds die tussen partijen en hun achterban steeds losser worden. Deze verslappening van de banden wordt nu geweten aan het proces van individualisering dat 'knaagt aan het bestaan van organisaties'.

Wordt de politiek persoonlijker? Is het inderdaad zo dat elektorale keuzes steeds afhankelijker zijn geworden van het charisma van individuele politici, zeker nu we leven onder de diktatuur van de televisiedemocratie? Deze veronderstelling lijkt onder andere te zijn ingegeven door het bij de laatste verkiezingen vaak gesuggereerde, maar nergens bewezen 'Lubbers-effect' en door vergelijkbare effecten in het buitenland rondom Mitterrand en acteurs als Reagan. Maar is hier werkelijk sprake van een *nieuw* verschijnsel? Ziet onze nu oudere medemens het stelsel van sociale voorzieningen niet eerder als een resultaat van de inspanningen van 'Vadertje Drees' dan van de PvdA? En wie weet zich nog de partijsamenstelling van de kabinetten in de jaren dertig te herinneren, terwijl iedereen weet dat dat de tijd van Colijn was? En is daarin buiten de grenzen nu zoveel veranderd: is de 'persoonlijke' uitstraling van Ronald Reagan nu werkelijk zoveel belangrijker dan die van John F. Kennedy? Waar blijft Helmut Kohl in vergelijking met de 'vader' van het 'Wirtschaftswunder' Konrad Adenauer? Er lijkt zich met andere woorden geen duidelijke verandering in de richting van een verdere verpersoonlijking van de politiek te voltrekken. Van vadertje Drees tot oompje ('tonton') Mitterrand: er bestaat

een lange traditie om politiek te begrijpen als familieaangelegenheid.

Voorzover de aandacht de laatste jaren tijdens de verkiezingskampanjes wel meer verschuift van de inhoud naar de vorm, heeft dat eerder te maken met gebrek aan politieke inhoud dan met de toegenomen invloed van de media. Daar waar inhoudelijke verschillen tussen de grote partijen nog nauwelijks te onderscheiden zijn, is de vorm immers nog het enige waarop gekozen kan worden. Politieke partijen hebben daarom ook steeds professionelere, alles verkopende pr-buro's nodig om de zogenaamd grote gevolgen van het kleine verschil zichtbaar te maken.

Het signaleren van de andere 'angstaanjagende' ontwikkeling, namelijk dat politieke actie steeds meer los van politieke partijen plaatsvindt, snijdt meer hout. Inderdaad heeft de belangrijkste vorm van politieke actie in de afgelopen jaren – die in het kader van de zogenaamde nieuwe sociale bewegingen – betrekkelijk los gestaan van de traditionele politieke partijen. Tegelijkertijd wijst de enorme mobilisatiekracht van deze bewegingen – zowel wat betreft deelname aan acties als aan organisatorische activiteiten – erop dat van een algemene afname van de activiteit in 'politieke' organisaties geen sprake is. Integendeel: de terugloop in activiteiten en organisatiegraad van politieke partijen wordt ruimschoots gecompenseerd door de groeiende deelname in andere politieke verbanden. Wat er ook moge knagen aan het bestaan van politieke partijen, het bestaan van politieke organisaties in het algemeen lijkt geenszins bedreigd.

Deze verschuiving in het type politieke organisatie waaraan men deelneemt, heeft twee kanten: de onderwerpen waar men 'politiek van maakt' veranderen en er is sprake van een kwalitatief andere verbinding tussen organisatie en deelnemer.

De eerste ontwikkeling kon o.a. worden gekonstateerd bij 'emancipatie'-bewegingen voor wie 'het persoonlijke politiek' geworden was. Voordat vrouwen-homo- en etnische issues ook onderwerp waren van partijpolitiek gesprek, bestonden er al geruime tijd bewegingen op deze terreinen. Bewegingen die zich ook niet uitsluitend op de parlementaire politiek oriënteerden, maar evenzeker op sociale en

kulturele veranderingen.

Wat wel en niet politiek was, werd niet langer uitsluitend bepaald door politieke partijen. En over politiek werd niet alleen in de Tweede Kamer gesproken: ook menige slaapkamer werd een politieke arena. De tweede ontwikkeling heeft betrekking op het type binding dat tussen organisaties en deelnemers bestaat. In *Schuivende Panelen* wordt gekonstateerd: „lidmaatschap is minder bindend, meer tijdgebonden en ook vaak informeler van karakter”, (p.53). Mede hieruit verklaart de PvdA het relatieve succes van bewegingen en de teloorvang van de vaste aanhang van politieke partijen.

Dit lijkt niet onzinnig omdat er juist bij de nieuwe sociale bewegingen sprake is van minder hiërarchisch, vaak zelfs 'basisdemokratisch', organisatiemodel waarin mensen informeler met elkaar omgaan, zich voor kortere tijd engageren en zich niet verbinden om een, met meerderheid van stemmen, vastgestelde juiste-visie-op-de-werkelijkheid. Er doen zich dus principiële verschuivingen voor in het type politieke activiteit en zeker voor Nederland geldt dat dit geleid heeft tot een verminderde participatie in met name linkse politieke partijen.

Partijen worden verlaten, het bandeloze protest komt op. Maar hoe ongebonden zijn de deelnemers aan dit protest?

Individualisering

Wat is nu de relatie van bovengenoemde ontwikkelingen met het proces van individualisering en wat moeten we hier nu eigenlijk onder verstaan? Het lijkt immers nogal tegenstrijdig dat juist de afgelopen tien jaar steeds meer over individualisering wordt gesproken, en tegelijkertijd de *kollektieve* politieke activiteit tot voorheen ongekennde hoogten is gestegen. Wat deden die 550.000 'geindividualiseerden' in Den Haag?

Het lijkt zinniger de vraag te stellen ten opzichte waarvan zich zo iets als individualisering voltrekt. De term individualisering impliceert immers een uitgangssituatie, waarin sprake is van bepaalde kollektieve(re) bindingen. Wat zijn dan de politieke bindingen die aan erosie onderhevig zijn? En is het dan misschien zo dat, gezien de toegenomen buitenparlementaire activiteit, hiervoor andere bindingen en kollektieve identiteiten in de plaats zijn gekomen?

De belangrijkste kollektieve identiteiten in het verzuilde en industriële Nederland werden bepaald door tegenstellingen op de gebieden van religie en sociale klasse. De verminderde betekenis van deze tegenstellingen leidt tot een afname van overkoepelende identiteiten, hetgeen zich bijvoor-

beeld uit in het sterk afgenomen kerkbezoek, het verdwijnen van typische arbeidersbuurten, en de teloorgang van de 'rode familie'. Tegelijkertijd heeft deze erosie ook de ruimte voor de opkomst van nieuwe, *kollektieve*, tegenstellingen vergroot. Het is geen toeval dat juist in landen waar traditionele klassentegenstellingen het meest zijn gepacificeerd (Nederland, West-Duitsland) nieuwe sociale bewegingen zich het sterkst hebben ontwikkeld, terwijl in landen waar deze tegenstellingen nog een meer prominente rol spelen (Frankrijk bijvoorbeeld), de rol van deze bewegingen beperkt is gebleven (zie K. W. Brand e.a. 'Neue soziale Bewegungen in Westeuropa und den USA. Ein internationaler Vergleich').

De meest in het oog springende nieuwe arena's zijn die waar de aan-een-persoongebonden kenmerken inzet van politieke strijd zijn: sekse, seksuele voorkeur en huidskleur. Minder direkt zichtbaar maar daarom niet minder belangrijk zijn de nieuwe kollektieve politieke identiteiten die zich ontwikkeld hebben met name de ekologische- en de vredesbeweging.

Wanneer we dus iets willen zeggen over de effecten van de individualisering, of liever van de erosie van traditionele en de opkomst van nieuwe politieke identiteiten, kunnen we niet van politieke partijen in het algemeen spreken. Partijen die ontstaan zijn naar aanleiding van, en elektroal gebaseerd zijn – of in elk geval waren – op traditionele politieke tegenstellingen (zoals de drie grote partijen en de CPN) werden allen ten gevolge van deze erosie op een gegeven moment met belangrijke problemen gekonfronteerd. Hoewel de problemen voor genoemde partijen vergelijkbaar waren, zijn zij hiermee op verschillende momenten gekonfronteerd en slaagden zij er in uiteenlopende mate in om deze problemen te overwinnen.

Het CDA is hierin tot nu toe veruit het meest succesvol geweest. Zij is het voorbeeld van een partij die de toekomst heeft en zich nu niet meer – in tegenstelling tot de jaren zeventig – hoeft af te vragen of zij het jaar 2000 wel zal halen. Het feit dat het CDA bij de laatste verkiezingen een grote groep niet-gelovige kiezers wist te trekken, is tegelijkertijd de oorzaak van de huidige problemen van de VVD. De VVD is niet langer de vanzelfsprekende optie voor niet-religieuze rechtse kiezers en moet, in een concurrentie-slag met het CDA, de groeiende groep van zwevende rechtse kiezers aan zich zien te binden.

De PvdA lijkt zich, gelet op de niet aflatende stroom van rapporten, het meest bewust te zijn van de problemen die met

de erosie van oude identiteiten gepaard gaan. Zij ziet zich door het 'uitsterven' van haar traditionele kiezers gedwongen nieuwe groepen aan zich te binden. De geslaagde opening naar de linkse nieuwe middenklasse die de PvdA in de jaren zeventig veel nieuwe leden opleverde, is in de jaren tachtig niet meer voldoende. De groei in deze nieuwe achterban is er immers met de terugdringing van de kollektieve sektor (en dan met name de sociaal-kulturele delen hiervan) aardig uit.

De pogingen van de PvdA om nieuwe kiezers uit het centrum te trekken zijn tot nu toe echter zonder succes gebleven. De stemmenwinst in 1986 werd behaald ten koste van radikaal links.

Anders ligt de situatie voor die partijen die nooit een echte klasse of religieuze partij zijn geweest. Een partij als de PSP mag dan het woord socialisme in haar vaandel dragen, een arbeiderspartij is zij nooit geweest. Nog sterker geldt dit voor de PPR en D66, die onder invloed van de opkomst van nieuwe kollektieve identiteiten zijn ontstaan, en zelfs nooit een vaandeltijdperk hebben gehad.

Met de konstatering dat dergelijke partijen weinig negatieve gevolgen van de erosie van traditionele kollektieve identiteiten hebben ondervonden, is echter nog niet gezegd dat zij ook profiteren van de opkomst van nieuwe kollektieve identiteiten. Als tussen de verschillende nieuwe identiteiten immers geen enkele samenhang bestaat en er sprake is van een wirwar van alle mogelijke combinaties van identiteiten, valt er voor een politieke partij, die toch in het algemeen is gebaseerd op een breed programma met een zekere coherentie, weinig winst te behalen. Hoewel veel combinaties niet (ideo-)logisch uit te sluiten zijn, laat de praktijk toch een eenvoudiger beeld zien: groene macho's, orthodox-gereformeerde flikkers en rechtse antikernenergie-activisten mogen dan geen ondenkbare figuren zijn, erg frekwent komen ze ook niet voor. Deze samenhang zou, op grond van de op zich geringe mate van 'noodzakelijke' verbondenheid van verschillende nieuwe identiteiten, kunnen verbazen. Zij laat zich echter verklaren uit het feit dat de sympathisanten van en deelnemers in de verschillende nieuwe sociale bewegingen grotendeels uit dezelfde maatschappelijke groep afkomstig zijn: delen van de nieuwe sociale middenklasse in niet-kommerciële en niet-bestuurlijke functies (zie R. Koopmans: 'Waardenveranderingen en het potentieel van nieuwe sociale bewegingen' in *Acta Politica* 3/1987).

Sluipmoord

Er bestaat dus een behoorlijke mate van

samenhang tussen de verschillende nieuwe identiteiten. Dit betekent dat het voor die partijen, die niet of nauwelijks te lijden hebben van de erosie van traditionele kollektieve identiteiten, d.w.z. met name voor radikaal links, mogelijk is om van de opkomst van de nieuwe tegenstellingen en nieuwe sociale bewegingen te profiteren. Waarom is dit in Nederland dan niet gebeurd? Aan een gebrek aan pogingen van radikaal links deze nieuwe identiteiten aan te spreken kan het niet liggen; alle drie de radikaal linkse partijen hebben zich de laatste jaren driftig geprofileerd op de terreinen die door de nieuwe sociale bewegingen ontgonnen waren. Er werden eideloze en overloze debatten gevoerd over de boven- dan wel nevenschikking van ekologisme, feminisme, anti-racisme, homo-bevrijding en dit alles in verhouding tot 'het' socialisme. De relatief vroege en vergaande openstelling van de PvdA voor nieuwe tegenstellingen kan ook geen afdoende verklaring bieden. Op zijn minst had radikaal links meer dan de PvdA van de opkomst van nieuwe politieke tegenstellingen moeten profiteren, zeker als de internationaal gezien relatief sterke uitgangspositie van radikaal links in de jaren zeventig in ogenschouw wordt genomen.

Om te verklaren waarom dit niet gebeurd is, moet verwezen worden naar de juist voor sympathisanten van nieuwe sociale bewegingen veranderde functie van politieke partijen en naar de inadekwate manier waarop radikaal links in Nederland daarop heeft gereageerd. Terwijl partijen traditioneel de functies van centrum van politieke activiteit en identiteit en van politieke beleidsvorming en -beïnvloeding hadden, hebben zij voor de aanhangers van nieuwe sociale bewegingen de eerste functie verloren. Dit verklaart ook waarom de daling van het ledental van (linkse) partijen een algemeen verschijnsel is, dat niet beperkt blijft tot de traditionele partijen, maar ook binnen radikaal links een internationaal verschijnsel is. Zo is de verhouding tussen leden en stemmers ook bij de suksesvolle Westduitse Grünen haast astronomisch laag (zie H. Kitschelt: 'New social movement and the decline of party organization'). Nieuwe sociale bewegingen zijn immers veel beter afgestemd op de veranderde verhoudingen tussen deelnemers en organisaties, in de zin van een ander type binding, dan de relatief statische en hiërarchische politieke partijen.

Dat beïnvloeding van de politieke beleidsvorming voor de aanhangers van nieuwe sociale bewegingen de belangrijkste functie van politieke partijen is geworden, betekent echter ook dat partijen in de eerste plaats beoordeeld worden op hun

mogelijkheden om invloed uit te oefenen. Linkse getuigenispartijen die meer gericht zijn op het uitdragen van standpunten en politieke identiteiten dan op beleidsbeïnvloeding, hebben hun langste tijd gehad, hun functie is overgenomen door de nieuwe sociale bewegingen. Als er echter iets specifiek Nederlands is, dat een positieve beoordeling van partijen in die zin door aanhangers van nieuwe sociale bewegingen in de weg staat, is het wel een intern en onder elkaar ruziënde bende van drie; in alle zinnen van het woord 'kleine' linkse partijen, die zich nog slechts wanhopig proberen te onderscheiden op detailpunten. Alle drie tegen kernenergie, tegen plaatsing van kruisraketten, feministisch, anti-racistisch, voor een linkse economische politiek, maar in de ogen van vergroeide kaders nog steeds door een gapende kloof gescheiden. Het suïcide-proces waarin drie radikaal linkse partijen zich geheel vrijwillig hebben begeven, is in het perspectief van de die-hards van de drie partijen nog steeds de schuld van anderen. Of de eigen ondergang nu wordt toegeschreven aan het kapitaal of de media, het drama blijft zich in alle gevallen voltrekken volgens het scenario van een sluipmoord.

Het ligt echter veel eenvoudiger: voor het omzetten van buitenparlementaire aktie in politiek beleid hoeft je van dergelijke partijen niet veel te verwachten, de PvdA neemt wat dat betreft een veel strategischer standpunt in, en is dan ook voor velen de voor de hand liggende keuze bij gebrek aan een reëel alternatief.

De verschillen tussen de drie radikaal linkse partijen zijn allang niet meer terug te vinden in het elektoraat. Op de vraag wie wie in de steek laat, lijkt het antwoord dan ook eerder te zijn dat radikaal links het elektoraat in de steek heeft gelaten door te verzuimen een reële vertaling van buitenparlementaire activiteit in politieke machtsvorming te bieden. Met andere woorden: de verlatingsangst van de PPR is reëel, maar de oorzaak van het in de steek gelaten worden zoekt de jongvolwassene ten onrechte buiten zichzelf. Deze ligt - o, harde werkelijkheid - eerder in haar eigen onaantrekkelijkheid dan in het bandeloze gedrag van haar voormalige leden en kiezers.

De eigen crisis toeschrijven aan zich achter de rug van de partij om voltrekkende processen als de individualisering zoals de vraagstelling van het PPR-essay toch suggereert, doet het vermoeden postvatten dat kritisch oordelen zich niet altijd tot de eigen hand en boezem uitstrekt. Je zou bijna terugverlangen naar de tijden waarin zelfkritiek nog verplicht was.

Individualisering mag dan voor op traditionele politieke identiteiten en bindingen gebaseerde partijen als de PvdA een belangrijk probleem vormen, voor radikaal links is het dat zeker niet. Wie hoopt nog dat CPN, PSP en PPR als afzonderlijke partijen het jaar 2000 halen?

Jan-Willem Duyvendak
Ruud Koopmans

DE POLITIKUS VAN DE TOEKOMST

MEER EGOTRIPPER DAN PARTIJGANGER

Wanneer een politikus in de 19e eeuw als 'partijman' wordt betiteld, is dit in geen geval komplimenteus bedoeld. Een partijman stelt zich niet onafhankelijk en zelfstandig op, laat zich derhalve niet leiden door eigen inzichten, maar konformeert zich aan de smaak van een partij en partijgenoten. Het vrijwillig afstand doen van deze zelfstandigheid geldt in de 19e eeuw als een daad van politiek onvermogen en principiële leegheid.

In onze tijd echter roept de kwalifikatie 'partijman' in het algemeen positieve en sympatiese associaties op: hij is iemand die *loyaal* is tegenover zijn politieke partij. De partij stelt vertrouwen in haar vertegenwoordiger en die moet op zijn beurt voorkomen dit vertrouwen te beschamen, op straffe van machtspolitieke sancties.

Als een volksvertegenwoordiger te veel zijn eigen weg gaat of te vaak eigengereid optreedt, kan hij zijn politieke carrière wel vergeten. Dissidente geluiden worden niet erg gewaardeerd door de partijleiding en de voornaamste functie van een fractieleider lijkt het om zijn partijgenoten in het gareel te laten lopen.

Welk hoger doel is hier eigenlijk mee gediend? Vooral om de partij als machtsfactor te handhaven, want versplintering betekent een verzwakking van de politieke positie. Maar de keerzijde is een levenloze partij, met leden die op bedenkelijke wijze in het parlement worden gekozen en van diskutabele kwaliteit zijn. Bij de grote partijen zie je veel naamloze 'backbenchers', die door de lokale achterban maar voren worden geschoven, als resultaat van partijpolitieke compromissen.

De kwaliteit van het individuele kamerlid wordt dus ondergeschikt gemaakt aan het partijbelang. Toch kan met de beste wil van de wereld niet beweerd worden dat onze politieke partijen momenteel een bloeiend bestaan doormaken. Tanende ledentallen en apathie bij de achterban zijn de kenmerken van een negatieve tendens, die je niet door middel van een postbus 51-spotje uit de wereld helpt. De discussies omtrent Schuivende Panelen, de Verantwoordelijke Samenleving en Liberaal Bestek lijken vooral een wanhopig zoeken naar een eigen identiteit -die vroeger zo gewoon was- en een duidelijke politieke koers.

Natuurlijk, een partij-in-diskussie kan be-

tekenen dat de klup leeft en bruist van de ideeën, maar een té nadrukkelijk zoeken naar een herkenbaar geluid, maskeert juist het ontbreken daarvan.

In deze zin is het nuttig de discussie te openen over de toekomst van deze partijen, retorisch gesteld: halen de politieke partijen het jaar 2000? En in het verlengde hiervan: is er wel toekomst voor de politikus *zonder* partij? Alvorens een antwoord op deze vragen te geven, wil ik een en ander in een historisch perspectief plaatsen. Immers, juist door het oog te richten op het verleden, wordt het blikveld naar de toekomst verruimd.

Emancipator

De politikus zonder partij is een normaal fenomeen in de beginfase van onze parlementaire democratie. Vanaf 1848 geeft ons parlement het beeld te zien van onafhankelijke van elkaar opererende volksvertegenwoordigers met een eigen oordeel over diverse zaken en zonder binding aan een gemeenschappelijk program of een georganiseerde politieke partij. Met enige reserve kunnen hooguit 'groepen' of 'stromingen' onderscheiden worden, die intern weinig samenhang vertonen. De parlementariërs zijn individualisten die op persoonlijke merites door hun distrikt zijn gekozen en een coterie van (eventueel) gelijkgestemden maar verdacht vinden.

Hierin komt verandering met het optreden van Abraham Kuyper. Hij is niet tevreden met de positie van de orthodox-protestanten in de 19e eeuwse samenleving en ziet het als zijn levenstaak om de 'kleine luyden' op te heffen, te emanciperen en een stem te geven in het publieke leven, dat gedomineerd wordt door vrijzinnige, liberale grand-seigneurs. Om tot een emancipatie van de achtergestelde bevolkingsgroep te komen, is het onontbeerlijk dat er intern georganiseerd wordt. Kuyper weet als eerste een herkenbare parlementaire fractie te creëren, op basis van een gemeenschappelijk programma. 'Ons Program' verschijnt in 1879 en is een historisch wapenfeit, maar minstens zo belangrijk zijn Kuyper's bemoeienissen om de calvinistische achterban te mobiliseren onder het banier van zijn partij, de ARP. Middels zijn journalistiek werk in het dagblad 'De Standaard' en ook door zijn theologische werken weet hij zijn geloofs-

genoten te scholen en te motiveren tot deelname aan het Nederlandse staatsleven.

De figuur van Kuyper is voor mijn betoog van belang omdat hij de eerste politikus is, die een partij achter zich weet te verenigen en vooral de manier waarop dit gebeurt, geeft een goed inzicht in de politieke ontwikkelingen die later volgen. Kuyper ziet mogelijkheden om tot organisatie te komen, hij gebruikt die nieuwe kansen voor zijn politieke doeleinden en legt de vinger op zwakke plekken van het individualistisch liberalisme door nieuwe verbanden te creëren. Dat deze manier van organiseren zich voltrekt in de vorm van een emancipatie is een typisch Nederlandse verschijnsel te noemen.

De orthodox-protestanten zijn namelijk niet de enigen die zich achtergesteld voelen en hun plaats op het nationale platform opeisen. De katholieken werden als sinds mensheugenis gediskrimineerd en in het Nederland van de 19e eeuw vormen ze nog steeds een achtergebleven groep. Ook de katholieken blijken echter over een charismatisch leider en emancipator te beschikken in de persoon van de priester H. Schaepman, die de katholieke Tweede-Kamerfractie in 1896 van een gezamenlijk program voorziet.

De laatsten die zich pogen te emanciperen zijn de (niet-religieuze) arbeiders, maar aangezien de industrialisatie in Nederland pas laat op gang komt, voltrekt de emancipatie van de arbeiders zich relatief ook laat. Het organiseren op socialistische grondslag begint in de jaren '90, maar het zal nog lange tijd duren voordat de socialisten op nationaal vlak geaccepteerd worden.

Verzuiling

Aan het einde van de 19e eeuw begint een situatie te ontstaan, waarin achtergebleven bevolkingsgroepen een stem krijgen in het openbare leven, door zich te scharen achter het streven en de bemoeienissen van 'hun' politieke leiders en partijen. Een interessant fenomeen: politieke partijen als voertuigen voor verheffing der achtergestelden.

Enkele decennia later is dit wel anders. Van achterstelling is geen sprake meer, tenminste als gekeken wordt naar de politieke machtsverdeling in Den Haag. Vanaf

de invoering van het evenredig kiesstelsel in 1918, hebben de konfessionele partijen in diverse koalities de touwtjes in handen en het Interbellum is dan ook hét tijdperk van de christelijke koalities.

In dezelfde tijd is te constateren dat de onderscheiden bevolkingsgroepen zich intern steeds verder organiseren en zich tegelijkertijd naar buiten meer afsluiten. De Nederlandse geschiedschrijving spreekt van de 'verzuiling' van de maatschappij, een begrip dat tegenwoordig alleen maar negatieve associaties oproept. Gewezen wordt dan doorgaans op het autoritaire, ondemokratische karakter van 'de zuil': de eenvoudige kiezers volgen hun leiders blindelings en laten de partijbonzen vrijwel autonoom beslissingen nemen. Inderdaad zijn de jaren '20 en '30 bij uitstek de jaren van een schier oligarchische regentenpolitiek, waarbij een kleine groep leidinggevende politici (Colijn, Ruys de Beerenbrouck, De Geer) het spel dikteert, terwijl het parlement machteloos toekijkt.

Maar het leven in een dergelijk zuilensysteem kan ook op een meer positieve manier belicht worden: het individu maakt deel uit van een vertrouwde omgeving die tevens een wereldbeschouwelijke eenheid vormt. Het sluitstuk van deze eenheid is telkens een politieke partij, die op nationaal nivo de spreekbuis is van een door velen gedeelde levensvisie. Het partijleven bloeit dan ook omdat de politiek meer is dan enkel belangenbehartiging en het individu zich daadwerkelijk in de beginselen van de partij herkent. De keerzijde is wel een weinig kritisch denkende achterban en weinig ruimte voor begrip van andersdenkenden; verstarring van de onderlinge verhoudingen is dan ook een onvermijdelijk gevolg.

Direkt na de Tweede Wereldoorlog worden er pogingen ondernomen om tot een doorbraak van het verzuilde partijsysteem te komen. Deze hooggespannen verwachtingen hadden voeding gekregen in een gezamenlijk optreden of (gedwongen) samenzijn in de oorlogsperiode; maar de nieuwlichters vergissen zich in hun achterbannen, die duidelijk nog niet toe zijn aan dergelijke 'revolutionaire' ontwikkelingen en zich liever blijven ophouden in de vertrouwde omgeving. De doorbraak mislukt en de PvdA wordt niet veel meer dan een voortzetting van de oude SDAP. Waar de generatie van vlak na de oorlog nog niet rijp voor was, voltrekt zich in de jaren '60 als bijna vanzelfsprekend. Een nieuwe, jonge generatie verliest de 'natuurlijke' binding met de zuil, de levensbeschouwelijke eenheid, waartoe in ieder geval haar ouders nog behoren. Deze 'ontzuiling' heeft ingrijpende konsekventies

voor enkele politieke partijen: typische 'zuil-partijen' als KVP en PvdA verliezen veel aanhang en tegelijkertijd gaan zich in de boezem van deze partijen dissidente stromingen manifesteren. Het ontstaan van D'66 in 1966, de PPR in 1968 en de Nieuw Links-beweging binnen de PvdA kunnen niet los gezien worden van een door velen gevoeld onbehagen met de traditionele partijverhoudingen.

Wat vaststaat is dat de huidige generatie de verzuilde veste niet langer als een vanzelfsprekende en veilige thuishaven beschouwt. Behalve van het uitbreken uit een strak gestructureerde zuil, kun je daarom ook spreken van het verloren gaan van een gemeenschappelijk gedachtengoed. De socialistische ideologie, het orthodox-protestantisme en het katholieke geloof: het spreekt een nieuwe generatie veel minder aan.

Achterban

Dan doet zich de merkwaardige paradox voor dat ondanks de ideologische ontzeling van de oude partijen, deze zelfde partijen nog steeds de politieke macht in handen hebben. Hoe is deze situatie te verklaren?

In eerste instantie hangt het relatieve sukses of herstel van de grote partijen samen met het onvermogen van de kleine, nieuwe partijen om een omvangrijk electoraat achter zich te verenigen. Dat zij daarin niet slagen, is niet vreemd, want zij vertegenwoordigen geen nieuwe groep kiezers die zich politiek of maatschappelijk moet emanciperen. Of die aangesproken kan worden op gemeenschappelijke materiële belangen (als bij de VVD).

Bestaat er momenteel een bevolkingsgroep die aan deze criteria voldoet?

Misschien dat de ouderen in den lande zich moeten verenigen en in goed-Hollandse traditie een strijd voor erkenning en verheffing beginnen. In ieder geval delen zij gemeenschappelijke (materiële) belangen en bovendien bevinden ze zich in een behoorlijk geïsoleerde positie in onze maatschappij; hun invloed op elk gebied is marginaal en zelfs politieke beslissingen waarbij de belangen van de ouderen direkt betrokken zijn, worden over hun hoofden heen genomen.

Gezien de omvang van de groep zou de Partij van de Oudere Mens een sleutelrol in de Nederlandse politiek kunnen vervullen en over de aanhang onder het electoraat hoeft de POM zich -met de toekomstige vergrijzing van de bevolking- geen zorgen te maken.

Het voorbeeld is fictief en gechargeerd; wat de achterban van de POM mist zijn levensbeschouwelijke eenheid en maatschappelijke organisatievormen, kortom

fundamenten voor politieke actie die de ouderen zich nog van vroeger zouden kunnen herinneren.

De onmacht van nieuwe partijen speelt de oude partijen dus in de kaart. Maar wat doen deze partijen zelf om aanhang te behouden, ondanks het verloren gaan van traditionele verzuilde banden? Voor een deel is de verklaring voor de hand liggend: ze gaan op zoek naar nieuwe groepen kiezers en verbreden hun horizon.

Maar er is meer. De wet van de traagheid is hier in het geding. De grote politieke partijen zijn goed georganiseerde machts-konsentraties, die hun aandeel in de politieke markt niet zo maar prijs geven. Het mooiste voorbeeld van de relatieve stabiliteit van de politieke macht is de totstandkoming van het CDA.

De konfessionele partijen (met name de KVP) lijden eind jaren '60/begin jaren '70 spektakulaire verkiezingsnederlagen, ze hebben te kampen met een ernstige identiteitskrisis en lijken een sombere toekomst tegemoet te gaan. Toch zijn de KVP, de ARP en de CHU op het dieptepunt (1972) nog altijd goed voor een derde van het electoraat. Om als machtsfaktor mee te blijven tellen is het vooral nodig de krachten te bundelen en het zijn nota bene de linkse partijen zelf -ironie der geschiedenis- die de finale stoot geven tot de konfessionele samensmelting. De polarisatie die links aan het begin van de jaren '70 binnen het konfessionele centrum poogt te bewerkstelligen (met name tijdens de kabinetformatie van Burger in 1972/1973) heeft een averechts effect en drijft de drie juist dichter naar elkaar toe. Bij de drie partijen zelf is niet zozeer sprake van pure liefde, maar meer van wanhopig lijfsbehoud. Dit politiek opportunisme heeft geresulteerd in een ware sukses-story: het CDA staat als vanouds weer in het centrum van de macht.

Allergisch

Uitgaande van de geschetste politieke ontwikkelingen in het verleden, wil ik een beschouwing wagen over de toekomst der politieke partijen in het jaar 2000 en daarna. Gaat er in de toekomst veel veranderen?

Dat er in het jaar 2000 nog politieke partijen bestaan lijkt me nogal voor de hand liggend, dus beter is de vraag: Hoe zien ze er dan uit? Laten we op de eerste plaats vaststellen dat een partij gevormd wordt door individuele politici en daarom is het belangrijk eerst te bekijken hoe die politikus gevormd is en welk gedachtengoed hij vertegenwoordigt. De huidige generatie politieke leiders kan nog wel beschuldigd worden van het bezitten van

een redelijke dosis ideologische ballast en zij kunnen zich de verzuilde tijden van weleer nog wel herinneren. Over 15 jaar staat een generatie aan het roer die met de verzuilde maatschappij en haar gedachtengoed helemaal geen binding heeft en er hoogstens door overlevering van heeft gehoord.

Het is logisch dat die generatie zich niet bezig zal houden met ideologische discussies uit een ver verleden, simpelweg omdat die problemen weerspiegelen van een andere tijd. Haar omgeving is ingrijpend veranderd, hetgeen van de ouderen overigens meer aanpassing zal vergen dan van jongeren van deze tijd: die prátén al lang niet meer over individualisme, maar zijn individualisten.

Om dus een antwoord te kunnen geven op de vraag hoe de politieke partijen er dan uit zullen zien, moet je eerst bekijken hoe de individuele 21e eeuwse burger er uit zal zien. Hij/zij is een individualist, lijkt allergisch voor lidmaatschap van een vereniging of organisatie, deelt geen gemeenschappelijk gedachtengoed met medeburgers (althans voor zover dat vanzelfsprekend uit opvoeding of milieu voortvloeit) en zal er veelal een hedonistische, op consumptie gerichte levensstijl op na houden.

Amerika

Wat is nu de konsekwentie van dit extreem individualisme voor de politieke partijen? Welnu, de politieke partij van de 21e eeuw zal om als eenheid te kunnen blijven functioneren toch een samenbindende kracht moeten hebben, wil zij als politieke partij herkenbaar en enigszins geloofwaardig zijn. Maar die eenheid zal in afnemende mate gezocht worden in een samenbindende ideologie, een basis van beginselen, maar veel meer in de persoon van de politikus. Waar hij of zij voor zal staan en (heel belangrijk) hoe hij of zij zich aan den volke presenteert zal bepalend zijn voor de inhoud van de politieke boodschap en dus ook van diens partij.

Het moge duidelijk zijn dat met dit alles het karakter van de politieke partij zeer grondig verandert: het initiatief ligt veel meer bij het individu dan bij de partij. De politikus zoekt een partij die hij geschikt acht om voor hem dienst te doen als een soort platform, van waaraf hij zijn toekomstige carrière kan lanceren. Natuurlijk behoudt de politieke partij zelf ook zeggenschap, ze kan immers politici weigeren toe te laten, maar essentieel is dat de eenheid van programma en van partijdiscipline niet meer bestaat en de politieke koers voornamelijk bepaald wordt door haar individuele vertegenwoordigers. Het imago van de partij wordt bepaald door

haar representant. En hoe deze zich weet te 'verkopen' zal in toenemende mate afhangen van het beeld dat het publiek zich van deze persoon (door toedoen van media) vormt.

De situatie die ik hier voor de Nederlandse toekomst schets, lijkt wel verdacht veel op de huidige toestand in een ander democratisch geregeerd land: twee grote partijen met een minimum aan ideologische inhoud strijden om de gunst van een zeer heterogene achterban; de politici hebben hun partij eigenlijk alleen nodig om genomineerd te worden als kandidaat voor kongres of presidentschap; en de beeldvorming van de politikus komt vooral tot stand door middel van de overheersende tv-omroepen.

Natuurlijk is Nederland geen Amerika, maar het gaat hier dan ook over een Nederland van de 21e eeuw. En die vergelijking met de Verenigde Staten is dan zo gek nog niet, omdat juist in Amerika het individualisme in de maatschappij zo sterk is (niet vreemd overigens, gezien haar pioniersverleden) en dat heeft zijn weerslag op de manier waarop in Amerika politiek werd en wordt bedreven. Het is daarom ook reëel de Amerikaanse situatie voor ogen te houden, wanneer je de gevolgen van toenemende individualisering voor Nederland wilt beschrijven.

Tweekamp

Een probleem is dat het individualisme zich slecht verhoudt met ons staatsbestel, met andere woorden: de door mij beschreven situatie gaat slechts op voor zover de staatsinrichting het toelaat.

Toch is het onontkoombaar dat dit individualisme zijn weerslag zal hebben op met name de evenredige vertegenwoordiging bij verkiezingen. De politieke eisen van de 21e eeuw zijn ongetwijfeld gericht op herkenbare individuen en kleurrijke persoonlijkheden en die komen het beste tot hun recht door de werking van het distriktenstelsel. Het biedt bij uitstek de mogelijkheden om een konfrontatie te organiseren tussen twee individuele kandidaten, waarbij dus van de kiezer gevraagd wordt een directe keuze te maken tussen twee personen, in plaats van voor een partij. De persoon van de lijsttrekker is in het huidige stelsel ook heel belangrijk, maar de meeste kandidaten van de partij nemen als naamlozen zitting in het parlement. Een Tweede-Kamerlid dat met behulp van voorkeursstemmen wordt gekozen is een zeldzaamheid, maar het zijn -niet toevallig- juist markante persoonlijkheden die hierin slagen. Het zijn trouwens ook vaak personen die door machtspolitieke manoeuvres van hun partijbesturen buiten spel zijn geraakt.

De invoering van het distriktenstelsel is een logische stap in de toekomstige individualisering van de maatschappij én (dus) van de politiek. De mogelijkheid om een directe keuze te maken voor een persoon, een individu komt tegemoet aan het toenemend verlangen naar herkenbaarheid van het politieke handelen. De toekomstige kiezer heeft geen vertrouwen in 'abstrakte' partijen, maar ziet zich graag vertegenwoordigd door een individuele politikus waarmee een veel direktere band bestaat. Het ligt voor de hand dat de invoering van het distriktenstelsel zal zorgen voor een hergroepering der partijen, want: als een aantal kandidaten van verschillende partijen binnen een distrikt vecht om één zetel dan lijdt het geen twijfel dat er afspraken worden gemaakt of pacts worden gesloten. Eerst op lokaal nivo, maar later ook meer georganiseerd op nationaal nivo, met als gevolg dat er twee grote partijen overblijven. Een voordeel hiervan is dat kabinetsformaties niet meer nodig zijn: de winnaar van de verkiezingen vormt automatisch een kabinet en coalities behoren tot het verleden.

Profileren

Te denken valt aan de volgende situatie in de 21e eeuw.

Het CDA en de VVD gaan samen in één partij. Deze twee partijen hebben onderling elkaars kandidaten gesteund en worden nu dus pragmatisch gedreven tot één politieke formatie. De nieuwe NDP (Nieuwe Democratische Partij) zal echter geen gewone optelsom zijn van haar twee bestanddelen: ze is ideologisch veel minder geladen en kent een zeer diverse aanhang, terwijl partijdiscipline en strakke programma's uit den boze zijn. Waar ligt dan haar herkenbaarheid en eventueel haar geloofwaardigheid? De partij kan zich 'profilieren' als een conservatieve formatie en het is waarschijnlijk dat deze partij dan ook de meeste traditionele kiezers naar zich toe trekt. Traditioneel in de zin van het voelen van enige binding met het vroegere 'verzuilde' verleden, maar traditioneel ook in de zin van traditionele zeden en waarden. Belangrijke issues voor de partij zouden kunnen zijn ethische kwesties als euthanasie en (in de 21e eeuw zeer actueel) erfelijkheidsmanipulaties.

De echte 'liberalen' zul je bij deze partij niet vinden, maar eerder bij een andere grote partij, de bundeling van PvdA en D66 in de PVP (de Progressieve Volkspartij). Ook hier geen vastliggende dogmatische beginselen in verkiezingsprogramma's want de plaatselijke vertegenwoordigers zullen zich nooit vastleggen aan programma's, die hun politieke bewegingsvrijheid beknotten. De PVP is de 'progres-

sieve' tegenhanger van de NDP, maar met enige reserve wat de terminologie betreft. Immers, de achterban van beide partijen is zeer heterogeen en de scheidslijn loopt dwars door economische 'klassen' heen. De economische positie geeft veel minder de doorslag bij de keuze voor een partij: de werkeloosheid is vanwege de veranderde bevolkingssamenstelling automatisch opgelost en onder het 21e eeuwse individualisme staan prestatie en carrière centraal. De traditionele vakbonden bestaan niet meer of zijn verworpen tot een soort bedrijfsraden.

Met enige fantasie kan het volgende beeld opgeroepen worden van de samenstelling van de achterban van beide partijen. De NDP werft haar aanhang op het platteland (met een van nature meer behoudende bevolking) en onder traditionele CDA-stemmers die vanwege hun geloof bezwaren koesteren tegen ontwikkelingen van 'de nieuwe tijd'. De PvdP zal haar aanhang rekruteren onder stedelijke groepen, met progressieve opvattingen op het gebied van ethiek en moraal (met name jongeren), terwijl veel traditioneel links stemmende kiezers de partij 'trouw' blijven vanwege haar sociale imago.

Een onzekere faktor is de religie: zal de NDP haar christelijke erfgoed verloochenen of zal er eerder sprake zijn van een religieuze herleving, als antwoord op een steeds technokratisch wordende samenleving? Tegelijkertijd kan een nieuw godsdienstig elan een antwoord zijn op het verregaand individualisme en de burgers aanzetten tot een nieuw saamhorigheidsgevoel.

Maar nogmaals: de NDP en de PvdP zijn geen partijen in de traditionele zin des woords (zoals wij ze nu kennen). Ze hebben wel een nationale partijorganisatie, maar die fungeert meer als een overkoepelend orgaan. De lokale partij-afdelingen zijn belangrijker voor de kandidaatstelling en voor de politieke kleur van de partij in de regio, met als gevolg een politieke decentralisatie. In de praktijk betekent dat het ontbreken van een landelijk verkiezingsprogramma en dus van vastliggende partijstandpunten. De regionale verscheidenheid geeft individuele politici de kans direkter in te spelen op gevoelens die in het betreffende distrikt leven, waardoor de band kiezer-gekozene aangehaald wordt.

Met andere woorden: een politikus zonder 'echte' partij hoeft zich niet steeds te konformereren aan partijnoten, partijprogramma's en partijdiscipline. En daarom heeft hij de kans om zich te profileren met belangrijke thema's die nu in een netwerk van belangenorganisaties, gelieerd aan de politieke partij, verstrikt raken.

Als voorbeeld noem ik het milieuvraagstuk. De grote politieke partijen hebben nu een 'specialist' voor milieuzaken in de Tweede Kamer, maar hij heeft een zeer beperkte bewegingsruimte omdat hij altijd rekening moet houden met allerlei (deel-)belangen die in zijn partij óók aan bod moeten komen. De individuele politikus van de 21e eeuw echter kan in zijn distrikt een direkt beroep doen op zijn kiezers met dit thema; getuige haar Greenpeace-sympathie, zal zelfs het Veronica-publiek van de toekomst de 'groene zaak' toegeedaan zijn.

De individuele politikus krijgt dus gelegenheid andere dan de (nu blijkbaar onvermijdelijke) sociaal-economische kwesties onder de aandacht te brengen. Een niet te onderschatten schaduwzijde van de nieuwe politieke praktijk is dat bij het stemmen op personen de invloed van oneigenlijke argumenten wel erg groot is: de politici worden beoordeeld op uiterlijk, persoonlijke omstandigheden en het 'goed' overkomen op tv. Bovendien bestaat het gevaar dat deze politikus probeert te scoren op diskutabele ('volksempfindliche') onderwerpen.

Politieke platform

Het oude partijsysteem leidt een hardnekkig en enigszins anachronistisch bestaan. Ondanks zijn huidige (schijnbare) standvastigheid zal dat binnen enkele decennia toch ingrijpend veranderen. Omdat de maatschappij wezenlijk verandert met ontwikkelingen die eenvoudig niet te keren zijn: individualisme voorop, het verloren gaan van organisatorische bindingen, het verliezen van ideologische zekerheden. Deze ontwikkelingen zullen ongetwijfeld doorwerken op partijpolitiek en ook staatsrechtelijk gebied. Die situatie die dan ontstaat en die ik in het hieraan voorafgaande heb besproken zal een hergroepering van de partijen tot gevolg hebben, het karakter van de partijen ingrijpend veranderen en veel meer mogelijkheden bieden aan de politikus zonder partij, in mijn visie de individuele politikus, zonder hechte partijband. De politikus met een herkenbare boodschap, die hij echter wel zelf aan de man moet zien te brengen en dus de media hard nodig zal hebben, met de nadelen vandien.

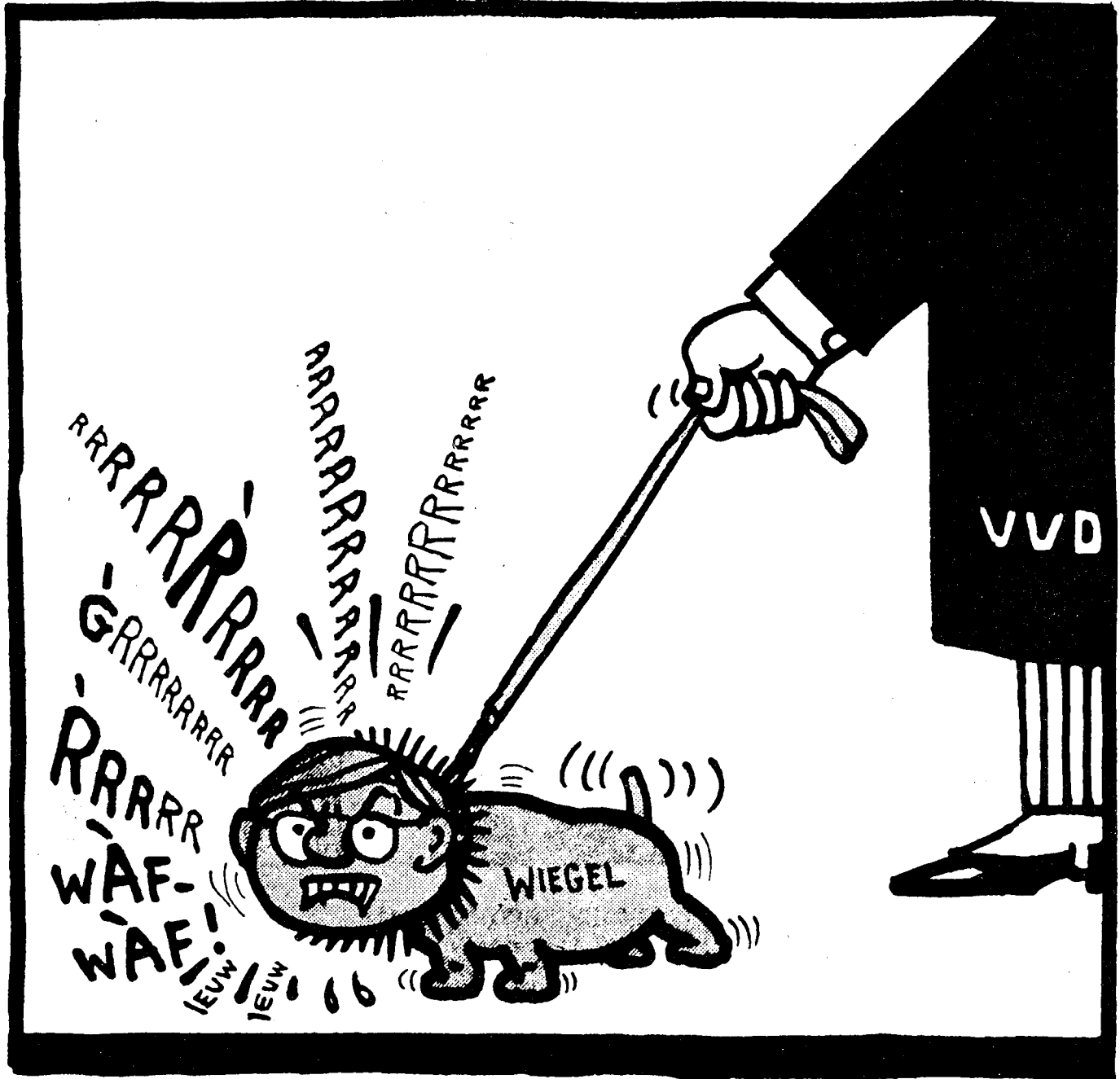
De politikus van de 21e eeuw beschouwt 'zijn' partij niet als een klup die hij door dik en dun moet steunen, maar de partij verschaft hem het politieke platform, waarop zijn politieke loopbaan gelanceerd wordt. Ideologisch gekleurde programma's spelen een steeds kleinere rol, maar persoonlijk aansprekende 'issues' komen daarvoor in de plaats.

Zo lijkt de cirkel rond, we zijn weer terug

bij de 19e eeuwse politikus die niets van partijen, partijgangers en partijdwang wil weten, maar zich slechts laat leiden door eigen inzichten. De 21e eeuwse politikus wil eigenlijk hetzelfde, maar hij leeft in een (volledige) democratie en zal rekening moeten houden met de inzichten en sentimenten van zijn kiezers. Het lijkt onvermijdelijk dat de politikus zonder (echte) partij meer dan nu het geval is, gebruik of misbruik van de media zal maken. Verleidingskracht en demagogie lijken onverbrekelijk verbonden te zijn aan een democratisch staatsbestel. Is het om die reden dat de democratie de 'minst slechte' van alle regeringsvormen heet te zijn.

Nico Verbeek

KRISIS 1989

HET SCHOOTHONDJE VAN 'T ESTEBLIJMENT

Opland in De Groene Amsterdammer
van 23 oktober 1971

DE PPR EN OOST-EUROPA

Koud-watervrees?

Al enige tijd geleden, om precies te zijn na lezing van Radikale Notities 1988/2, dat grotendeels was gewijd aan het Oosteuropabeleid van de PPR, nam ik me voor eens iets op papier te zetten over dat beleid. Direkte aanleiding voor de hierna volgende reactie vormde echter het discussiestuk Groen Licht. Dit commentaar heeft betrekking op een klein onderdeel daarvan, namelijk op de paragraaf 'volkerendiplomatie' in het hoofdstuk 'Wapens voor een ontwapend Europa'.

Allereerst wil ik opmerken dat het in mijn ogen een positieve ontwikkeling in het denken van de PPR is, wanneer in Groen Licht (laatste alinea van de paragraaf) met zoveel woorden erkend wordt:

a. dat het wenselijk is, dat ook in Oost-Europa een maatschappelijk middenveld tot stand gebracht wordt dat kan bemiddelen tussen staat en burger.

b. dat, wanneer de PPR een impuls wil geven aan de 'volkerendiplomatie', zij er niet omheen kan in haar kontakten met politieke partijen in Oost-Europa meer aandacht te vragen voor burgerlijke mensenrechten.

Dit is al een stap vooruit, vergeleken met datgene wat in Radikale Notities 1988/2 te lezen viel en wat kort samengevat als volgt kan worden weergegeven: uit angst de goede relaties met gezagsgetrouwe groeperingen in Oost-Europa te verstoren, roeren we het thema mensenrechten alleen binnenskamers aan, en vooral niet te hard, en zien we af van kontakten met oppositionele groeperingen (zelfs als hun denkbeelden overeenkomen met de onze). Ik vond dat nogal teleurstellend.

Immers, principes blijven principes, mensenrechten blijven mensenrechten en moeten overal nageleefd worden. In socialistische landen evengoed als in niet-socialistische.

Dissidente groeperingen

Mensenrechten-schendingen in Oost-Europa zijn anno 1989 niet meer goed te praten met argumenten als „het socialisme is nog zo jong, we moeten ze de kans geven om de huidige tekortkomingen weg te werken” en met verwijzing naar de goede intenties van het socialistische systeem (Radikale Notities, 1988/2, p.6).

Het uit de weg gaan van kontakten met 'dissidente' groeperingen motiveren als het kiezen voor de weg van de stille diplomatie en het mijden van goedkope publiciteit (ibid, p.8 onderaan) lijkt me evenmin erg reëel. Een combinatie is mogelijk: je hoeft je bij een bezoek aan dissidenten immers niet per se door een

kameraploeg te laten vergezellen.

Kortom, het zal duidelijk zijn, dat ik de voorstellen die in Groen Licht gedaan worden om een positieve bijdrage te leveren aan wat hier genoemd wordt 'volkerendiplomatie' hoopgevend vind. Er worden suggesties gedaan voor een meer concrete invulling van het begrip. Individuele burgers en maatschappelijke organisaties in Nederland moeten initiatieven ontplooiën om in contact te komen met burgers en groeperingen in Oost-Europa om zo wederzijds begrip en waardering te kweken.

Ook de overheid heeft een taak toebedeeld gekregen: een voorwaardenscheppend beleid voeren teneinde zulke initiatieven te stimuleren en te steunen.

Voor zichzelf ziet de PPR hoofdzakelijk een rol weggelegd als pleitbezorger en voorwaardenschepper voor volkerendiplomatie bij politieke partijen in Oost-Europa. Om verschillende redenen is dat laatste wat mager:

1. Als we kijken (Radikale Notities 1988/2, p.8) met welke politieke partijen in Oost-Europa de PPR kontakten onderhoudt, blijkt dat een zeer gering aantal te zijn, namelijk vier. Te weten: met de Bulgaarse Agrarische Partij, met de CDU (DDR), met de Demokratische Partij van Polen en de Kommunistische Partij van Roemenië -waarvan één contact, dat met de KP van Roemenië inmiddels is opgeschort. Daarnaast wordt de relatie met de Praagse Vredeskongres genoemd.

Deze kontakten zijn deels op een toevallige wijze ontstaan. Zou het niet zinnig zijn, voor het aangaan van relaties met organisaties in Oosteuropese landen een duidelijk beleid te formuleren? Zo kan ik me voorstellen dat ook in de USSR voor de PPR waardevolle officiële kontakten te leggen zijn.

2. Zouden de officiële kontakten die de PPR momenteel onderhoudt, niet nog waardevoller worden, wanneer zij ernaar zou streven ook met onofficiële organisa-

ties in deze -en eventueel andere Oosteuropese- landen contacten te onderhouden? Wanneer de PPR geloofwaardig wil zijn in haar streven naar volkerendiplomatie als een middel om te komen tot vrede en veiligheid in Oost en West, zal zij contacten met niet-officiële groeperingen in Oost-Europa niet langer uit de weg kunnen gaan. Immers, vele van deze groeperingen streven dezelfde doelen na als wij. Wordt het geen tijd om te erkennen dat vele initiatieven tot verandering van de maatschappij, net als in West-Europa, ook in Oosteuropese landen juist door informele groeperingen worden ontplooid? En is het dan niet zinvol en konsekwent deze initiatieven openlijk te ondersteunen?

3. Ofschoon ik zeker niet wil ontkennen dat zich op het gebied van de burgerlijke mensenrechten de laatste jaren positieve ontwikkelingen hebben voorgedaan, met name in de USSR (in een aantal landen zoals de DDR en Tsjechoslowakije lijkt daarentegen weinig vooruitgang te bespeuren), is de situatie nog niet ideaal. Daarbij hoeft niet alleen gedacht te worden aan gevangenhouding van mensen die gerbuik maakten van hun recht op vrije meningsuiting, maar ook aan zaken als het ontbreken van de mogelijkheden voor alternatieve dienstplicht of het handhaven van de doodstraf. De PPR zou meer dan tot nu toe kunnen zoeken naar wegen om deze zaken in contacten met organisaties in Oost-Europa aan de orde te stellen, waarbij we er zeker op kunnen wijzen dat hier op die terreinen ook nog problemen bestaan.

Een kritische dialoog is pas waardevol, wanneer de gesprekspartners hun mening durven geven zonder voortdurend kool en geit te willen sparen. En waarom niet geprobeerd om bij die dialoog ook andere gesprekspartners -uit de informele hoek- te betrekken, zoals een delegatie van de Internationale Helsinki Federatie deed tijdens haar bezoek aan de USSR in januari 1988.

Oppositiepartij

In dit verband wil ik enkele suggesties geven voor uitbreiding van de contacten met informele organisaties en partijen in Oost-Europa, waarbij ik me beperk tot de Sovjet-Unie.

Onlangs is in de USSR de Democratische Unie opgericht, die zichzelf als een politieke oppositiepartij beschouwt. Tot haar programmapunten horen: afwijzen van elke vorm van geweld, streven naar een pluralistische maatschappij en een democratische rechtsstaat met onder andere een legale oppositiepers, vrije onafhankelijke vakbonden, gelijkberechtiging van alle economische sectoren (staats-kollektieve

FOTO: ANGELO GOEDEMONT

en privé-koöperatieve), gelijkberechtiging van alle ideologieën met uitzondering van die welke oproepen tot geweld of nationale tweespalt, onbeperkte burgerlijke vrijheden, afzien van expansie als basis voor de buitenlandse politiek, het recht op zelfbestemming voor afzonderlijk nationaliteiten.

De Democratische Unie wil graag samenwerken met diegenen in binnen- en buitenland die haar overtuigingen en waarden delen. Het is wellicht de moeite waard, wenselijkheid en mogelijkheid van contact te onderzoeken.

Voorzover mij bekend heeft de PPR informeel contact met de officiële Sovjet Vredesraad. Waarom daarnaast geen contact gezocht met de Vertrouwensgroep, een onofficiële vredesgroep die vertrouwen tussen Oost en West wil bewerkstelligen en zich inzet voor gevangen dienstweigeraars.

In de USSR is een wijd verbreide ecologische beweging ontstaan die onder andere ijvert voor sluiting van kerncentrales. Zouden hier geen aanknopingspunten voor contact liggen?

Men kan hiertegen inbrengen dat de PPR als politieke partij zich dient te beperken tot relaties met andere politieke partijen. Daar de mogelijkheden tot vorming van een politieke partij in de Oosteuropese landen echter beperkt zijn, is het goed te verdedigen dat de PPR ook met andere maatschappelijke groeperingen banden onderhoudt. Dergelijke organisaties zullen belangstelling vanuit het buitenland zeker als steun ervaren en de verbreding van horizon kan voor beide partijen nuttig zijn.

Tot slot nog een laatste bezwaar dat men

tegen uitbreiding van contacten in Oost-Europa kan hebben: het is allemaal leuk bedacht, maar het ontbreekt ons aan menskracht. Er zijn in de partij toch zeker ervaren en deskundige mensen te vinden die zich hierover wel willen buigen. De beleidsgroep buitenland kan bijvoorbeeld een taakgroep Oost-Europa opdragen mogelijkheden voor uitbreiding van contacten in Oost-Europa te onderzoeken.

Wat de uitvoering, dat wil zeggen 'het daadwerkelijk onderhouden van de contacten betreft, dat is een tijdrovende zaak. Maar is dit ook niet een kwestie van prioriteiten stellen? Wanneer we vinden dat, gezien de ontwikkelingen die in Oost-Europa op dit moment plaatsvinden, uitbreiding van contacten wenselijk is, zullen daarvoor wegen en middelen gezocht moeten worden. Het gaat immers om wettelijke ontspanningspolitiek aan de basis, waarmee het algemeen belang gediend is.

Daarnaast biedt het de PPR de mogelijkheid zich in de Nederlandse samenleving te profileren als een partij die ook zelf probeert een bijdrage te leveren aan 'volkerendiplomatie' door met verschillende geledingen van de maatschappij in de Oosteuropese landen, namelijk de officiële en de informele, contacten te onderhouden.

Hennie Vermaas

TOEGEPASTE ETHIEK EN TECHNIEK

DE TOEKOMST IS IN ONS BELANG

Eind vorig jaar promoveerde *Medard Hilhorst* uit Delft bij de fakulteit der godgeleerdheid van de Vrije Universiteit te Amsterdam op een proefschrift met de titel: *Verantwoordelijk Voor Toekomstige Generaties?* Het proefschrift kreeg de ondertitel mee: *Een Sociaal-ethische Bezinning Op Bevolkingsaantal, Kernenergie, Grondstoffen En Genetica*. Daarmee wordt al aangegeven dat het -ondanks de promotie bij de bekende godgeleerde prof dr H.M. Kuitert- niet gaat om een theologische verhandeling. Hilhorst omschrijft zijn studie in de inleiding als volgt: „Het vakgebied waarbinnen ik mij beweeg is dat van de toegepaste ethiek. Ethiek houdt zich bezig met de vraag wat goed handelen is. Ik spits deze vraag toe op het welzijn van toekomstige mensen en ga na wat wij als huidige generatie aan hen verplicht zijn. Het terrein dat ik onderzoek is de techniek. althans die ontwikkelingen die nauw met techniek verbonden zijn. Met name de aspecten, die een lange termijn karakter hebben zal ik bezien.”

Zowel in zijn studie -wiskunde aan de TU Twente en theologie met als specialisatie ethiek aan de VU- als in zijn werk -studentenpredikant aan de TU Delft- als in zijn proefschrift tracht Hilhorst techniek en ethiek bij elkaar te brengen. Hij heeft daarbij een heel praktisch doel voor ogen. „Mijn bezinning wil politieke besluitvorming begeleiden en verder helpen”, aldus de inleiding van het proefschrift. Als studentenpredikant tracht hij de bewustwording van de Delftse technische student te stimuleren ten aanzien van de onderlinge verbondenheid van techniek en ethiek. Hij is mede-oprichter van het Delftse Bureau voor Techniek, Beroep en Geloof. Dit Bureau organiseert onder andere symposia over de raakvlakken tussen deze velden en brengt mensen uit de praktijk en studenten over deze onderwerpen met elkaar in gesprek.

Gedachtenexperiment

Hilhorst begint zijn boek met de konstatering dat de toekomst niet meer een 'natuurlijk' gegeven is, vanzelfsprekend of onontkoombaar, maar in het teken staat van de maakbaarheid. Daardoor wordt de toekomst een moreel probleem. Dat betekent echter niet onmiddellijk dat de huidige generatie een plicht heeft ten aanzien

van toekomstige generaties. „Moreel bekeken, als je nadenkt over het welzijn van anderen, dan kun je heel formeel zeggen: we hebben geen plicht voor de toekomst. Als je geen kinderen meer op de wereld zet, als we met elkaar onze geschiedenis stoppen, dan is het klaar. In die zin hebben we geen directe plicht ten aanzien van de toekomst.

„Op het moment dat je mensen gaat maken, heb je ook een morele plicht. Je kunt dan het welzijn van anderen raken of niet.

„Ik vind dit -weliswaar heel theoretisch-gedachtenexperiment belangrijk, omdat je op die manier voor de vraag gesteld wordt: hoeveel kan de toekomst me eigenlijk schelen? In de praktijk zie je dan, dat we met die toekomst betrekkelijk slordig omgaan. We willen best, we vinden het belangrijk, we willen kinderen, we gaan er van uit dat er wat na ons komt, maar al te ver -in de zin van een aantal generaties verderop- denken we daar niet over door.

„Ik vind, dat je een visie moet hebben op wat je met je leven wilt en wat de toekomst met jouw leven te maken heeft. In die zin is de toekomst niet zo zeer in het belang van de toekomstige generaties maar in ons belang. Als het geloof niet langer antwoord geeft op de vragen ten aanzien van de toekomst, zul je zelf je levenshouding moeten maken. Het zijn bewuste keuzes geworden.”

Hilhorst houdt er zich niet mee bezig hoe je mensen zo ver kan krijgen dat ze die keuzes ook echt bewust maken. Daar houdt het redeneren op. Hij maakt alleen duidelijk welke keuzes er liggen. Naast de individuele keuzes is een brede levensbeschouwelijke discussie nodig, aangezien we niet alleen op de wereld zijn, maar in ruimte en tijd met anderen verbonden.

Kernenergie

Onder de kop 'Leven ten koste van toekomstige mensen' worden door Hilhorst de problemen verbonden aan het gebruik van kernenergie en aan schaarste en uitputting van grondstoffen ontrafeld. En dat alles vanuit moreel-ethisch oogpunt.

Opvallend is hoe gedetailleerd Hilhorst alle argumenten voor en tegen het gebruik van kernenergie op een rij zet en van een moreel oordeel voorziet. „De morele overwegingen die we tegenkomen, zijn bijvoorbeeld: zijn de risico's gelijkmatig verdeeld

over alle mensen, is vrijwillige aanvaarding mogelijk of wordt het iedereen opgelegd, bestaat er de mogelijkheid van compensatie wanneer schade wordt geleden, zijn de risico's te overzien en kunnen mensen rekenen op enige rechtsbescherming, is de wettelijke aansprakelijkheid voor eventuele gevolgen goed geregeld, etc. Dit zijn morele vragen die de huidige generatie -om te beginnen voor zichzelf- moet beantwoorden. Vervolgens moeten we -wat lastiger is- dezelfde vragen voor toekomstige mensen beantwoorden. Pas dan -bij positieve beantwoording- is kernenergie moreel gerechtvaardigd en kan zij geaccepteerd worden."

Zijn konklusie is dat radioactief afval voor toekomstige generaties een last is, die kwaad kan.

Hilhorst is best bereid te kijken of er, ondanks de bezwaren die kleven aan het produceren van kernafval, argumenten zijn om toch kernenergie te gebruiken. Die argumenten moeten dan gezocht worden in de sfeer van: er staat iets tegenover dat als compensatie kan dienen. Bijvoorbeeld geld of energie, of het verminderen van de CO₂ uitstoot. Hij constateert echter dat veel mensen de voordelen niet voldoende vinden opwegen tegen de nadelen. Als je dan toch kernenergie gaat gebruiken, kan dat alleen als een meerderheid daarvoor kiest en deze keuze oplegt aan de minderheid. In een democratie mag dat alleen onder strikte voorwaarden, waarbij zo veel mogelijk de minderheid tegemoet wordt gekomen.

Bovendien moeten dan toekomstige mensen, vanwege het kumulatieve karakter van het afval, extra tegemoet worden gekomen. De vraag doet zich voor waarom mensen nu of dichtbij voorrang moeten krijgen op mensen veraf. Die vraag kan alleen positief beantwoord worden als mensen nu kunnen aanvoeren dat er nu geen enkel ander reëel alternatief is. Dat zal moeilijk waar te maken zijn.

Wat voegt dit hoofdstuk over kernenergie nu toe aan de uitvoerige debatten, die over kernenergie hebben plaatsgevonden in het kader van de Brede Maatschappelijke Discussie? „Dat zo'n idiote ethicus als ik nog wat denkt te moeten toevoegen aan de BMD is gek. Daar hebben we toch al alles over gezegd? Dat is toch in dikke rapporten beschreven? Dat blijkt nogal tegen te vallen. Als je naar het aspect toekomst kijkt, blijkt daar niets aan gedaan te zijn. Er is een hoop feitenmateriaal verzameld, scenariostudies gedaan, maar dat is daarna niet zorgvuldig geanalyseerd."

Ook door schaarste en uitputting van

grondstoffen kan een wissel getrokken worden op de toekomst. Volgens Hilhorst is dat -in tegenstelling tot kernenergie- onder bepaalde omstandigheden moreel aanvaardbaar. „Ik verdedig een leefniveau W, dat is het goede, menswaardige leven zoals we dat in onze samenleving met onze sociale zekerheid en gezondheidszorg opvatten. Daarvan hoeven we geen afstand te doen. Zouden we dan toekomstige mensen schade doen, dan moeten we hen niet tot bestaan brengen." Kennelijk gaat Hilhorst er van uit dat het zo ver nog niet gekomen is en ook dat kernenergie niet nodig is om 'leefniveau W' te bereiken.

Verder schrijft hij dat „het onze plicht is plafonds te stellen aan het grondstoffenverbruik en de vervuiling en ons gedrag naar dat niveau terug te brengen. Door plafonds vast te stellen kunnen we de risico's voor toekomstige mensen, dat zij onder een bestaansminimum komen, verminderen." Hoe dat moet gebeuren blijft in het midden.

Een ander verschil tussen de grondstoffenproblematiek en kernenergie is, dat niet alleen de overheid, maar ook ieder individueel een bijdrage moet leveren aan de oplossing ervan. „Ook al gaan we uit van een eerste plicht van de overheid om de problemen aan te pakken, ieder mens heeft de afgeleide plicht naar vermogen daaraan bij te dragen. Aan regelgeving zit een grens en bovendien verliezen mensen hun geloofwaardigheid wanneer zij tegen geringe kosten anders kunnen maar het niet doen. Ditzelfde geldt in nog sterkere mate voor individuele staten. Ook zij kunnen zich niet verschuilen achter nog niet bestaande internationale wetgeving. Elk land afzonderlijk heeft de morele plicht eigen maatregelen te nemen. Van internationale afspraken mogen we niet alles verwachten."

Hier wordt dus wel enigszins aangegeven op welke manier inhoud gegeven kan worden aan de morele plicht van de mensen nu voor de toekomst. Oningevuld blijft hoe je mensen individueel zo ver kunt brengen dat ze hun 'abstrakte' zorg voor het milieu omzetten in concrete handelingen. Een prachtig voorbeeld is natuurlijk de maximum-snelheid. „Gewoon van bovenaf opleggen", is hierover de mening van Hilhorst. „Je moet kosten/baten afwegen. Kosten zijn in dit geval bijvoorbeeld de kosten van de snelheidscontrole. Baten zijn een minder verontreinigd milieu en een veiliger verkeer. De regering heeft op dit punt zijn eigen beleid (een maximum-snelheid van 100 km per uur) ondergraven door te zeggen dat uit milieuoverwegingen die 100 km niet nodig is. Er zit zoveel schijnheiligs bij."

Opmerkelijk is dat Hilhorst in zijn hoofdstuk over de schaarste en uitputting van grondstoffen afrekenet met het begrip 'rentmeesterschap'. „Je mag het best als een levensbeschouwelijk begrip hanteren, maar je moet niet denken, dat je er ethisch wat mee kunt. Het probleem is niet, dat mensen niet als rentmeester willen omgaan met de natuur, maar dat we met zo veel rentmeestertjes zijn. Hoe ga je met conflicten en belangen van mensen om? Het begrip rentmeester verheldert niet hoe we met de natuur moeten omgaan. Een rentmeester kun je ook zien als iemand die gewoon op z'n centen zit en dat zo goed mogelijk wil beheren. Je kunt er alle kanten mee op. Het is mistig en versluisend. In de bijbel kom je alleen het verhaal tegen van de onrechtvaardige rentmeester. Het begrip heeft geen richting, geen doel. Het geeft ook niet aan waar het zijn begint en het mijn ophoudt. Mensen die het begrip hanteren, bedoelen: als ik de baas was, zou ik als een rentmeester met de aarde willen omgaan. Alleen, dat is niet aan de orde,"

Genetika

Het hoofdstuk over genetika kreeg de ondertitel mee 'over het goede leven'. Sommigen, zij die met wantrouwen de ontwikkelingen rondom genemanipulatie en voortplanting gadeslaan, zullen verbaasd zijn over deze positieve ondertoon. Hilhorst past echter in dit hoofdstuk eenzelfde analyserende methodiek toe als in de andere hoofdstukken en komt dan tot de konklusie: „Het goede moet". Zijn argument is dat „de huidige verkrotting van ons genenbestand moreel onge-rechtvaardigd is omdat het kwaad doet aan (toekomstige) mensen. Het is onze plicht om te zoeken naar wegen om dit te voorkomen. Toekomstige generaties zullen geen bezwaar hebben tegen een beter inzicht in en beheersing van onze menselijke voortplanting en erfelijkheid."

Hij stelt wel de strikte eis van vrijwilligheid. Andere beperkingen vormen het mogelijke 'kwaad' dat in de ontwikkeling zelf besloten ligt en een mogelijk ander begrip bij toekomstige generaties van wat 'goed' is. Het mogelijke kwaad denkt Hilhorst te kunnen indammen door zorgvuldige regelingen. Het is geen reden om iedere voortgang af te wijzen. „Hoewel het moreel gezien bijvoorbeeld bij IVF om niet weg te wuiven kwaad gaat -dat blijft het, en het blijft telkens om een morele beslissing vragen- bestaat er alle reden om ons oordeel af te laten hangen van het resultaat: het goede (betere) kind. Het lijkt mogelijk -zolang het goede en het kwade bij dezelfde mensen terecht komen- dat dit goede het wint van het kwade dat erin

meekomt. De voordelen (het kind) wegen voor de betrokkenen op tegen de nadelen (bijvoorbeeld in de vorm van overtollige embryo's)."

Hilhorst pleit dan ook sterk voor het voortgaan van het genenonderzoek. „Vanuit toekomstige generaties geredeneerd ben ik van mening dat er kennis ontwikkeld kan worden, die ten goede kan komen aan die generaties. Het zou stom zijn als we wegen afsluiten voor hen. Cru gezegd: toekomstige generaties hebben er meer belang bij dat het genenonderzoek wordt voortgezet dan dat we hier alle hongerigen voeden. Overigens heb ik me met die verdelingsvraagstukken in de gezondheidszorg niet bezig gehouden. Daarvoor is de vraagstelling van mijn boek veel te beperkt. Dan moet je veel meer argumenten tegen elkaar afwegen. Maar misschien kom ik dan wel tot een heel andere conclusie.”

Hilhorst ergert zich vaak aan openbare discussies over genetica. „Er wordt onzin uitgekraamd, er is een hetze aan de gang. Het blijft steken in emoties. Dat slaat echt niet op de praktijk. Zelfs de VPRO doet er aan mee. Ik vind dat stom. Er worden weerstanden opgeroepen tegen de ontwikkelingen, zonder dat duidelijk is waar het over gaat en vooral ook, zonder dat duidelijk is tegen wie je het hebt en tegen wie je het zegt. Is je adres voldoende duidelijk? Wil je dat de overheid verandert of een bedrijf of een individu? Wie moet wat doen? Er wordt niet zorgvuldig gekeken. Als we zo met technologie ontwikkelingen aan de gang gaan krijgen we er nooit greep op.”

Technology assessment

Hilhorst beschouwt zijn boek als een vorm van *technology assessment*: het nagaan wat de gevolgen zijn van de invoering van nieuwe technologieën. Heel 'clean' rafelt hij de problemen uit elkaar vanuit een ethische invalshoek. Wil je met anderen samenleven en wil je met anderen tot goede oplossingen komen, dan zul je moeten proberen zo lang mogelijk met elkaar in gesprek te blijven. In mijn ogen wordt de samenleving steeds complexer. Dat betekent dat je er niet aan ontkomt om een verregaand proces van rationalisering -nog scherper maken waar knelpunten zitten- door te maken. We hebben geen andere manier om het samenleven met zo veel mensen te structureren.

„De waarde van het boek voor de politiek ligt op het niveau van: neem eens wat tijd voor bezinning. Doe eens een stapje terug. Kijk eens wat rustiger naar een aantal zaken. Wat dat betreft heeft de ethiek het makkelijker dan de politiek. Ik hoef de

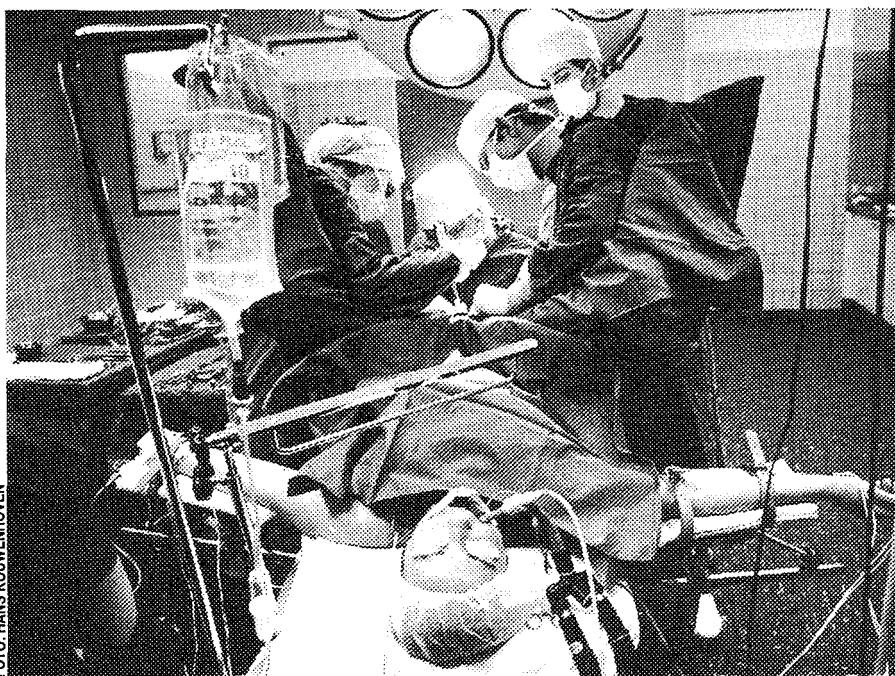

FOTO: HANS KOUWENHOVEN

beslissingen niet te nemen. In de politiek moeten knopen worden doorgehakt en dat moeten ze ook vooral blijven doen. In de ethiek kun je zeggen: ik ben er nog niet uit, ik laat het een jaartje liggen. In de politiek is minder tijd voor denken. Er moet oppervlakkiger gedacht worden, globaler. Door mijn manier van werken zit ik wel heel dicht bij de politiek. Ik probeer met de politiek mee te denken en bedien me dus van heel beperkte morele principes. Ik heb eigenlijk niet meer uitgangspunten dan: voor de wet is iedereen gelijk en in een democratie telt iedere stem even zwaar. Iedereen moet je gelijk behandelen, iedereen is van gelijke waarde. Meer heb ik niet in huis. Dat betekent, dat ik heel lang met de politiek mee kan denken.”

Vanuit ethisch oogpunt is een basis gelegd. „Anderen kunnen nu met het boek aan de slag gaan en moeten maar bekijken in hoeverre het op hun terrein een bijdrage heeft geleverd. Misschien hebben genetici er wat aan, zijn er dingen voor hun verhelderd.” Voor de politiek heeft Hilhorst nog de concrete suggestie bepaalde mensen in het parlement aan te wijzen die steeds na zullen gaan welke de gevolgen zijn van beslissingen voor toekomstige generaties.

Arda van den Brink

M.T. Hilhorst, Verantwoordelijk voor toekomstige generaties?; Kok, Kampen.

IDENTIFIKATIEPLICHT

In het regeerakkoord van 1986 werd de wens uitgesproken een algemene identifikatieplicht in te voeren. De redenen daarvoor waren: het beter kunnen bestrijden van fraude en kriminaliteit en het wegvallen van de grenzen en daarmee de controle tussen de EG-lidstaten in 1992. Deze argumenten die voor invoering worden aangevoerd blijken niet steekhoudend.

Het eerste argument voor invoering is het verbeteren van de fraude en criminaliteitsbestrijding. Het is echter zeer de vraag of een identifikatieplicht daartoe een probaat middel is.

- Het is niet bewezen dat er een relatie bestaat tussen beiden. In landen om ons heen waar wel een identifikatieplicht bestaat, is er geen sprake van een vermindering van afwel fraude ofwel kriminaliteit.

- In een reactie van het Coördinerend Politie Beraad (CPB) wordt de konklusie getrokken dat invoering van de identifikatieplicht voor de kriminaliteitsbestrijding nauwelijks van belang is. Men zou voor dat doel meer gebaat zijn bij meer personeel en een betere uitrusting.

- Kriminelen en fraudeurs zijn meestal snel en slim genoeg om onder dit soort maatregelen uit te komen, zoals hun beteling reeds doet vermoeden.

Het tweede argument voor het invoeren van de identifikatieplicht is het opengaan van de grenzen. Hierdoor zou een „te vreezen aanzuigende werking ontstaan van grensoverschrijdende strafbare feiten“ (Notitie identifikatieplicht van de Minister van Justitie, juni 1988). Met andere woorden: criminelen en fraudeurs kunnen vrij rondreizen binnen de EG. Met het oog hierop wordt voor een intensivering van het binnenlandse vreemdelingen-toezicht gepleit. Dit betekent dat er een nogal bedenkelijke koppeling wordt gemaakt tussen vreemdeling en strafbaar feit. Het betekent ook dat het zogenaamde vrije verkeer tussen de lidstaten neerkomt op een onbegrensde controle op de burgers. Bij het vreemdelingen-toezicht ligt ook een probleem: hoe herkent men een vreemdeling? „Aan zijn etnische kenmerken als spraak en huidskleur“, zo valt in de notitie te lezen. Een door de Tweede Kamer aangenomen motie Van Es maakte bezwaar tegen dit feit, aangezien Nederland inmiddels een multiraciale samenleving

is. Deze kenmerken kunnen dus geen indicatie zijn voor het al dan niet Nederlander zijn. Omdat er voor de Nederlander geen identifikatieplicht geldt, betekent dat dat er een keuze moet worden gemaakt tussen:

- identifikatieplicht voor alle Nederlanders in theorie en voor gekleurde Nederlanders in de praktijk, of

- uitbreiding van het binnenlandse vreemdelingen-toezicht, met als criterium 'vermoedelijke buitenlander'. Wat in de praktijk ook op een identifikatieplicht voor gekleurde medelanders neerkomt.

In het kader van racismebestrijding is het invoeren van een identifikatieplicht een averechtse maatregel. Ook blijkt het niet nodig het vreemdelingen-toezicht te verscherpen. Nogmaals wil ik refereren aan de reactie van het CPB: „de bestaande identifikatieplicht voor het vreemdelingen-toezicht biedt voldoende mogelijkheden tot controle en toezicht“.

Nu de aangevoerde argumenten niet steekhoudend blijken, rijst de vraag naar de dieper gelegen oorzaak van de wens tot invoeren van een algemene identifikatieplicht. Het registreren van burgers in de vorm van cijfercodes is een proces dat al

langer aan de gang is. Na het administratienummer is het fiscaalnummer toegevoegd, waaraan in alle haast eind vorig jaar het sociale nummer is gekoppeld. De overheid kan de burger met het sofinummer, de sociale verzekeringskaart -welke identiteit en sofinummer bij elkaar voegt- en de identifikatieplicht de burger tot in detail controleren. Het is dan ook een poging van de overheid de greep op de burgers te versterken.

Het politieke debat over de invoering van de identifikatieplicht is vooral een technisch debat, doelmatigheid en efficiëntie spelen de hoofdrol. Emoties hebben daarin geen plaats. Hooguit de generaties die de oorlog hebben meegemaakt hebben enig recht om te protesteren tegen deze controles. Dat ook de jongere generaties onbehaaglijke gevoelens krijgen bij toenemende controle en beknotting van vrijheid schijnt niet tot de regeerders door te dringen.

Invoeren van een algemene identifikatieplicht is een teken van onmacht.

**Christien Reitzema
Amsterdam**

Christien Reitzema is bestuurslid van PPR-jongeren.

FOTO: ANGELO GOEDERMOND

FOTO-VERHAAL

Als Dagelijks Bestuur van de Afdeling Amsterdam willen we kort reageren op het 'foto-verhaal' in de Radikale Notities van december 1988.

We vinden het jammer dat dit 'foto-verhaal' in onze Radikale Notities is verschenen, omdat het afbreuk doet aan het kwaliteitsprodukt, dat jullie in 1988 hebben geleverd. Wij vragen ons af wat de gein en/of zin van een dergelijke strip is?

**Gerrit Berkelder
Antje van Lakerveld
Amsterdam**

GENEUZEL

De beleidsgroep Scholing, Vorming en Emancipatie vindt het jammer dat in het laatste nummer (december 1988, red.) zoveel geld en ruimte is besteed aan de gepubliceerde strip.

We vragen ons af of het doel van deze publikatie wel spoort met het doel van Radikale Notities en we vragen jullie dan ook om te voorkomen dat dit geneuzel Wordt Vervolgd.

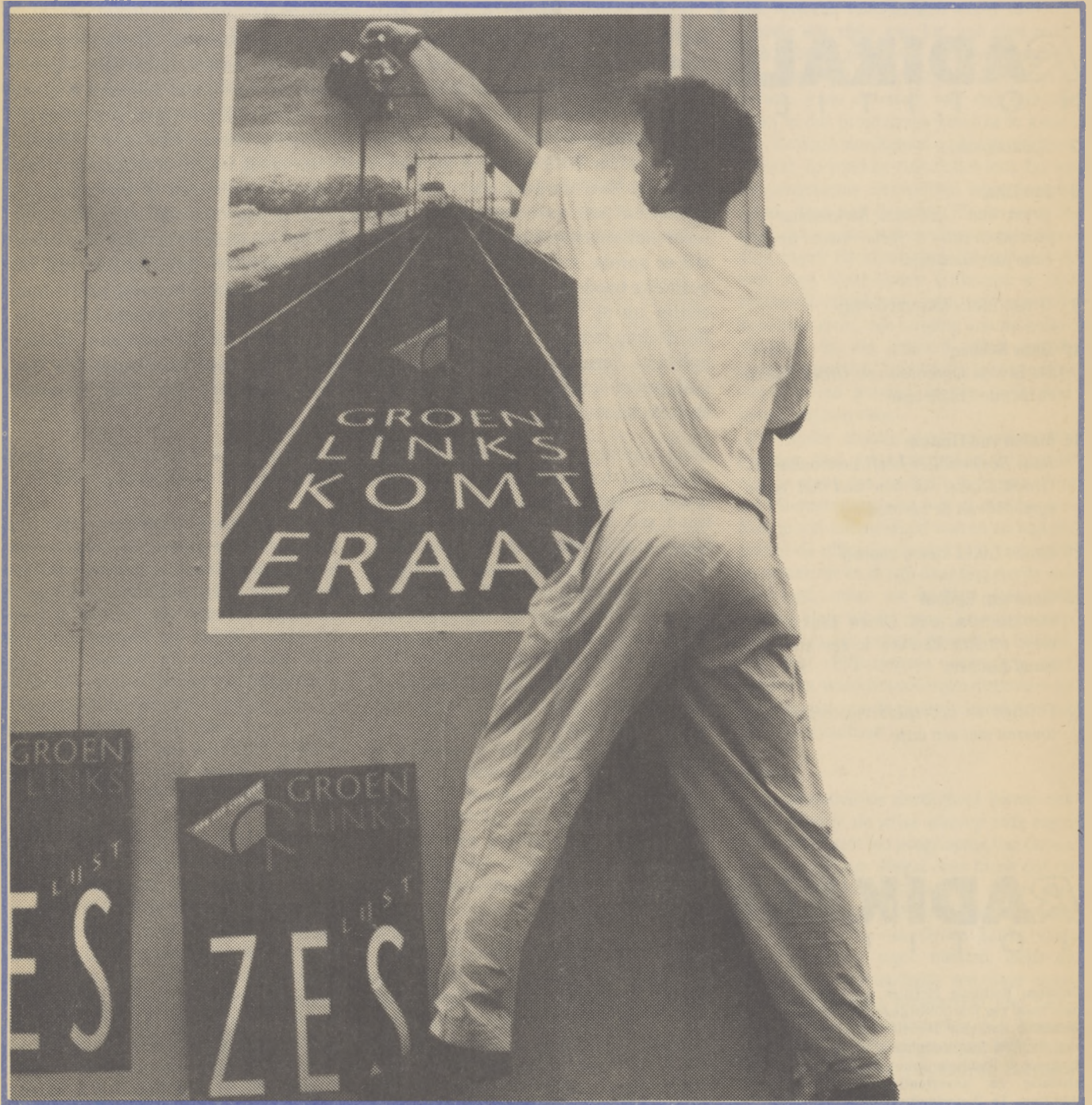
**Ruth Post
Nijlande**

BRIEVEN

RADIKALE

JAARGANG 7/1988 NR. 1

N O T I T I E S

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIE
PARTIJEN

REDACTIONEEL

RADIKALE NOTITIES

2 Redactioneel

3 Jan Dirx

Bram van Ojik niet herkiesbaar als partijvoorzitter: 'fusie moet binnen twee jaar rond zijn'

8 Groen Links kwam voorbij

10 Hans Schoen

De Linkse Doorbraak en Groen Links: roependen in de oase

14 Malou van Hintum

Paul Rosenmöller heeft vertrouwen in Groen Links: 'ik ben niet het enige symbool van de verbreding'

16 Groen Links kwam voorbij

18 Hans van Egdome

Het dilemma van Groen Links: 'een stem op Ria Beckers is een stem op Ruud Lubbers'

21 Politiek en voortplantingstechnieken: toveren met een eitje

RADIKALE NOTITIES

Colofon: Radikale Notities verschijnt een paar maal per jaar als bijlage bij de Radikalenkrant. Radikale Notities is een uitgave van de PPR-Studiestichting in samenwerking met de Radikalenkrant. **Redactie, administratie en advertenties:** PPR-Studiestichting, 1e Weteringdwarsstraat 4, 1017 TN Amsterdam, 020-247570. **Redactie:** Arda van den Brink, Marie-José Burger, Jan Dirx (eindredactie), Hans van Egdome, Malou van Hintum, Lidie Koeneman, Bram van Ojik, Tim van Ruiten. **Basisvormgeving:** Joep Paulussen. **Zetwerk, lay out en druk:** Drukkerij Dijkman, Amsterdam. **Foto's:** Angelo Goedemondt.

Het zetelaantal verdubbeld, maar de verkiezingen verloren. Zo kan paradoxaal de verkiezingsuitslag van 6 september voor Groen Links samengevat worden. Gezien de aandacht in de media voor het moois dat gegroeid was ter linkerzijde van de PvdA en gezien de reacties van de kiezers daarop, getuige de opiniepeilingen, was er natuurlijk op wat meer gerekend dan op zes bezette pluche zetels. Waarom werd het niet meer? Die vraag wordt in dit nummer van Radikale Notities door een aantal betrokkenen beantwoord, of beter gezegd: aanzetten voor antwoorden worden gegeven. Er zal namelijk eerst nog veel meer onderzoek gedaan moeten worden naar het kiezersgedrag op 6 september wil er sprake kunnen zijn van het geven van afdoende antwoorden. Dat de politieke boodschap van Groen Links een steviger fundament nodig heeft staat echter nu al buiten kijf. Dat de vertegenwoordigers van Groen Links die boodschap beter moeten leren verkopen is ook al een zekere conclusie. En dat politieke vernieuwing niet op mag houden als de respectabele posities van oud-gedienden in het geding komen, zal nu eindelijk eens door iedereen onderkend moeten worden.

Bram van Ojik was ervan overtuigd dat hij na 6 september zijn brood zou gaan verdienen op Het Binnenhof. Helaas, als iemand een leuke baan voor hem weet, houdt hij zich aanbevolen. **Jan Dirx** sprak met de PPR-voorzitter over verliezen en toch doorgaan, over frustraties en plezier in het werk, over slapeloze nachten en noodzakelijk vernieuwen. „Binnen twee jaar een fusie en je wat minder aantrekken van de PvdA,” is de boodschap van Van Ojik. De campagne van Groen Links werd door huisfotograaf **Angelo Goedemondt** intensief gevolgd. De redactie van Radikale Notities maakt graag gebruik van zijn materiaal om terug te kijken op die korte, maar hevige campagne. Onder de kop 'Groen Links kwam voorbij' geven we op twee keer twee pagina's een beeldende terugblik op de campagne van Groen Links.

De Stichting Voor Een Linkse Doorbraak werd in 1983 opgericht om de samenwerking van PPR, PSP en CPN te bevorderen. Dat voornemen strandde helaas al snel op 50% plus een beetje van een PSP-congres. Wat in het begin van de jaren tachtig niet lukte, lukte in 1989 wel. **Hans Schoen**, inhoudelijk medewerker bij de PPR, was er toen en nu bij. Hij constateert zowel opmerkelijke verschillen als grote overeenkomsten tussen de Doorbraak en Groen Links. Een duik in de historie kan geen kwaad. „Groen Links bevindt zich wat ideologische onderbouwing betreft

nog evenzeer in een vacuüm als de Links Doorbraak een aantal jaren geleden.”

In de Doorbaak waren opvallend veel vakbondsmensen actief. De actiefste vakbondsbons in Groen Links heeft inmiddels zijn krullen gekortwiekend en is beëdigd als Kamerlid. De eindredacteur van de Radikalenkrant **Malou van Hintum** sprak met Paul Rosenmöller op Prinsjesdag. Deze 'onafhankelijke' gelooft in Groen Links en wil de politieke vernieuwing daadwerkelijk in de Tweede Kamer doorzetten. En daarbij blijft hij een realist: „Ik weet eigenlijk niet eens of dat allemaal wel kan. Maar het lijkt me wel een uitdaging.”

Redacteur **Hans van Egdome** stelt zich de vraag: „Heeft het teleurstellende resultaat op 6 september niet alles met de haat-liefde verhouding tot de PvdA te maken?” Hij gaat uitvoering in op die relatie. Hij gaat er niet om radicaler te zijn dan de PvdA, is zijn conclusie, want veel kiezers vinden de PvdA al links genoeg. Groen Links zal met behulp van het ecologische en libertaire gedachtegoed uit de PPR een eigen identiteit moeten opbouwen. Binnenkort zal PPR-Schrift nr. 15 verschijnen met als titel *Toveren met een eitje, politiek en voortplantingstechnieken*. Als voorpublicatie zijn in dit nummer van Radikale Notities twee hoofdstukken uit dat Schrift opgenomen. En op 21 oktober kan er over het onderwerp gesproken worden op een studiedag.

BRAM VAN OJIK NIET HERKIESBAAR ALS PARTIJVOORZITTER

'Fusie moet binnen twee jaar rond zijn'

De verkiezingsuitslag voor Groen Links vindt hij slecht, en niet alleen omdat hij zelf niet in de Kamer kwam. De gemaakte fouten heeft hij al op een rijtje staan. De discussies over partijcultuur, inhoud en mensen moeten doorgaan, maar tegelijkertijd moeten de stappen op weg naar de vorming van één partij versneld worden gezet. Groen Links zal zich een stabiele plaats veroveren in de Nederlandse politiek, daar is hij van overtuigd. Hij wil daar ook graag aan blijven meewerken. Echter na het voorjaarscongres niet meer als partijvoorzitter. „In de politiek moet je niet te lang op een bepaalde plaats blijven zitten.” PPR-voorzitter Bram van Ojik blikt terug en kijkt vooruit. „De agressieve wijze waarop de partijraad zich afzette tegen het partijbestuur bezorgde mij voor het eerst van mijn leven slapeloze nachten.”

„Groen Links heeft verzuimd in de campagne duidelijk te maken hoe belangrijk het is dat er een goede oppositiepartij is. En Groen Links had moeten zeggen dat ook wij aan een regering willen deelnemen, alleen niet aan een regering die een beetje aangepaste voortzetting van het huidige beleid tot inzet maakt. Door die beide zaken niet voor het voetlicht te brengen, kreeg de PvdA kansen potentiële kiezers bij ons weg te halen. Het is me dan ook opgevallen hoe vaak progressieve mensen zeiden: laten we maar op de PvdA stemmen, hoewel die partij gematigder is dan ons lief is, maar die partij komt wel in de regering. Groen Links is aardig, maar als je een ander beleid wil moet je PvdA stemmen. De campagneleus van de PvdA 'tijd voor een ander beleid' was dan ook goed gekozen. Wij zijn daar te defensief mee omgegaan. Ons antwoord was steeds: ja, dat zei de PvdA ook al in '77, in '81 enzovoorts. We hadden niet in die discussie over de rol van de PvdA moeten meegaan. We hadden onze eigen positie sterker moeten profileren, als een serieuze oppositiepartij, maar ook als een partij die wil regeren als er wat te regeren valt voor progressieve mensen.

„De lijn die de PvdA en D66 hadden gekozen, Groen Links voorstellen als een niet serieuze partij, een partij met sympathieke maar niet haalbare ideeën, is helaas succesvol gebleken. En we hadden daar niet echt een antwoord op. Het snelle succes van Groen Links in de media en in de peilingen heeft de aandacht voor de inhoud naar het tweede of nog verdere plan geschoven. We hebben gescoord op het punt van jong, modern, fris, nieuw en sexy. Dat was ons imago. Dat vonden we mooi, we waren natuurlijk ook wel weer eens toe aan een succesje in de media na

alle verloren verkiezingen vanaf 1977. Er heerste een sfeer van het kan niet meer stuk. Met als gevolg dat toen het programma er eenmaal lag, er niet veel moeite meer gedaan is de optelsom van vrij radicale eisen in dat programma beter in te kaderen. Gewoon slordigheid op het gebied van inhoud. Zo vond en vind ik het fout dat we het programma niet hebben laten doorrekenen door het Centraal Planbureau. Je weet vantevoren wat er uit zo'n doorrekening komt. Er komt namelijk uit wat je erin stopt. Voor Groen Links zou er bijvoorbeeld uitgekomen zijn: een lage economische groei, een stijging van de belastingdruk en een positief effect op de werkgelegenheid. Dan had je in discussies met anderen kunnen zeggen: kijk daar kiezen wij nou voor.

„Een ander slordig punt, groentax. We kwamen met groentax, maar we waren niet in staat dat goed uit te leggen. Ons NAVO-standpunt was ook al niet helder. Kun je wel milieubeleid voeren en tegelijkertijd de uitkeringen met 15% verhogen? Ja, zeiden we en ik ben daar nog steeds van overtuigd, maar we hadden geen goed verhaal klaar bij die vraag. Er was gewoon sprake van een zekere geestelijke luiheid. Iets wat PPR-mensen overigens niet vreemd is, want inhoudelijke discussies op het scherpst van de snede behoren niet tot onze partijcultuur.”

Smoel

„Die inhoudelijke slordigheid kwam ook naar voren in de wijze waarop onze eigen kandidaten met het programma van Groen Links omgingen. Nogal eens bleek dat de kandidaten het programma maar zeer slecht kenden. PvdA-kandidaten kenden het programma van Groen Links vaak beter dan onze eigen mensen. Zelfs de lijsttrekker verkondigde een paar maal dat ze haar eigen programma niet helemaal kende. Dit versterkte het bewust door PvdA en D66 opgeroepen beeld, dat Groen Links geen inhoudelijk serieuze partij was.

„Een ander punt dat negatief voor ons gewerkt heeft is de spanning die er bestond en bestaat tussen het beeld dat, zoals ik hiervoor al noemde, Groen Links in de media kreeg, namelijk jong, nieuw en sexy en de mensen die Groen Links moesten vertegenwoordigen. Je kunt niet volhou-

den dat Ria Beckers de belichaming is van wat Groen Links in eerste instantie uitstraalde. Mensen als Rosenmöller, Van Poelgeest en Robles stralen dat wel uit. Je krijgt daardoor ook iets van wantrouwen. Je hoorde de kiezers bijna denken: zullen die mensen die al jaren vechtend met elkaar over de straat rollen, dat na 6 september ook weer doen? Is dit Groen Links niet een gelegenheidscoalitie om maar zeker in de Kamer te komen? Het is een inherente zwakte van de partijen dat ze met de oude gezichten op de proppen kwamen om de nieuwe formatie smoel te geven. De mensen die in een eerder stadium in de PPR de discussie over de positie van de al lang zittende mensen probeerden aan te zwengelen, werden zowat gelyocht. Dat tekent die inherente zwakte. Het partijbestuur zal zich nu moeten beraden over de wijze waarop een dergelijke discussie over vernieuwing wel gevoerd kan worden, want gevoerd moet die worden.

„Die vernieuwing in mensen, die landelijk niet gelukt is, zal plaatselijk wel moeten lukken bij de gemeenteraadsverkiezingen van volgend jaar. Want als dat niet gebeurt, zullen die verkiezingen niet echt veel beter voor ons verlopen. Voor goede raadsverkiezingen zal het ook noodzakelijk zijn dat Groen Links de komende maanden hard werkt aan het verwerven van een inhoudelijke en culturele identiteit. Die moet aantrekkingskracht uitoefenen op nieuwe mensen en er moet dan ruimte zijn voor die mensen om binnen Groen Links een rol van betekenis te kunnen spelen.”

Gemeenschappelijk congres

„Na deze verkiezingsuitslag is bij PPR en PSP duidelijk de tendens merkbaar: we moeten een vlucht naar voren maken, we moeten versneld proberen de ontwikkeling in de richting van één partij in gang te zetten. Hoe dat bij CPN en EVP ligt, is nog niet zo duidelijk. De discussie zal de komende tijd gaan over de vraag welke stappen moet je nu zetten op weg naar die ene partij. Ik denk dat over twee jaar dat proces afgerond moet zijn. In mijn ogen zal de laatste stap nog het meest eenvoudig zijn, het zal vooral gaan om alle tussentappen die je vanaf nu moet gaan zetten. En die stappen moeten snel worden gezet, wil je als Groen Links aan de bak blijven. Lokale politiek, bijvoorbeeld, zou binnen een maand eigenlijk volledig inhoudelijk, organisatorisch en campagnetechnisch geïntegreerd moeten zijn, want anders ben je al bijna te laat voor de gemeenteraadsverkiezingen van begin volgend jaar. De integratie van het wetenschappelijk werk en het vormingswerk zal, vanwege subsidietechnische redenen, per 1 januari 1990 rond moeten zijn. De ingewikkelde struc-

tuur met vier partijen en een vereniging Groen Links vraagt om onmiddellijke stappen. Dat kan niet naast elkaar blijven bestaan.

„Het slechtste dat ons kan overkomen is dat er een soort ongecontroleerd *Verelendingsproces* gaat optreden van de partij. Een afstervingsproces van de oude partijen dat niemand in de hand heeft. Om dat te voorkomen moeten we veel meer en sneller positieve stappen zetten op weg naar integratie. Ook de mensen die daar huiverig tegenover staan, zullen zich moeten realiseren dat je anders door de feitelijke ontwikkelingen wel gedwongen zult worden, met alle negatieve gevolgen die dat met zich mee zal brengen. Voor de volgende zomer moeten er al belangrijke stappen gezet zijn. We moeten allemaal lid worden van Groen Links en we moeten voor het eerst bij elkaar komen op een gemeenschappelijk congres.

„Het PSP-partijbestuur gaat het PSP-congres dit najaar verzoeken een nieuw partijbestuur te kiezen met als opdracht de PSP binnen twee jaar binnen te loodsen in een nieuwe partij. Uiteraard ervan uitgaande dat het positieve proces dat zich nu voltrekt rondom Groen Links doorzet. De PPR zou ook een dergelijke uitspraak moeten doen, evenals CPN en EVP. Je kunt je namelijk niet permitteren een Groen Links met verschillende snelheden te krijgen. Bepaalde partijen kunnen dus niet achterblijven in het integratieproces. Ik hoop dan ook dat CPN en EVP op korte termijn een zelfde soort signaal laten horen. De PPR heeft eigenlijk al langer geleden en als eerste de wens uitgesproken te komen tot één partij.”

In de wolken

„Ik zal dat gehele proces niet meer als partijvoorzitter meemaken, hoewel ik er

graag op een andere wijze aan wil blijven meewerken. Voor een tweede periode als voorzitter stel ik me namelijk niet meer herkiesbaar. Ik heb altijd gezegd dat mensen in de politiek niet te lang op bepaalde plaatsen moeten blijven zitten. Dat geldt ook voor mezelf. Eén periode als voorzitter vind ik voldoende."

En wat voor een periode. Vrijwel wekelijks gebeurde er wat waarbij Van Ojik op zijn tenen moest lopen. De samenwerking voor de Europese verkiezingen, Vrolijk Links, de discussie over de positie van Ria Beckers, Groen Licht, de samenwerking voor de landelijke verkiezingen. Terugkijkend op dat laatste springen er een paar dingen uit.

„Op de eerste plaats was de sfeer tussen enerzijds de PPR en anderzijds de PSP en CPN nog steeds enigermate verstoord door de gang van zaken bij de Europese samenwerking. PSP en CPN vinden dat de PPR hen toen een niet-acceptabele lijsttrekker heeft opgedrongen. Op de tweede plaats liep een niet-oninvloedrijk deel van de top van de partij -de Eerste en Tweede Kamerfractie, een deel van het partijbestuur en een deel van de partijraad- met het hoofd in de wolken. Ze wisten zeker dat de PPR het zeer goed zou gaan doen bij de komende verkiezingen en beschouwden PSP en CPN als fossielen uit een ver verleden. Op dat moment werd het initiatief door de PSP genomen opnieuw te gaan praten over één lijst. De mensen die die onderhandelingen toen moesten gaan voeren zaten niet op één lijn en hielden onvoldoende rekening met de al op plaatselijk niveau zo ver voort geschreden praktijk van samenwerking. De eigen ervaringen en opvattingen van de onderhandelaars zijn teveel als maatstaf genomen voor de besprekingen. Dat alles leidde tot een niet al te sterk optreden van de PPR in de onderhandelingen. Daar voel ik mezelf als voorzitter en één van de onderhandelaars ook verantwoordelijk voor. Uiteindelijk resulteerde het op 24 april in een zwak gefundeerd besluit van het partijbestuur te kappen met de samenwerkingsgesprekken."

Dat besluit werd echter snel op een door een aantal leden bij elkaar geroepen extra partijraad verworpen. Een groep PPR-leden onder leiding van oud-voorzitter Wim de Boer doorbrak de toen ontstane patstelling door zich als onderhandelingspartner aan PSP en CPN aan te bieden. Deze partijen gingen hierop in, waarna de groep De Boer er in korte tijd in slaagde een samenwerkingscontract met PSP, CPN, EVP en de vereniging Groen Links aan het partijbestuur van de PPR voor te leggen. Het bestuur kon op dat moment eigenlijk niets anders meer doen dan het contract overnemen. En dat gebeurde ook, hoewel het nauwelijks afweek van de

resultaten, die bereikt waren door het partijbestuur in de onderhandelingen, op het moment dat datzelfde bestuur die onderhandelingen afbrak.

„In dat proces heb ik behoorlijke fouten gemaakt. In de impasse die er bestond in de PPR-top en tussen de top en de achterban heb ik me te lang heen en weer laten sturen. Ik pendelde heen en weer tussen mijn eigen partijbestuur plus fracties en de onderhandelingsstafel. En nergens gebeurde wat. In het partijbestuur kwam niets op tafel, omdat het bestuur zwaar verdeeld was. En aan de onderhandelingsstafel gebeurde ook niets, omdat geen van de drie partijen daar eigenlijk sterk opereerde. Ik dacht, zolang er maar gepraat wordt, is het goed, dan komen we er uiteindelijk wel. Dat is fout geweest. Ik had moeten zeggen tegen het partijbestuur: ik wil alleen onderhandelen met een duidelijk mandaat om echt tot samenwerking over te gaan, om echt knopen door te kunnen hakken aan de onderhandelingsstafel. Ik zei dat toen niet, omdat ik wist dat dan in het partijbestuur een groot deel van de mensen zou zeggen: nee, dan maar geen samenwerking. En dat wilde ik voorkomen, want ik wilde juist wél die samenwerking. Maar ik vind nu dat ik die confrontatie intern in een vroeg stadium wel had moeten aangaan. Nu kreeg je een situatie waarin, één week voor de door de PPR bepaalde einddatum voor de onderhandelingen, het partijbestuur de gesprekken afbrak, terwijl toen juist de andere partijen een behoorlijk stuk in de richting van de PPR waren opgeschoven. Dat is een slechte zaak geweest."

Stomme verbazing

„Een tweede fout heb ik gemaakt nadat het besluit om te breken in het partijbestuur genomen was. Ik heb toen te weinig het minderheidsstandpunt uitgedragen (Bram van Ojik en Frans de Man waren voor voortzetting van de samenwerkingsgesprekken, Job van Keulen was niet aanwezig bij de besluitvorming, jd). Ik ging ervan uit dat het minderheidsstandpunt een belangrijke rol zou spelen in de discussies, want in de verslaglegging van het partijbestuur was vermeld dat er een minderheidsstandpunt bestond. Maar tot mijn stomme verbazing was er helemaal geen aandacht voor. Voor mij persoonlijk was dat extra vervelend, omdat mensen van mij wisten dat ik een voorstander van samenwerking was en nu dachten ze dat ik omgeslagen was en daar werd ik op aangesproken. Het was, denk ik, goed geweest voor de discussie als duidelijker was geweest dat het partijbestuur verdeeld was. Als ik er toen voor gekozen had de verdeeldheid in het partijbestuur expliciet naar buiten toe aan de orde te stellen, had

ik ook kunnen voorstellen de partijraad bij elkaar te roepen om daar een standpunt van te vernemen. De sterke wens naar samenwerking die leefde op plaatselijk niveau, zoals later bleek op de door anderen bij elkaar geroepen extra partijraad, zou dan nadrukkelijker een rol hebben kunnen spelen bij het besluit over wel of niet doorgaan met de samenwerkingsgesprekken, dat het partijbestuur moest nemen.

„Ik heb er geen spijt van dat ik toen niet ben afgetreden. Ik heb dat in die periode wel overwogen, omdat ik geen zin had een besluit naar buiten toe te verdedigen, dat niet het mijne was en dat ik in het partijbestuur een onverantwoordelijk besluit heb genoemd. Door mijn aanblijven kon ik echter meewerken aan een compromis. De situatie leek volledig gepolariseerd. Er was een sterke stroming voor samenwerking en een invloedrijke stroming tegen samenwerking. Men vond dat ik als voorzitter niet kon weglopen, maar dat het tot mijn taak behoorde de eenheid van de partij te bewaren en dus een compromis na te streven. Ik was het daar uiteindelijk mee eens. Er kwam toen een compromis uit met als elementen: de PPR doet zelfstandig mee aan de vervroegde verkiezingen, we zullen dat doen op een gemeenschappelijk programma op hoofdpunten, we streven naar een gemeenschappelijke fractie na de Kamerverkiezingen en er komt een commissie die moet gaan bekijken hoe het integratieproces verder kan worden bevorderd. Dat vond ik op dat moment een eervol compromis, hoewel ik zelf verder wilde gaan. Het was meer dan er op het gebied van samenwerking ooit was bereikt tot dat moment. Dat de partijraad dat compromis niet pikte, is een andere zaak.”

Génant gemanoeuvree

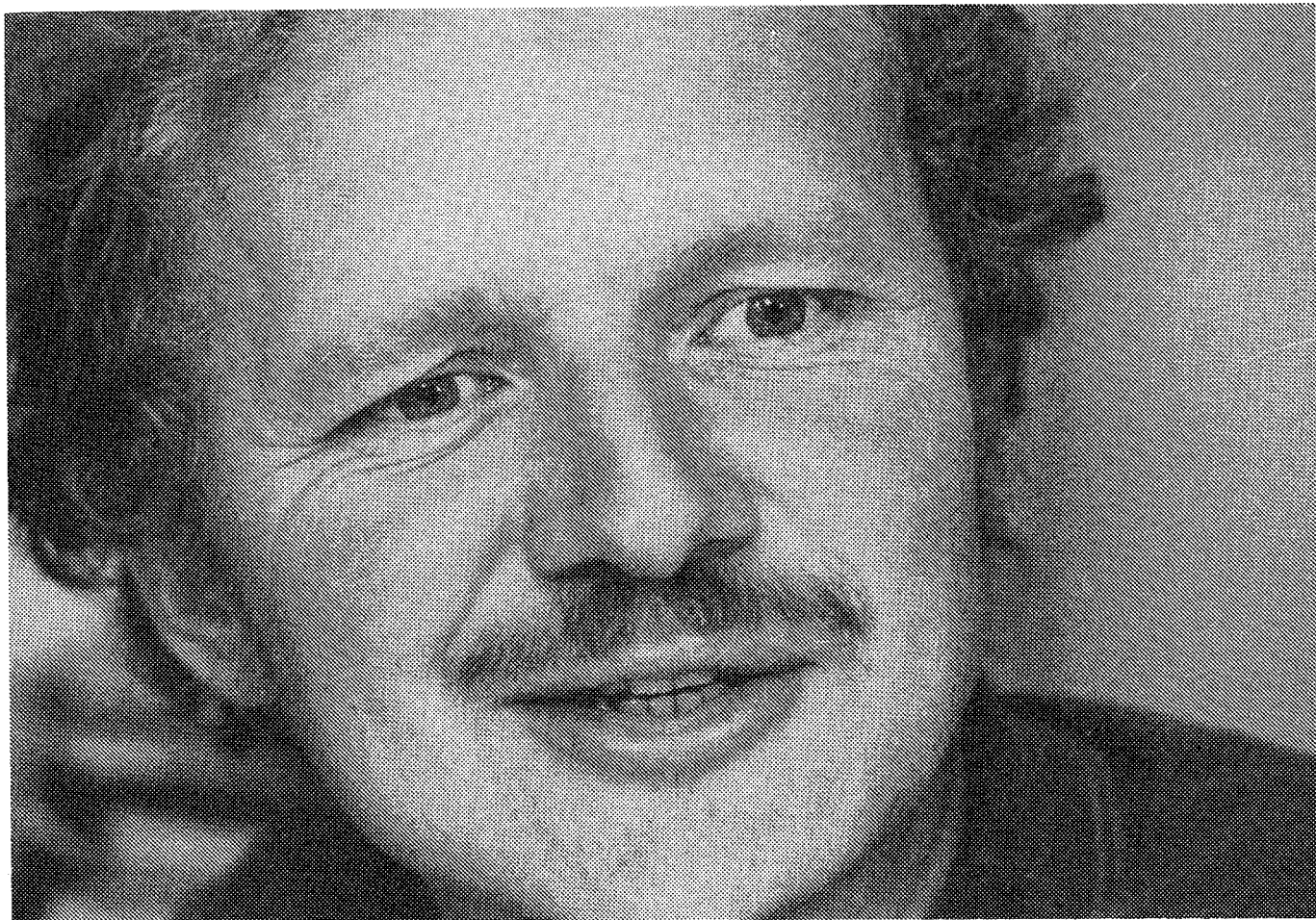
„Een fout heb ik ook gemaakt bij het inschatten van hoe diep bij andere mensen het verzet tegen samenwerking geworteld was. Ik had het idee dat de tegenstanders van samenwerking in de top van de partij principiële en fundamentele bezwaren tegen samenwerking hadden. Maar toen de partijraad eenmaal had gekozen voor wél samenwerken, bleken die bezwaren te verdwijnen als sneeuw voor de zon. Ik probeerde steeds de argumenten van de tegenstanders zeer serieus te nemen en ik vond ze deels ook terecht en van belang. Maar de snelheid waarmee mensen die bezwaren ineens lieten vallen toen samenwerking onontkoombaar bleek, is de meest verrassende ervaring geweest in mijn korte bestuurlijke loopbaan. De allereerste die met veel zwier door de bocht ging was Bas de Gaay Fortman. Hij werd al snel gevolgd door Ria Beckers en wat later Peter Lank-

horst en in het partijbestuur door Rouke Broersma en Klaas-Wybo van der Hoek. Allemaal mensen die op zeer fundamentele wijze de wenselijkheid van het samenwerkingsverband eerst hadden aangevochten. Achteraf vraag je je dan af, hadden we nou niet al in een veel eerder stadium die samenwerking kunnen bereiken? Het bracht ook génant gemanoeuvree met zich mee, in de zin van mensen die dan zeggen: het is maar goed dat we gebroken hebben, anders zou deze doorbraak richting samenwerking er nooit gekomen zijn. Daar heb ik bepaald geen prettige herinneringen aan.

„Er zijn nog wel meer momenten in de afgelopen periode waaraan ik geen goede herinneringen heb. Het is me niet megevallen voorzitter te zijn. De agressie uit eigen kring, daar bedoel ik niet het partijbestuur mee, maar de partijraad, heeft me buitengewoon verbaasd. Dat gold bij de Europese lijst, Vrolijk Links, Groen Licht, de vernieuwing van het politiek leiderschap en de landelijke samenwerking. Het heeft me veel meer bezig gehouden dan ik van tevoren had ingeschat. Ik heb altijd makkelijk kunnen werken en het werk van me af zetten als ik dat wilde. Dat is me niet gelukt met het voorzitterschap. Dat hield me steeds bezig en het ging aardig de kant uit van slapeloze nachten. Dat neemt echter niet weg dat het ook een leuke baan is. Ik heb met mensen gewerkt, waar het plezierig mee werken is. En die confrontaties aangaan over partijcultuur en over Groen Licht had ook wel wat. Ik vond en vind ook dat we in die discussies als partijbestuur gelijk hadden. De waardering voor het aanzwengelen van de inhoudelijke discussies en de discussies over de partijcultuur is altijd van buiten de PPR gekomen. In Groen Links zijn aanzetten terug te vinden van die door het partijbestuur van de PPR gedane voorzetten. Maar Groen Links zal dat alles nog waar moeten maken.”

Machtswoord

„Nog steeds begrijp ik niet waar die agressie in de partijraad zijn wortels vond. Met Groen Licht bijvoorbeeld wilde het partijbestuur juist een discussie openen, terwijl ons verweten werd een dictaat uit te vaardigen. Het partijbestuur heeft toen voor één keer het onaanvaardbaar uitgesproken. Dat was bij een congresmotie die de geschiedenis wilde herschrijven door Groen Licht als niet bestaand te beschouwen. Toen zei het partijbestuur, als deze motie wordt aangenomen, treden we af. Daarmee hebben we de discussie geblokkeerd. Het partijbestuur moest toen wel zijn machtswoord gebruiken, want de motie dreigde de discussie over de inhoudelijke vernieuwing op de vuilnisbelt te drop-

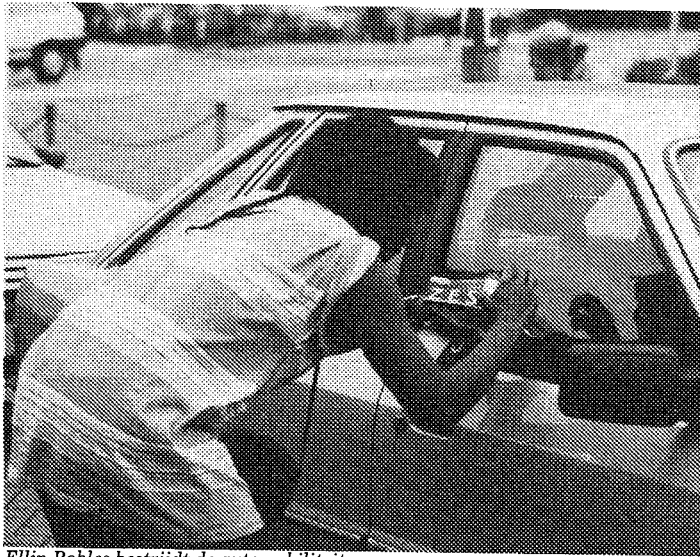
pen. Tussen twee haakjes: in Groen Licht stond vooral de groentax onder heftige kritiek. En wat zien we nu, op de avond voor de verkiezingen praten de lijsttrekkers van de vijf grootste partijen minuten lang over die groentax. Als het aan de partijraad van de PPR had gelegen was de groentax een half jaar geleden in de prullenbak verdwenen. Terwijl het zelfs in Oost-Europa al lang uit de mode is creativiteit te onderdrukken door partijuitspraken.

„Een ander voorbeeld: de discussie over het politiek leiderschap werd door één van de partijbestuursleden in alle openheid via de Radikalenkrant geopend. De agressie die deze vorm van open meningsvorming toen in de partijraad opriep, was onvoorstelbaar. Ik heb me daar zwaar op verkeken. Mensen haalden toen zo diep uit onder uit de zak, of bliezen zo hoog van de toren. En wat me steeds verbaasd heeft, is dat met afdelingen die voorop lopen als het gaat om vernieuwing via samenwerking, niet te praten is over inhoudelijke of culturele vernieuwing. Ik heb me wel eens afgevraagd of ik de enige ben in de PPR die én wil samenwerken én een vrolijk linkse cultuur wil én een ondogmatische inhoudelijke benadering wil.”

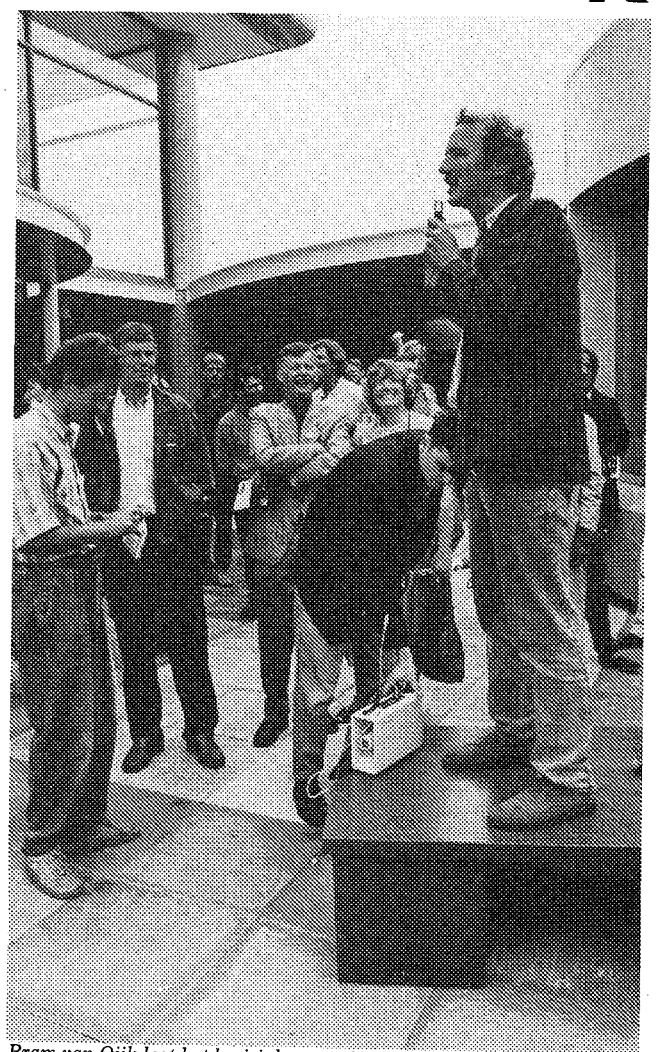
„Ik hoop tijdens de laatste periode van mijn voorzitterschap die agressie niet

meer tegen te komen. In die komende maanden moet namelijk nog veel gebeuren, zoals ik hiervoor al zei, en daarvoor is het nodig dat mensen elkaar vertrouwen en met elkaar in gesprek blijven. Groen Links is namelijk de moeite waard om je voor in te zetten, want het zal, als we er ons gezamenlijk sterk voor maken, een stabiele factor blijken te zijn in de Nederlandse politieke verhoudingen. Ik wil in ieder geval na mijn periode als voorzitter inhoudelijk een bijdrage blijven leveren aan Groen Links. En verder ben ik gewoon op zoek naar een betaalde baan, want dat had ik even terzijde geschoven toen ik op plaats zeven op de lijst terecht kwam. Ik ga er namelijk niet van uit dat ik op korte termijn in de Kamer terecht zal komen. Ria en Peter zijn gekozen en ik vind dat gekozenen in principe een periode vol moeten maken. Ik ga nu proberen in de journalistiek of op het terrein van ontwikkelingssamenwerking een aantrekkelijke baan te vinden. Ik heb mijn kans gehad om in de Kamer te komen en zo'n kans krijg je maar één keer.”

Jan Dirx

Ellin Robles bestrijdt de automobiliteit.

Bram van Ojik legt het basisinkomen uit.

Groen Links en Klein Links: Andrée van Es met zontje.

Maarten van Poelgeest zoekt zijn achterban op het terras.

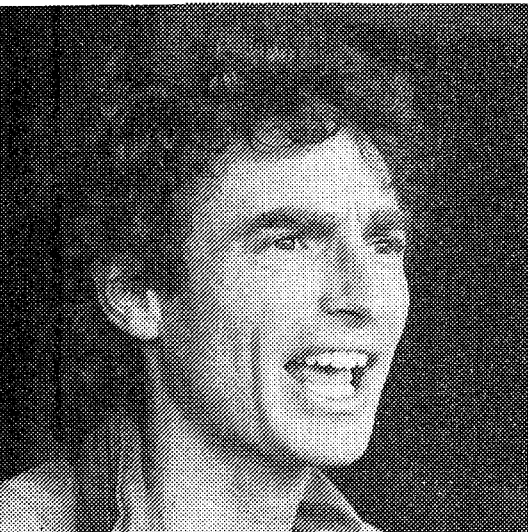
Karel Beckers luistert aandachtig naar zijn Ria.

Andrée van Es ontmoet een bijzonder toegewijde Groen Links-kiezer.

Idealisme of realisme?

Paul Rosenmöller: „Mannen, ...!”

Bram van Ojik en Maarten van Poelgeest: Vrolijk Links.

DE LINKSE DOORBRAAK EN GROEN LINKS

Roependen in de oase

Nu Groen Links een feit is, maar nog lang geen uitgekristalliseerde inhoud, 'ideologie' en strategische positie heeft, kan een terugblik op haar voorloper de Stichting Voor Een Linkse Doorbraak geen kwaad. Hans Schoen graaft in eigen archief en geheugen. „Onverwachts is het toch nog allemaal goed gekomen.”

Januari 1983 werd ik lid van de PPR. Ik had in de krant gelezen dat er een samenwerkingsdiscussie aan de gang was. Aangezien ik een fervent voorstander was van één partij met PSP en CPN meldde ik me met gezwinde spoed aan. In de volstrekt naïeve overtuiging dat die ene partij binnen het jaar gevormd zou zijn. En vanaf dat moment zou linkse politiek weer invloedrijk en leuk zijn.

Na een paar maanden bezocht ik in Amsterdam-Oost een buurtbijeenkomst over de hamvraag al of niet samenwerken. In plaats van een eensgezinde massa bevonden zich zes mensen in de huiskamer: keurig twee aan twee verdeeld over het toen heersende radicale kleurenspectrum: blauw, rood, groen. Er werd een avond lang geanimeerd het gezelschapsspel strategie gespeeld en dat was dat. Ieder behoorde tot z'n eigen kleur en maakte niet de indruk de eerste jaren daarvan af te willen wijken.

De partij waar ik net lid van was geworden zou zich voorlopig dus niet opheffen, maar zich nog jarenlang volgens het patroon van de Echnachtse processie aan het thema samenwerking wijden. Gelukkig doemde snel een alternatief op. Op 29 april 1983 belegden de CPN-afdeling Funen, de PSP-afdeling Artis en de PPR-Dapperbuurt -organisatorische afstemming bestond nog niet- een avond over de linkse samenwerking. Als lokatie was gekozen voor het Koffiehuis Van Den Volksbond. Symbolischer kon haast niet. Een lokaliteit, ooit eigendom van socialistische drankbestrijders, uit een tijd dat heel links nog geen scheuringen kende en verenigd was in idealisme. Op deze avond werden voor het eerst de plannen openbaar gemaakt om een platform op te richten dat de klein-linkse eenwording diende te bespoedigen.

Gangmaker was CPN-bestuurder Onno Bosma. De meeste aanwezigen betoonden zich enthousiast. Al was er ook een PSP-er die met tranen in de ogen een banvloek over de onderneming uitsprak: hoe kon je nu met diezelfde communisten samenwerken die de anarchisten in de Spaanse Burgeroorlog in de rug aangevallen hadden? Niet belast met enige historische

bagage gaf ik me op om hand- en spandiensten te verlenen voor het nieuwe platform.

Rode horden

In de nazomer van 1983 verscheen het manifest Voor een Linkse Doorbraak. In vrij korte tijd door zo'n duizend mensen -grotendeels lid van een der drie partijen- ondertekend. Dit werd voldoende bevonden om de Stichting Voor Een Linkse Doorbraak in het leven te roepen. Het oprichtingscongres vond plaats in januari 1984. Door mijn onbedachtzaamheid in het Koffiehuis verzeilde ik samen met zo'n kleine dertig anderen in het stichtingsbestuur. Geen vereniging maar een stichting om voor alles de idee te vermijden dat het een nieuwe politieke splinter kon worden (dit werd alleen overwogen bij minstens 10.000 ondertekenaars). Het was slechts een pressiemiddel om de bestaande partijen tot één lijst bij de verkiezingen te dwingen. Behalve door orthodoxe partij-gangers die een coup vreesden werd de stichting door de buitenwacht welwillend bejegend. De linkervleugel -althans wat daar nog van restte- in de PvdA vond het prima en een aantal vakbondsmensen nam zitting in het stichtingsbestuur. Alleen De Telegraaf dacht dat de rode horden nu echt waren losgebroken. In een hoofdredactioneel commentaar na het oprichtingscongres sprak de krant voor heel rechts van een zwarte dag voor de Nederlandse politiek.

Wat leverde de platformvorming nu aan politiek nieuws op? De Linkse Doorbraak onderscheidde zich op drie punten: aandacht voor een andere politieke cultuur, inhoudelijk een sterk sociaal-economisch accent gekoppeld aan een doorbraak in vakbondskringen en een absolute vaagheid op strategisch terrein.

In de Linkse Doorbraak bestond misschien nog wel het meeste overeenstemming over de afkeer van de klein-linkse politieke cultuur van geruzie en geneuzel. De meeste bestuursleden hadden er al heel wat jaren partijpolitiek opzitten en vooral de mensen uit CPN en PSP waren niet onbeschadigd uit de vechtcultuur van hun partijen gekomen. Waar somtijds wel een heel negatieve invulling gegeven werd aan de gedachte dat ook het persoonlijke politiek is. Men wilde in ieder geval aardig met elkaar omgaan en dit koppelen aan politieke effectiviteit. Er was al teveel nutteloze energie gaan zitten in principiële strijd op de vierkante millimeter. Teveel politiek

waardevolle figuren hadden de politiek de rug toegekeerd (de partijen kachelden van een kleine 40.000 leden in 1980 achteruit naar zo'n 15.000 nu). In de Doorbraak werd dan ook voor het eerst in klein-linkse kring met het fenomeen onafhankelijke gewerkt, dat een aantal jaren later in Groen Links-verband opnieuw furore heeft gemaakt.

Veteranenelftal

Voor de meeste bestuursleden was de Doorbraak de laatste poging om weg te komen uit de getuigenispolitiek. Gevolg was wel dat de Linkse Doorbraak soms leek op een aftrainend veteranenelftal. In de kleine twee jaar van haar bestaan zegde dan ook de een na de ander zijn of haar partijlidmaatschap op. Wie lid bleef had meestal een duidelijke positie als parlementair vertegenwoordiger, of werknemer in de partijen. De Doorbraak was bij uitstek een verzamelplaats van het relativerende deel van het hogere middenkader uit CPN, PSP en PPR. Het ontbreken van scherpelijperij maakte voor velen de Doorbraak tot een soort oase temidden van de zandstormen in eigen partij. Vaak waren de cafézittingen na de vergaderingen het leukst. Roddelen over de meest recente sectarische hoogstandjes had onmiskenbaar charme. Maar ook voorvallen uit een verder verleden, zoals hoe Paul de Groot een CPN-congres kon manipuleren met een zogenaamde geheime redevoering, wisten mij als politieke nieuwkomer mateeloos te boeien.

Links en de staat: liefde of haat? Zo luidde de titel van het tweede en tevens laatste Doorbraakcongres in oktober 1984. Het was een sociaal-economisch congres dat zich afvroeg waarvoor radicaal links moest kiezen: staat, democratie of markt. Sinds het oprichtingscongres was al een aantal werkgroepen op het gebied van technologie, herverdeling van arbeid en sociale zekerheid aan de slag gegaan. In dit congres moest duidelijk worden wat voor programmatische vernieuwingen de Doorbraak in petto had. Met name op onderdelen waar de discussie in de partijen was blijven steken. Geen opsomming van eisen en verlangens, maar een radicaal alternatief dat ook nog eens kans van slagen zou hebben in een streven naar progressieve meerderheidsvorming. Tot dan toe had de Doorbraak nog weinig inhoudelijk vuurwerk laten zien. De inhoudelijke punten in het Manifest waren zo algemeen geformuleerd dat PPR-huisfilosoof Rourke Broersma in Radikale Notities kon zeggen dat het geen eigen ideeën of standpunten bevatte. Vooral door de grote inbreng van vakbondsmensen werd het een geslaagd congres met een twintigtal werkgroepen, qua

onderwerp variërend van Stimuleringsbeleid of nulgroei? tot Privatisering: afbouw van overheidsbureaucratie? Naar mijn smaak het meest inhoudelijke congres binnen radicaal links in de jaren tachtig.

Bloedarmoede

Het had absoluut geen kwaad gekund als de schrijvers van het Groen Links-programma Verder Kijken een verfrissende blik in de congresbundel hadden geworpen. Jammer genoeg is door de stagnatie van het samenwerkingsproces en daarmee de teloorgang van de Doorbraak nooit veel meer gebeurd met de congresresultaten. Nu ook bij Groen Links weer de nodige mensen uit de radicale vleugel van de vakbond rondlopen is het de hoogste tijd om het debat weer op te pakken. Niet alleen om de sociaal-economische bloedarmoede bij radicaal-links nieuwe impulsen te geven, maar ook om mensen die binnen de vakbeweging een radicale positie innemen een oriëntatiepunt buiten de bonden te geven waaraan ze inhoudelijke steun kunnen ontlenuen.

Buiten het sociaal-economisch beleid is er

weinig inhoudelijks aan de orde geweest binnen de Linkse Doorbraak. Ook niet in de acht nummers van het blad dat de stichting uitgaf.

Het klinkt misschien wonderlijk om de Linkse Doorbraak van politiek-strategische vaagheid te betichten. De doelstelling was toch van een grote helderheid en een verbluffende eenvoud: één lijst van CPN, PPR en PSP bij de Europese Verkiezingen in 1984 en de Kamerverkiezingen van 1986? De vaagheid zat hem in het doel wat die ene lijst moest dienen. Stilzwijgend wilde iedere doorbraker uiteindelijk en liefst zo snel mogelijk de vorming van één partij, ofwel door een fusie ofwel in de vorm van een federatie, maar dat kan geen wezenlijk andere optie genoemd worden. Om tactische reden werd daar verder niet over gesproken. Mensen die wel voor samenwerking voelden, maar nog niet voor het einde van hun eigen partij moesten niet afgestoten worden. Tegelijk moest een al te driest optreden van de Doorbraak voorkomen dat alle figuren die het meest geloofden in de

onmisbaarheid van de identiteit van hun eigen partij zich zouden afsplitsen. Met als gevolg dat het optreden van de Doorbraak zes partijen zou opleveren die stuk voor stuk electoraal en organisatorisch zinloos waren.

Op een aantal mensen werkte het simpele feit van de aanwezigheid van de Doorbraak echter als een rode lap op een stier. Zodat al spoedig tóch afsplitsingen werden gevormd: Roel van Duijn verliet de PPR richting De Groenen, horizontalen verlieten deels de CPN en richtten de VCN op en Fred van der Spek verliet met enkele getrouwen de PSP om de Partij voor Socialisme en Ontwapening op te richten. De PSO heeft bij mijn weten het vaderlands record kortst bestaande partij, want na enkele maanden klapte de club al ruzieënd uit elkaar. Deze middelpuntvlie-dende krachten dreven de achterblijvers naar het midden in hun partijen en maak-

ten het terrein rijp voor verdergaande samenwerking. Die samenwerking kreeg overigens met name op lokaal niveau al steeds meer gestalte. De correcte en rustige manier van optreden van de Doorbraak is misschien achteraf gezien haar belangrijkste politieke bijdrage geweest. Ofschoon menig partijbestuurslid van PPR, CPN of PSP met samenwerkingssympathieën vond dat de Doorbraak ze hinderlijk voor de voeten liep. Ik hoor het ex-PPR-voorzitter Wim de Boer nog zeggen.

PPR-gedachtengoed

Naast deze geslaagde korte termijnstrategie bestond er volstrekte onduidelijkheid over de vraag welke ideologische lading de samenwerking moest krijgen en welke plaats in het strategisch spectrum van de vaderlandse politiek weggelegd lag voor de hergroepering. Ideologische debatten zijn in de Doorbraak nauwelijks

LINKS EN DE STAAT: LIEFDE OF HAAT?

*Sociaal-ekonomies kongres van de Linkse Doorbraak
27 oktober 1984.*

gevoerd. Enerzijds misschien uit de afkeer van het aan den lijve ervaren dogmatisme, maar ook omdat er een soort stilzwijgende consensus bestond binnen een meerderheid van de Doorbraak. In het Manifest Voor Een Linkse Doorbraak werd de ideologische lading omschreven als vrijheidslievend socialisme. Daarbij werd eraan voorbijgegaan dat een van de drie partijen, de PPR, geen socialistische beginselpartij is.

Dat dit niet tot spanningen leidde kwam waarschijnlijk doordat de doorbraak deels PPR-leden trok die zich wel altijd hebben laten inspireren door de erfenis van Marx, maar ook door een onderschatting van de waarde van het PPR-gedachtengoed. In het begin van de Doorbraak was de PPR de kleinste partij qua ledental en zetelaantal. Bovendien leek de PPR ook de partij die het eerst door midden zou breken. Daar woeëde in '83 en '84 de richtingstrijd het hevigst. Milieupolitiek was in die jaren behoorlijk uit en speelde dan ook een ondergeschikte rol. Bovendien leken juist de groene aanhangers de PPR te gaan verlaten. Menig doorbraakaanhanger zou je toen dan ook volledig voor gek verklaard hebben, als je beweerde zou hebben dat de samenwerking in 1989 een feit zou zijn, luide bejubeld door Bas de Gaay Fortman en voorzien van de naam Groen Links.

Vrijheidslievend socialisme was niet zo'n goed etiket. Mij lijkt de neergang van PSP en CPN onlosmakelijk verbonden met de onomkeerbare crisis in het socialisme. De linkse samenwerking moet dan ook een zoektocht zijn naar een nieuwe politieke identiteit, als je tenminste niet wil blijven steken in een pragmatisme à la D66. Een soort pragmatisme dat alleen kansen biedt als je je bevindt in het politieke midden van het midden. Waar je elke keer weer met het verkopen van gebakken lucht van een andere blunderende grote partij kunt winnen.

Naar mijn smaak is ideologisch gezien de grootste gemene deler tussen CPN, PPR en PSP de anarchistische onderstroom in alle drie de partijen. Deze onderstroom kenmerkt zich door een afkeer van bureaucratie en betutteling, het zoeken van nieuwe, onorthodoxe oplossingen met een scheutje utopie, het streven naar sociale rechtvaardigheid en gelijke ontplooiingskansen en het onderhouden van banden met maatschappelijke bewegingen. Groen Links bevindt zich wat ideologische onderbouwing betreft nog evenzeer in een vacuüm als de Linkse Doorbraak een aantal jaren geleden. Nu het stratego van de jaren tachtig afgelopen is, wordt het de hoogste tijd voor een spelletje *trivial pursuit* met louter inhoudelijke vragen.

Insectenverdelger

Een andere vaagheid bleef de strategische positiebepaling in het krachtenveld van de Nederlandse politiek. De steeds terugkerende terminologie was die van 'een krachtenbundeling ter linkerzijde van de PvdA', maar daarmee is natuurlijk nagenoeg niets gezegd. Behalve misschien dat voor een aantal doorbrakers bij mislukking van de expeditie inscheping aan boord van de PvdA-tanker de enige oplossing was die overbleef. Een optie die menigeen in het achterhoofd had, naast het immer wenkende perspectief van bloemkolen telen. Wat nu te doen ter linkerzijde van de sociaal-democratie. Luis in de pels zijn? Wat moeizaam, in een tijd dat de PvdA zich ten opzichte van radicaal links gedraagt als insectenverdelger. Of zo reformistisch worden dat een samensmelting met de sociaal-democraten het logisch vervolg zou zijn?

Toen de Doorbraak er zelf niet meer uitkwam werd goeroe Ger Harmsen uit het hoge noorden gehaald. Die wist helaas niet veel meer bij te dragen, dan dat hij zelf na tien jaar dubben over dit probleem toch maar naar de PvdA was gegaan. De Doorbraak omvormen tot een linkse denktank leek hem nog het slimste.

Wie echter een taartpuntje van de macht wil zal zich niet achter de rug van de PvdA moeten verschuilen, maar een eigen positie moeten kiezen die meer oplevert dan alleen werfkracht richting afvallige sociaal-democraten. Ook Groen Links is er nog niet in geslaagd een afdoende werkend antwoord op dit dilemma te vinden. 15% erbij is misschien toch de verkeerde schreeuw in de nacht...

De Stichting Voor Een Linkse Doorbraak was geen lang leven beschoren: de ophefing kwam in oktober '85. In de voorafgaande zomer werd namelijk alle hoop op die ene lijst bij de verkiezingen van '86 door 50,8% van het PSP-congres de grond ingeboord.

Een aantal onverwoestbaren -overigens niet toevallig dat sommigen daarvan nu in het bestuur van de Vereniging Groen Links zetelen- deden nog een poging om één lijst van CPN en PPR te bepleiten door oprichting van Het Platform Voor Radicaal-linkse Politiek. Maar dat was een doodgeboren kindje. De drie partijen sukelden afzonderlijk naar de electorale slachtbank van mei 1986. De Stichting Voor Een Linkse Doorbraak liet vervolgens alles opnieuw over aan de vrije partijpolitieke krachten. Wel in de steeds gekoesterde verwachting dat de voortgaande *Verelendung* van de afzonderlijke partijtjes en de toenemende samenwerking plaatselijk, provinciaal en Europees uiteindelijk onafwendbaar een landelijke linkse doorbraak op moesten leveren.

Onverwachts is het toch nog allemaal goed gekomen tijdens die warme meimaand van 1989.

Nu liggen er prachtige kansen om van Groen Links een invloedrijke, stevige partij te maken. Maar dan zal wel de inhoudelijke discussie -waar de Linkse Doorbraak niet echt aan toekwam- voortvarend ter hand genomen moeten worden. Anders krijgt de werkloze beroepspsychicus Fred van der Spek toch nog gelijk. Op 6 september 1989 verkondigde hij namelijk tegen een verslaggever van De Groene Amsterdammer: „Ze (de partijen in Groen Links, hs) verschillen nauwelijks nog van elkaar, dus is het goed dat ze bij elkaar zijn gekomen. En nu snel met z'n allen naar de PvdA!”

Hans Schoen

PAUL ROSENMÖLLER HEEFT VERTROUWEN IN GROEN LINKS

'Ik ben niet het enige symbool van de verbreding'

Zijn wilde haardos heeft hij vóór het betreden van de Kamer tot beschaafde proporties teruggebracht. Maar politiek gesproken is Paul Rosenmöller, de enige onafhankelijke die de Groen Links fractie siert, zijn wilde haren nog niet verloren. Daar is het ook nog wat te vroeg voor. En: „Dat muffige dat hier op het Binnenhof hangt, dat is niet echt iets voor mij. Voor je het weet ben je een apparatsjik, een vergadelaar. Ik ga eigenlijk liever de boer op en kom met politieke initiatieven, dan hier ten onder te gaan in het gebeuren.” Al is hij erg gemotiveerd om ook binnen de fractiekamers het elan van Groen Links te versterken.

Zijn flux de bouche overtreft de mijne, en -in alle bescheidenheid- dat zegt toch wel wat. Rosenmöller, de vakbondsman uit de haven die al tijdens de campagne van Groen Links aan een microfoon geen behoefte had, staat niet snel met de mond vol tanden. „Maar het Tweede Kamerwerk is natuurlijk wel wat anders, daar moet ik nog in komen. Dat heb ik ook gezegd toen ze me vroegen aan de fractie deel te nemen. De andere vijf hebben natuurlijk al parlementaire ervaring.”

De andere vijf. Groen Links haalde, tegen de overspannen verwachtingen in, slechts zes zetels op 6 september. Een tegenvaller. Vooral als je bedenkt dat twee van de zes Groen Links zetels restzetels zijn. En ook als je bedenkt dat de stemmenwinst slechts één zetel opleverde. Want als de kleine linkse partijen al bij de vorige Kamerverkiezingen besloten hadden samen te gaan, dan hadden ze toen vijf zetels binnengesleept. Rosenmöller: „Zes is aan de magere kant. Ik had ook gerekend op acht zetels. Maar ik vind helemaal niet dat je van een mislukking kunt spreken. Het is onzin om te zeggen dat er eigenlijk al vijf zetels waren. Want die waren er niet! Dat het zetelaantal nu verdubbeld is, is te danken aan dat samenwerkingsverband. Het geeft aan hoe belangrijk het is om de handen daadwerkelijk ineen te slaan. Wat niet wegneemt dat we minder sterk zijn geworden dan we gehoopt en verwacht hadden.”

Premier

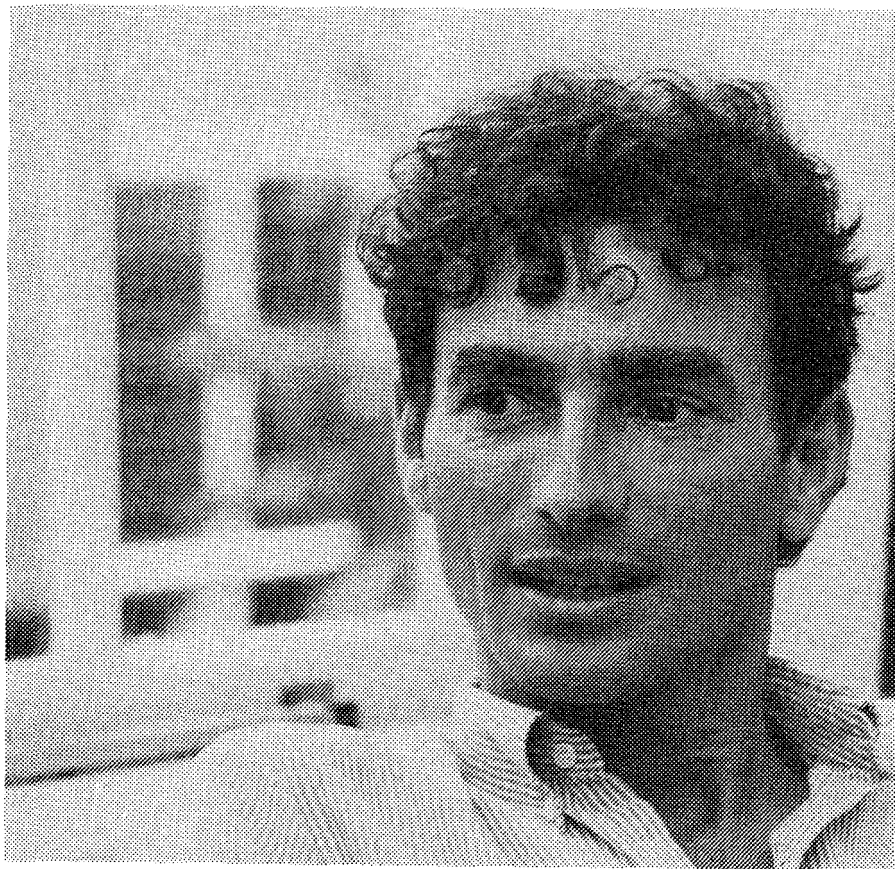
Rosenmöller wijt de tegenvallende winst in belangrijke mate aan de verkiezingsstrijd in de media de laatste weken vóór 6 september. „Het waren geen parlementsverkiezingen, het leken wel Amerikaanse presidentsverkiezingen. 'Wie mag de premier leveren', dat was de centrale vraag. Wij zijn in het geweld van de groten ten

onder gegaan. Het was een tweekamp tussen Lubbers en Kok, die wij onvoldoende hebben kunnen doorbreken.” De hand gaat in eigen boezem. „We hebben ook onvoldoende duidelijk gemaakt dat de kiezer niet al water bij de wijn moet doen in het stemhokje. Kijk, als iemand het echt met de PvdA eens is, moet hij daar ook op stemmen. Maar Groen Links verloor ook kiezers omdat mensen liever stemmen op een partij die dichter bij de macht zit. We hebben mensen er niet van kunnen overtuigen dat een zetel meer of minder voor de PvdA er binnen de verhouding CDA-PvdA niet toe doet. Het ging er toch om dat een CDA-VVD-coalitie onmogelijk werd gemaakt! Om dat te realiseren, kun je op Groen Links stemmen. Bovendien, stel je voor dat de PvdA een monopolie over links verwierf. Dat zou een verschraving van de linkse oppositie in de Tweede Kamer betekenen.”

Rosenmöller meent dat Groen Links als samenwerkingsverband juist daarom mensen over de streep heeft getrokken. „Neem mezelf. Ik stemde de vorige verkiezingen PvdA, omdat ik baalde van de onderlinge verdeeldheid binnen de kleine linkse partijen.”

Rosenmöller meent dat het tijdens de Gemeenteraadsverkiezingen van 1990 beter zal gaan met Groen Links. „In gemeenten bestaan al langer samenwerkingsverbanden. En op gemeentelijk niveau zijn mensen ook minder geneigd om voor de macht te kiezen. De samenwerking zal geïntensiveerd worden. Als we nu tien zetels hadden gehaald, dan had dat waarschijnlijk een sterkere doorwerking gehad op gemeentelijk niveau. Maar met wat extra energie kunnen we van die verkiezingen een succes maken.”

Dat Groen Links nu eigenlijk al mislukt is, daar wil Rosenmöller niet van horen. „Het is pas mislukt als Groen Links uit elkaar spat. Groen Links is altijd sterker dan de partijen afzonderlijk. Daar ben ik heilig van overtuigd. Ik doe niet mee aan dat elkaar in de put praten. Daar is geen reden voor. En ik ben ook niet overdreven enthousiast over iets wat op zich tegenvalt. Maar dat moet je kunnen incasseren. Groen Links is nu een onomkeerbaar proces. Ik ben er een voorstander van dat de partijen fuseren. Daar moet je de tijd voor nemen, maar na één parlementsperiode

moeten we toch als één partij kunnen opereren. Als een pluriforme club."

Bemiddelaar

Groen Links, de optelsom van kleine linkse politieke partijen en onafhankelijk. Maar: er neemt maar één onafhankelijke in de Kamerbankjes plaats. Een vreemde eend in de bijt van bloedgroepen. „De congressen van de verschillende partijen hebben zich allemaal nagenoeg unaniem achter Groen Links geschaard. Alle partijen zijn ontzettend actief geweest tijdens de campagne. Hoe in de praktijk de verhouding tussen fractie en verschillende achterbannen zal zijn, is niet met een schaarstje te knippen. Ik verwacht dat de verschillende partijen vanuit hun eigen cultuur, hun eigen sterkte punten, kijken hoe hun Kamerleden het doen. Binnen de fractie wordt op een loyale manier rekening gehouden met elkaars achterbannen." Dat stoort Rosenmöller niet. „Ik ken die partijen niet, ik sta er onbevangen tegenover. Ik zit niet met touwtjes vast aan de historie van die partijen, maar aan het gezamenlijke programma van Groen Links. Ach, bij gevoelige kwesties kan ik misschien een ontvullende opmerking maken." Rosenmöller als bemiddelaar in bloedgroepconflicten. „Nee! Bemiddelaar of politie-agent ben ik niet. Bovendien heb ik ervaren dat veel discussies dwars door de partijen heen lopen. Ik zet me in voor het politieke geheel."

Groen Links vertegenwoordigt de verbreding en de vernieuwing. Maar ook hier geldt weer: er is maar één gezicht dat die aspecten naar buiten draagt. „Ik vind het onzin dat ik het enige symbool daarvan zou zijn. Er is sprake van een samenwerkingsverband, van een gezamenlijk programma... En dat moet zich verder uitkristalliseren. We werken als collectief, ik ben niet zo'n ander vogeltje. In het werk van de fractie is dat verschil tussen de andere vijf en mij niet terug te vinden. We verdelen de taken gewoon. Wat ik als onafhankelijke wel kan doen, is bijdragen aan de discussie over de eenwording van die partijen. Op dat vlak kan ik baanbrekend werk verrichten."

Al is Rosenmöller méér van plan dan zich alleen aansluiten bij de bestaande werkwijze. „Ik wil ook mijn eigen achterban organiseren, afhankelijk van het onderwerp dat aan de orde is. Bijvoorbeeld door themaconferenties en studiedagen. De deskundigheid in de maatschappelijke bewegingen moet benut worden om die te vertalen in politieke initiatieven. Ik denk dat dat heel goed kan werken. In het kader van de groentax kunnen we gaan praten met de milieubeweging en de vakbeweging. Hoe geef je handen en voeten aan het kostenaspect. Dat vind ik een uitdaging. Voor ons werk is het noodzakelijk om zo breed mogelijk aan de slag te gaan, en je te oriënteren bij kritische wetenschappers en

onderzoekers. Want de fractie heeft de wijsheid niet in pacht."

Verkapte kritiek op de vorige fracties? „Nee, nee. De afgelopen periode hebben de fracties ook op die manier gewerkt, maar dan geconcentreerd op thema's. Ik wil dat het een systematische werkwijze wordt om maatschappelijke bewegingen bij het beleid te betrekken. Op die manier wordt de betrokkenheid van mensen bij de politiek versterkt. En ik heb dat zelf ook nodig. De boer opgaan en met politieke initiatieven terug komen."

Uitdaging

Rosenmöller wil de andere partijen in de Kamer voortdurend confronteren met hun 'mooie verhalen' en het beleid dat zij vervolgens aannemen. „Je moet ze voor die keuze plaatsen. Dat als zij tegen een bepaald iets 'nee' zeggen, er van hun verhalen ook niets meer overblijft. Dat moet aan de kaak gesteld worden. Ook al weet je vantevoren dat sommige dingen niets uithalen, dat je niet méér kunt doen dan alleen iets aan de kaak stellen. Dat is toch nuttig. Want je stem klinkt door. Ook al krijg je misschien pas tien jaar later gelijk, zoals nu met het milieu gebeurt. Misschien zeggen ze over tien jaar wel 'Hadden we toen maar naar Groen Links geluisterd, toen die had over de verlaging van de defensie-uitgaven en haar verzet tegen de modernisering van de kernwapens'. Maar ik hoop natuurlijk ook dat we echt iets kunnen realiseren. In beleid, op het gebied van wetgeving."

De taakverdeling tussen de verschillende fractieleden staat nog niet vast. Rosenmöller krijgt vermoedelijk Economische Zaken in zijn portefeuille. „Daarbinnen kun je veel aandacht besteden aan de relatie tussen ecologie en economie. De discussies over economische groei, steun aan bedrijven. Je kunt concreet maken dat milieuvriendelijke investeringen de werkgelegenheid kunnen stimuleren. Door je bijvoorbeeld te richten op energiebesparing, bodemsanering en de uitbreiding van het openbaar vervoer. En de steun aan bedrijven kun je koppelen aan milieucriteria en aan de wijze waarop bedrijven investeren in mensen en in de samenleving. Ik weet eigenlijk niet eens of dat allemaal wel kan, ik moet het echte fractiewerk nog leren kennen. Maar het lijkt me wel een uitdaging."

Later, als we door de gangen van het Binnenhof lopen, glimlacht Rosenmöller over zijn reactie op het verschijnsel Bekende Politici In Het Echt. „Ik ken die mensen van de televisie. En dan groeten ze me. Zo'n Kok of Lubbers. Want ze kennen mij ook hè."

Malou van Hintum

Andrée van Es, strijdvaardig tijdens de slotmanifestatie.

Grijs Links en Groen Links: Marcus Bakker en Ina Brouwer.

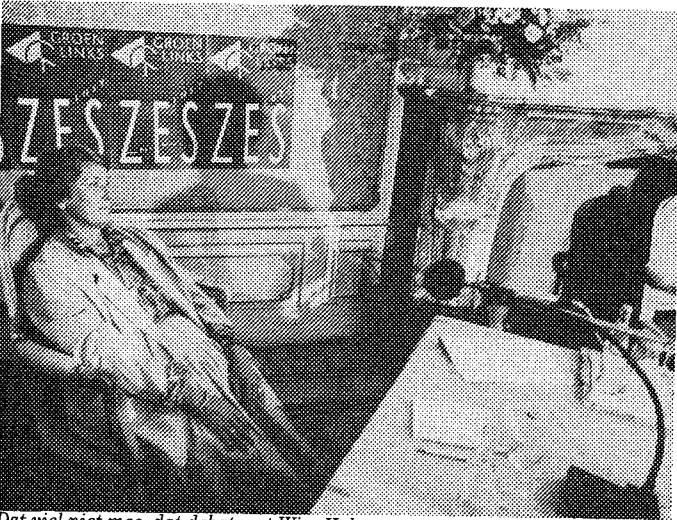
Vrouwen van de partij: Ina Brouwer, Ria Beckers, Leonie Sipkes en Janneke van der Plaats.

Hét Debat, 5 september 1989.

Shit, máár zes zetels!

Dat viel niet mee, dat debat met Wim Kok.

Tweede Kamerfractie (Hans Siepel, l.) en partijbureau (Tim van Ruiten) werken nauw samen.

Wim de Boer, campagnemacher.

HET DILEMMA VAN GROEN LINKS

'Een stem op Ria Beckers is een stem op Ruud Lubbers'

Zes zetels was een teleurstellend resultaat. Had dat niet alles met de haat-liefde verhouding tot de PvdA te maken? Die vraag stelt Hans van Egdom zich. Hij schetst de al immer gecompliceerde verhouding tussen de sociaal-democratie en haar linkse concurrenten. Groen Links moet haar ecologische en libertaire gedachtengoed verder ontwikkelen. Alleen dan kan deze politieke formatie meer worden dan een wat radicalere PvdA.

„Berlage, de architect van het Beursgebouw, gaf zijn idealen niet alleen vorm in steen, glas en hout maar was ook politiek betrokken. Hij was een Christen-Socialist van het eerste uur, eind 19e eeuw. Toen de sociaal-democraten hem te gematigd werden sloot hij zich aan bij een groep ter linkerzijde van de SDAP. In 1919 besloot die groep tot aansluiting bij de Derde Internationale. Zo ontstond wat later de Communistische Partij Nederland zou heten. Ontmoetingspunt van de voortrekkers was 'De Rode Leeuw', dezelfde plek waar zeventig jaar later de twaalf gezworenen van 1989 hun plannen voor Groen Links zouden smeden.”

Zo begon Ria Beckers op 17 juni in de beurs van Berlage haar toespraak op het verkiezingscongres van de PPR. Als Berlage wakker gemaakt kon worden uit de slaap der overledenen, zo vermoedde zij, zou hij bij de totstandkoming van Groen Links veel herkennen in het bonte gezelschap van progressieve christenen, pacifisten, communisten en radicalen, dat zich sterk maakt voor een maatschappijvernieuwend bondgenootschap naast de sociaal-democratie.

Het was op zich veelbetekend dat Beckers Groen Links plaatste in de traditie van kritische politieke stromingen links van de PvdA. Maar Beckers, bewust van haar PPR-traditie, relativeerde haar woorden ook weer snel. Ze citeerde daarvoor uit een interview met 'onafhankelijke' Maarten van Poelgeest: „Groen Links is niet een radicaler soort PvdA, maar een politiek alternatief voor alle bestaande politieke stromingen. We gaan daarom het debat aan met sociaal-democratie, christendemocratie en liberalisme.”

Teleurstellend

Maar wat betekent zo'n uitspraak nu concreet? De eerste verkiezingen zijn voor Groen Links inmiddels achter de rug. De verhouding tot de PvdA was één van de belangrijkste thema's in de campagne. Van het beoogde debat met christen-

democraten en liberalen kwam niet veel terecht. Zes zetels was een teleurstellende resultaat. Had dat niet alles met de haat-liefde verhouding tot de PvdA te maken?

Voor de PPR is de discussie niet nieuw. De radicalen dachten na de verkiezingen van 1986 ook al grondig na over hun positie ten opzichte van de sociaal-democratie. Er werd een werkgroep ingesteld die onder andere de opdracht had na te denken over de plaats van de PPR in de politiek. Deze zogenaamde werkgroep heroverweging geloofde dat er ruimte was voor een politieke groepering die als radicaal geweten van de PvdA functioneert. Er was behoefte aan een krachtige, constructief-kritische politieke groepering, radicaler dan en met invloed op de sociaal-democratie. Zo zou aan linkse kiezers een alternatief voor een naar het midden schuivende PvdA kunnen worden aangeboden. Volgens de werkgroep moest de PPR bij de totstandkoming van een dergelijk alternatief een belangrijke rol spelen.

Werkgroeplid Wim de Boer had in de Radikalenkrant al in een eerder stadium een aantal mogelijkheden met betrekking tot de te volgen koers uiteengezet. Eén daarvan was 'het met z'n allen lid worden van de PvdA'. In de PvdA zou dan een radicaal trefpunt opgericht kunnen worden met als doel om binnen die partij invloed uit te oefenen. De PPR kon zichzelf dan opheffen. Het leek De Boer op zich een aantrekkelijk alternatief, dat het minste energie zou kosten en het meeste rendement zou opleveren. In de werkgroep wist hij de andere leden hier blijkbaar niet van te overtuigen.

Het PPR-congres, dat over de werkgroepsvoorstellen discussieerde, meende dat je als politieke partij je positie niet moest laten afhangen van de PvdA. Invloed op de sociaal-democratie mocht niet de voornaamste reden van bestaan zijn. Het congres kwam tot de vage formulering dat er ter linkerzijde van het politieke spectrum ruimte is voor een radicaal-democratische groepering op basis van een ecologisch/libertair/atoompacifistisch program. In de stelling dat deze formatie de politiek als geheel en de sociaal-democratie in het bijzonder onder druk moest gaan zetten, trachtte men nog iets over de verhouding ten opzichte van de PvdA te zeggen. Meer een zin voor een cryptogram dan een

heldere politieke stellingname.

Met de geboorte van Groen Links is er een volkomen nieuwe situatie ontstaan. Vier verschillende partijen proberen iets nieuws op poten te zetten. De PSP en de CPN staan wat betreft hun 'ideologie' in dezelfde socialistische traditie als de PvdA. In deze partijen heeft men ook nooit zo gelonkt naar potentiële christendemocratische kiezers. De EVP, die is voortgekomen uit verontruste CDA'ers, moet weinig van dat socialisme hebben. Tot voor kort weerhield 'het communisme' van de CPN deze partij ervan nauwe samenwerking te zoeken met 'klein links'.

De programma's van Groen Links en PvdA vertonen veel overeenkomsten. Of het nu gaat over kernbewapening, werkgelegenheid, Derde Wereld of milieu, de richting die de partijen uit willen is dezelfde. Het belangrijkste verschil is dat Groen Links doorgaans radicalere keuzes maakt. Hierachter verschuilt een klassiek links dilemma: revolutie tegenover reformisme of (wellicht beter op de huidige situatie passend) idealen tegenover realiteit. De PvdA wil heel erg graag regeren. Te radicale standpunten zou het CDA in de handen van de VVD drijven. Elske ter Veld verwoordde het in een debat met Ina Brouwer heel treffend: „Er zitten mooi dingen in het Groen Links-programma. Maar het is niet realistisch. Wij moeten straks regeren, Groen Links waarschijnlijk niet. Dat is de harde werkelijkheid. Groen Links verkeert toch in een vrij luxe positie.”

De beide politieke formaties putten hun kiezers voor een groot deel uit dezelfde groep mensen. De groei van de PvdA in 1986 kwam voor een groot deel tot stand door het winnen van voormalige klein links-stemmers. Ook de afgelopen verkiezingen lieten zien dat het grensverkeer tussen Groen Links en de PvdA groot is. Zo had Groen Links maar liefst anderhalve zetel te danken aan kiezers die de vorige keer nog PvdA stemden. Van de andere grote partijen werden weinig kiezers overgenomen. Slechts 0,8 zetel kwam van kiezers die in 1986 CDA, VVD of D66 hadden gestemd. Voorzichtig concluderend kan gesteld worden dat het in de naam opnemen van het woord groen niet heeft geleid tot grote aantrekkingskracht op groepen kiezers, die voorheen er nooit aan gedacht zouden hebben klein links te stemmen. Ook de hoop die er met name in PPR en EVP-kringen in het verleden was met betrekking tot de toeloop van teleurgestelde CDA-kiezers blijkt ijdel. CDA-kiezers zijn helemaal niet teleurgesteld in het karwei van voorman Lubbers. Ze willen nog steeds verder met hem.

Op deze wijze ontstaat er een wat vreemde situatie. PvdA en Groen Links, die inhoudelijk dicht bij elkaar staan, zijn tevens

elkaar concurrenten. Voor de Europese Verkiezingen waren de reacties vanuit de PvdA op het nieuwe fenomeen op een enkele uitzondering na behoudend. Er moest maar niet te veel aandacht aan besteed worden, leek het devies. Kok wees er in een interview fijntjes op dat er niet zo veel aan de hand was. Groen Links zou nu hooguit terugkeren op het aantal zetels dat de vier kleine linkse partijen voor 1986 hadden. Hij vergat daarbij te zeggen dat die zetels naar de PvdA waren gegaan.

Tijdperk Kok

Na de verkiezingswinst van Groen Links bij de Europese verkiezingen begonnen Kok en de zijnen wat onrustig op hun stoelen te schuiven. Nu het met het CDA in de opiniepeilingen zo goed ging, was het van het grootste belang alle linkse kiezers binnen te halen. De grootste partij mag in Nederland doorgaans de premier leveren en heeft het voortouw in de formatie. Voorzitter Sint droomde in haar congres-toespraak al van het aanstaande tijdperk Kok. Een stem op Ria Beckers is een stem op Ruud Lubbers, riepen vanaf dat moment de sociaal-democraten in koor. De financiële onderbouwing van de Groenlinkers klopte van geen kant en echt groen kon je deze nieuwe club ook al niet noemen.

„Mag ik even lachen?” vroeg Jacques Wallage aan de Groene Amsterdammerlezers toen hij het over het groene karakter van Groen Links kreeg. Op de PPR na hadden de klein-linkse partijen zich absoluut nooit groener getoond dan de PvdA. Antieke sociaaldemocratische natuurbeschermers als Henri Polak en Marinus van der Goes Naters werden van stal gehaald om zijn stelling te onderbouwen. Met name de deelname van de CPN deed hem aan het groene gehalte van de nieuwe formatie twijfelen. „Is het niet zo dat de CPN als laatste het milieu heeft ontdekt?” De wijze waarop Groen Links tot stand is gekomen vond hij inhoudelijk onbevredigend. „Men is twee maal 24 uur bij elkaar gaan zitten, heeft een mooie tekst opgesteld en een vandel bedacht, waar men nu met groot lef achteraan marcheert.” Intellectueel en ideologisch ging er volgens hem geen enkele uitdaging van uit. Maar zelfs in zijn vriendenkring was Wallage twijfelers tegengekomen die erover dachten eens een keer op Groen Links te stemmen. Dat mocht toch niet gebeuren? „Alles draait om de dominantie van het CDA, dat moesten de Groen Links-stemmers zich wel realiseren.”

Paradox

Natuurlijk begreep de Groen Links-campagneleiding dat. Ook in vorige campagnes had men tegen deze argumenten

van de PvdA moeten opboksen. In de campagnekrant werd daarom uitgebreid uitgelegd hoe een Groen Linkse stemmerwerver moest reageren op de opmerking dat de opkomst van Groen Links slecht zou zijn voor de PvdA. „Ook bij vorige verkiezingen werd de PvdA niet moe de kiezers voor te houden hoe belangrijk het was dat de PvdA de grootste partij zou zijn. En als dat lukte zagen ze vervolgens kans toch buiten het Catshuis te blijven.” De Boer (want dat was de schrijver van deze wervingsinstructie) verwachtte zelfs dat de kans op een CDA/PvdA kabinet aanmerkelijk groter zou worden als het CDA een paar zetels meer zou hebben dan de sociaal-democraten. In de onderhandelingen zou het CDA dan namelijk veel gemakkelijker de wensen van de PvdA willen honoreren dan in de situatie dat 'het verder met Lubbers' een illusie zou blijken, omdat de PvdA groter zou zijn geworden dan het CDA. Natuurlijk was het belangrijk dat de PvdA in de regering zou komen, maar dan was het allereerst nodig dat de CDA-VVD coalitie haar meerderheid zou kwijtraken. Een stem op Groen Links was wat dat betreft evenveel waard als een stem op de PvdA. De PvdA moest volgens de campagneleider maar in het midden van het politieke spectrum werven om zo de gematigd progressieve kiezers te winnen. De gematigdheid van de PvdA kon door de aanwezigheid van Groen Links nog eens extra benadrukt worden. „En dat willen ze toch zo graag? Nou dan!” Een ideale rolverdeling, lijkt het, maar wel met een paradox. Groen Links wil eigenlijk dat de PvdA naar rechts opschuift en zo in het midden gaat werven, maar was één van de functies van Groen Links niet juist de PvdA op het juiste pad te houden?

Wallage doorzag in het al eerder genoemde interview het spel van Groen Links uitstekend. Hij verweet Groen Links dat men zich opwierp als een tonicum voor de goede koers van de PvdA. „Alsof onze ideeën beter uit de verf komen als we wat kleiner zijn. Versterk de PvdA door haar te verzwakken. Dan denk ik: waar zijn jullie nu in vredesnaam mee bezig?”

Absurd

Het gekibbel over en weer ging nog een tijdje verder. André van Es beet in de Groene Amsterdammer een week na het interview met Wallage fel van zich af. Ze vond de controverse tussen groot en klein links absoluut niet vruchtbaar. Het door Wallage naar voren gebrachte idee dat de kiezer in eerste instantie een machtspolitieke keuze moet maken vond ze absurd. Van Es: „Je moet natuurlijk altijd stemmen op een partij die staat voor wat jij vindt.” Het moest er dan maar van komen. Op 24

augustus gingen de beide lijsttrekkers van de elkaar bestrijdende partijen, Kok en Beckers, in debat. Modernisering, groen-tax, armoede; de al eerder genoemde inhoudelijke verschillen passeerden stuk voor stuk de revue. Fel werd Beckers toen zij PvdA vice-voorzitter Wöltgens citeerde, die Groen Links een ramp voor het land genoemd had. „Het kabinet was toch een ramp voor het land?” vroeg Beckers enigszins wanhopig aan de vriendelijke Kok. Maar daar waren ze het wel over eens. Het huidige kabinet mocht koste wat kost geen meerderheid behalen. De beide lijsttrekkers spraken daarom af om de wederzijdse aanvallen te staken en zich meer op het gezamenlijk hoofddoel te richten.

Inmiddels is de campagne voorbij en zijn de stemmen geteld. De in de opiniepeilingen voorspelde winst werd geen werkelijkheid. Hoewel Groen Links haar zetelaantal zag verdubbelen, was de procentuele stijging van het stemmenaantal minimaal. Rekening houdend met het feit dat Groen Links een nieuwe formatie is waar in eerste instantie zeer positief op gereageerd werd, is nauwelijks van een overwinning sprake. Hoewel de preciese verklaring voor het tegenvallende resultaat moeilijk te geven is, zal de twijfel tussen de PvdA en Groen Links tijdens de laatste dagen van de campagne bij vele kiezers een doorslaggevende rol hebben gespeeld. De tactiek van de PvdA lijkt geslaagd. De PvdA politici van het tweede echelon zorgden door hun ferme negatieve uitspraken over Groen Links ervoor, dat die twijfel bij de linkse kiezer steeds groter werd. Het partijbestuur van de PPR erkent in de evaluatie van de campagne ook dat de verdediging van Groen Links ten opzichte van deze aanvallen niet altijd overtuigend was. Het partijbestuur wijst in dit verband zelfs op een slordig inhoudelijk profiel.

Horzel

Links van de PvdA is er beslist electorale ruimte. Die is er altijd geweest en zal er voorlopig wel blijven. Er is met Groen Links in feite ook niets nieuws onder de zon. Er zijn in het verleden altijd groeperingen binnen of buiten de eigen partij geweest die de PvdA (of haar voorloper de SDAP) bekritiseerden. Afhankelijk van het economisch getij trok de partij zich deze kritiek meer of minder aan. Op zich hoeft zo'n horzel voor de PvdA niet slecht te zijn. Voormalig directeur van de Wiardi Beckman Stichting Van den Berg was daarom ook niet zo negatief over het ontstaan van Groen Links. In de bundel 'Het verbleekte ideaal', die over de linkse kritiek op de sociaal-democratie handelt,

stelde hij ooit dat intellectuele openheid voor de kritiek van links een voorwaarde is voor een levenskrachtige sociaal-democratie. „Zo'n openheid dwingt de sociaal-democratie zich haar doelstellingen te herinneren, en draagt bovendien bij tot de vernieuwing van die doelstellingen.” Het is dan ook een taak voor de PvdA niet alleen inhoudelijk naar het midden op te schuiven, maar ook in het midden van het politieke krachtenveld te werven. Dat is ondanks Schuivende Panelen en Bewogen Beweging te weinig gelukt. Als ze daar werkelijk in zou slagen, zijn de aanvallen richting Groen Links niet meer nodig. Groen Links staat voor een enorme klus. Overduidelijk kiest deze formatie inhoudelijk en strategisch voor een positie ter linkerzijde van de PvdA. Een regeringsbeluste PvdA heeft een sterke linkse oppositie nodig. Het vervelende is dat Groen Links electoraal afhankelijk blijft van de ruimte die de PvdA Groen Links geeft. Kiezers blijken maar al te gevoelig voor de machtsvraag die de PvdA keer op keer stelt.

Groen Links moet daarom meer zijn dan een radicalere PvdA. Veel kiezers vinden de PvdA al links genoeg. Om te voorkomen dat bij de volgende verkiezingen de tegenstellingen tussen de PvdA en Groen Links weer meer centraal komen te staan dan die tussen rechts en links, zal Groen Links al in een vroeg stadium een strategie moeten bedenken. Inhoudelijk zal er veel moeten gebeuren. Het programma „Verder Kijken' was nu niet bepaald vernieuwend. Het ecologische en libertaire gedachtengoed dat in de PPR zo gekoesterd wordt, kan daarbij een belangrijke rol spelen. Op die punten kan Groen Links zich een rol toeëigenen, waarbij ze meer is dan een radicalere PvdA. Het groen in de naam moet meer zijn dan een mooi etiket. Zolang het wensenlijstje in het program nog betaalt moet worden uit economische groei ben je er nog lang niet. Het zullen binnen Groen Links nog moeilijke discussies worden.

Hans van Egdom

POLITIEK EN VOORTPLANTINGSTECHNIEKEN

Toveren met een eitje

Een dezer dagen zal PPR-Schrift nr. 15 verschijnen met als titel 'Toveren met een eitje'. Achter deze ludieke titel gaat een hoogst serieus studieschrift schuil dat handelt over moderne voortplantingstechnieken: donorinseminatie, reageerbuisbevruchting, draagmoederschap, prenatale diagnostiek, experimenten met menselijke embryo's en genetische manipulatie. Bij deze ontwikkelingen worden vraagtekens geplaatst en de voors en tegens worden besproken. Op basis daarvan worden standpunten geformuleerd en beleidsaanbevelingen opgesteld. Als voorpublicatie staan hieronder twee hoofdstukken uit dit door Wibren van der Burg, Marie-José Burger en Bart Nieuwenhuis geschreven Schrift afgedrukt.

Veranderend ouderschap

Er is nogal wat kritiek gekomen op de ontwikkeling van de in deze nota besproken medische technieken, met name vanuit een deel van de vrouwenbeweging. Deze technieken zouden de vrouw weer bevestigen in haar traditionele moederrol, en haar weer afhankelijk maken van de 'heren medici' op een terrein dat specifiek 'des vrouws' is -het krijgen van kinderen. Ze zouden passen in de gezinsideologie, waarin binnen een huwelijk de vrouw kinderen krijgt en opvoedt.

Deze bezwaren kleven echter niet zozeer aan de technieken zelf, als wel aan de manier waarop ze binnen de huidige samenleving worden toegepast. Binnen die samenleving, waar thans een moederschaps- en gezinsideologie heerst, wordt de beleving van deze technieken ingekleurd vanuit die ideologie. En daarmee wordt die ideologie zelf weer versterkt. Bovendien is de selectie voor het in aanmerking komen voor deze technieken eveneens sterk gekleurd door die gezinsideologie: alleenstaande vrouwen en lesbische relaties krijgen in veel gevallen geen kans.

Daarom kunnen deze bezwaren niet de doorslag geven bij een oordeel over de besproken technieken zelf. Denkbaar is immers dat de moderne voortplantingstechnieken in een andere context juist wel emancipatoire effecten hebben. In principe kunnen deze technieken juist een grotere keuzevrijheid van de vrouw tot resultaat hebben: niet alleen is er de keuze om geen kinderen te krijgen (dankzij de voorbehoedmiddelen), maar ook de keuze om wel kinderen te krijgen wordt mogelijk voor vrouwen die tot dusverre die keuze niet hadden, zoals met name alleenstaande en lesbische vrouwen, maar ook vrouwen die om medische redenen geen kinderen

konden krijgen. In de huidige situatie is echter die keuzevrijheid te vaak een schijnbare vrijheid als gevolg van de dominante gezinsideologie.

Deze kritiek brengt ons wel op een fundamentele kwestie, namelijk de betekenis van het gezin in onze samenleving en in het bijzonder de betekenis van het moederschap. Onze samenleving is zo ingericht dat het gezin (man, vrouw, en liefst twee kinderen) de norm is. Andere manieren van kinderen opvoeden worden in allerlei regelingen niet erkend. Bijvoorbeeld het opvoeden van kinderen in een woongroep, of het meevaderen of meemoederen van burens en anderen. Vanuit het oogpunt van een goede opvoeding van kinderen zijn dergelijke vormen gelijkwaardig met het gezin. Daarom vinden we dat er meer mogelijkheden moeten worden gecreëerd voor sociaal ouderschap: situaties waarin niet alleen de genetische vader en moeder (en dan met name de laatste) de opvoeding van de kinderen voor hun rekening nemen.

Niet alleen het gezin, maar ook het genetisch ouderschap wordt in onze samenleving overgewaardeerd. Veel belangrijker dan de vraag wie de genetische ouders zijn, vinden wij echter de vraag wie de sociale ouders zijn: die mensen die daadwerkelijk een rol bij de opvoeding van het kind spelen.

Vanuit deze visie hebben we bezwaar tegen de huidige beperkte adoptieregelingen. Daarom willen we ook adoptie mogelijk maken door mensen in andere leefvormen dan het gezin. Een probleem wordt gevormd door de gebrekkige voorzieningen voor kinderopvang. Kinderopvangcentra bieden kinderen een andere, sociaal bredere omgeving dan het traditionele gezin. Kinderopvang sluit ook aan bij een ander patroon: opvoeden en maatschappe-

POLITIEK CAFÉ 'TOVEREN MET EEN EITJE'

Voortplanting zonder sex

De ontwikkelingen binnen de moderne voortplantingstechnieken zijn revolutionair. Kenmerkten de jaren zestig zich door 'sex zonder voortplanting', de jaren tachtig maken de weg vrij voor 'voortplanting zonder sex'.

Dat lijkt veel nieuwe mogelijkheden te geven voor vrouwen die tot nu toe geen kinderen konden krijgen, maar ook voor nieuwe vormen van ouderschap. Een verschuiving van biologisch ouderschap naar sociaal ouderschap, zeggen sommigen. Juist een versterking van het biologisch ouderschap zeggen anderen. Een doorbraak in de moederschaps- en gezinsideologie, zegt de één. Juist een versterking daarvan zeggen anderen

Behalve de ethische vragen die de technieken oproepen, is er ook het kostenvraagstuk. Sommige van de technieken zijn relatief goedkoop, maar de kosten van een reageerbuisbaby bedragen ca. 25.000 gulden. Moet daar prioriteit aan gegeven worden in een tijd waarin bezuinigd wordt op de gezondheidszorg. En wat betekent prenatale diagnostiek voor gehandicapten in onze samenleving? En wie krijgen toegang tot deze technieken? Moeten aan toekomstige ouders specifieke eisen worden gesteld? Maar ook: wie beslist daarover? Hoe krijgen burgers zeggenschap over deze ontwikkelingen?

Vragen te over, maar of overal een duidelijk antwoord op te geven valt ...

Daarom dit politieke café 'Toveren met een eitje'.

Plaats: Zalencentrum De Eenhoorn te Amersfoort (tegenover NS-station).

Datum: Zaterdag 21 oktober 1989, 10.30 uur - 16.00 uur.

Kosten: f 10,- te voldoen bij binnenkomst in de zaal. Dit bedrag is inclusief het PPR-Schrift over moderne voortplantingstechnieken. Een lunch in De Eenhoorn kost f 19,50.

Kinderopvang: Mocht je kinderopvang nodig hebben, dan moet je dit uiterlijk twee weken van tevoren doorgeven aan Marie-José Burger (020-247570).

Opgave: Schriftelijk bij Marie-José Burger, 1e Weteringdwarsstraat 4, 1017 TN Amsterdam. Even vermelden wel/geen lunch.

Organisatie: De vrouwenorganisaties en stichtingen voor scholing en vorming van PPR, PSP en CPN.

Programma

10.30 aankomst, inschrijving, koffie

11.00 opening en welkom door Boy Trip, dagvoorzitter

11.10 Annemiek Onstenk, medewerkster Groene Fractie Europees Parlement

12.00 Ivan Wolfers, arts en bijzonder hoogleraar Vrije Universiteit

13.00 lunch

14.00 politiek forum met vertegenwoordigers van PvdA, CDA, D66 en Groen Links

15.30 aanbieding PPR-Schrift aan Tweede Kamerfractie van Groen Links

15.45 sluiting.

lijke activiteiten, beide in deeltijd voor zowel mannen als vrouwen. De regelingen die genetische ouders bevoordelen boven sociale ouders (zoals bijvoorbeeld de controlerende overheid in het geval van pleeggezinnen) moeten in deze zin veranderd worden.

Deze gerichtheid, structureel en sociaal, van de samenleving op het traditionele gezinsmodel heeft niet alleen soms nadelige gevolgen voor de opvoeding van het kind. Het betekent ook dat het krijgen van kinderen vaak als gevolg heeft dat de vrouw haar loopbaan opgeeft, om zich aan de kinderen te kunnen wijden; voldoende opvang van buiten voor de kinderen ontbreekt. Veel vrouwen zien zich voor de keuze gesteld: carrière of kinderen. In onze samenleving worden mannen niet of nauwelijks met die keuze geconfronteerd. In de rolpatronen die hieraan ten grondslag liggen, dient verandering te komen, onder meer door de beoogde feminisering van de samenleving. Maar voorlopig is de realiteit helaas dat carrière én kinderen voor vrouwen moeilijk verenigbaar lijken. Daarom werkt de huidige benadering van het gezin als 'hoeksteen van de samenleving' ook onderdrukkend naar vrouwen toe.

Een derde resultaat van de samenlevingsstructuur en de gezinsideologie is dat mensen zonder 'eigen' kinderen vaak vrijwel geen kans hebben om ook deel te nemen aan de verzorging van kinderen. Het 'hebben' van kinderen wordt een alles-of-niets-keuze: heb je ze niet, dan val je er buiten. Mensen die geen kinderen willen of kunnen krijgen raken daardoor sterk buitengesloten, hun hele leven lang: tot in het bejaardentehuis is het verschil tussen mensen met en zonder kinderen voelbaar. Het gevolg van dit alles is dat het 'hebben' van 'eigen' kinderen bijna als het hoogste goed wordt gezien. Pas wanneer je twee kinderen hebt, heb je (maar dit geldt weer vooral voor vrouwen) je roeping bereikt. Kinderzegen is het hoogste geluk. Vandaar ook dat het niet kunnen krijgen van kinderen door veel mensen als een zeer zwaar handicap wordt gezien, en dat al het mogelijke wordt gedaan om alsnog die kinderen te krijgen. Het hebben van kinderen wordt daarmee door sommigen gezien als een *claimrecht*: de overheid heeft tot taak ervoor te zorgen dat ieder kinderen kan krijgen en dus dient de overheid ervoor te zorgen dat de medische middelen ter beschikking worden gesteld om die kinderen te krijgen als het via de 'natuurlijke' manier niet lukt.

We vinden dit een onjuist uitgangspunt. Het recht op kinderen is voor ons een *vrijheidsrecht*, dat wil zeggen het mag niemand worden verhinderd. De betekenis van dit recht is dus dat de overheid niet mag ingrijpen om te voorkomen dat men-

sen kinderen krijgen. Maar het recht op kinderen kan niet inhouden dat de overheid een positieve plicht heeft om mensen kinderen te bezorgen met behulp van allerlei medische technieken. Evenmin dat het kan inhouden dat mensen koste wat kost recht hebben op een kind dat genetisch afstamt van de beide ouders.

Het belang van het (genetisch) ouderschap wordt naar onze mening dus te zwaar benadrukt en het belang van het sociaal ouderschap te weinig. We vinden dit een onwenselijke situatie. Daarom pleiten we voor een open samenleving, waar verschillende vormen van samenleven en van kinderen opvoeden naast elkaar kunnen bestaan. Het is belangrijk dat het hebben van kinderen in de samenleving gerelativeerd wordt, en dat bijvoorbeeld het mee-ouderen veel meer geaccepteerd wordt. In een dergelijke samenleving zal het ook minder pijnlijk zijn voor mensen wanneer ze zelf geen kinderen kunnen krijgen, of wanneer die kinderen genetisch niet (geheel) van hen afstammen. Daarmee zal vermoedelijk ook een deel van de vraag naar deze nieuwe technieken wegvallen - mensen zullen niet meer tot het uiterste willen gaan om een eigen kind te krijgen. Dit alles is geen vrijblijvende ideologiekritiek. Het heeft belangrijke consequenties voor het politieke handelen. Het betekent dat allerlei wetten en regelingen herzien moeten worden om het sociaal ouderschap te bevorderen. Dit geldt voor gebieden als het adoptierecht, het erfrecht, het belastingstelsel, de woningbouw, etcetera. Op al deze terreinen zal de PPR moeten pleiten voor hervormingen waardoor het sociaal ouderschap meer mogelijkheden krijgt, en waarin het gezin een minder dominante rol krijgt. Maar dit uitgangspunt heeft ook implicaties voor de nieuwe voortplantingstechnieken. Het betekent dat we de wens om eigen kinderen te krijgen van ouders wel degelijk serieus nemen, maar niet bij voorbaat menen dat alles wat gewenst wordt ook gerealiseerd moet worden.

Medicalisering en keuzevrijheid

Een tweede bezwaar dat in de discussie wordt aangevoerd tegen de nieuwe voortplantingstechnologieën is dat hierdoor de zwangerschap nog verder gemedicaliseerd wordt. Ook dat bezwaar is in de huidige context terecht. In veel gevallen kan het echter niet anders: zonder die medische hulp bij IVF (reageerbuisbevruchting) is een zwangerschap voor veel vrouwen domweg niet mogelijk.

Maar dat neemt niet weg, dat er hier een reëel probleem aanwezig is: de reeds grote greep van de medici en van de gezondheidszorg op ons dagelijks leven en zelfs

op de meest intieme aspecten ervan, wordt groter. De oplossing hiervoor is echter niet om helemaal van deze nieuwe technieken af te zien, maar om een zodanige organisatie van de gezondheidszorg te creëren dat de macht van de medici daarin beperkt wordt, en de gebruikers van de zorg zelf zoveel mogelijk invloed hebben.

Noch het in het vorige hoofdstuk genoemde bezwaar, noch het bezwaar van de medicalisering kunnen dus leiden tot een volledig afzien van de toepassing van technieken als KID (kunstmatige inseminatie door donorzaad) en IVF. Maar om de kern van de bezwaren zoveel mogelijk te ondervangen dienen er wel voorwaarden te worden gesteld.

Een eerste is dat waarborgen moeten worden geschapen voor een zo zorgvuldig mogelijke procedure bij deze technieken, waarbij de invloed van de medici teruggedrongen wordt, en de vrouwen zelf een grotere stem krijgen. Een tweede voorwaarde is dat ernaar gestreefd moet worden, dat deze technieken zo min mogelijk bijdragen aan een verdere versterking van de moederschapsideologie, iets waar we hierboven al uitgebreid op ingegaan zijn.

De derde en deels uit de vorige twee voortvloeiende voorwaarde is dat toepassing van deze technieken voor iedereen gelijkelijk beschikbaar moet zijn. Enerzijds houdt dit in dat het al dan niet ervoor in aanmerking komen niet afhankelijk mag zijn van de financiële draagkracht. Sommige technieken zoals KID behoren daarom algemeen vergoed te worden uit het ziekenfondspakket. Andere dure en bezwaarlijke technieken, zoals IVF willen we (zoals we in het PPR-Schrift uiteenzetten) niet in het ziekenfondspakket, maar alleen in beperkte mate financieren als een experimentele techniek. In zo'n geval moeten echter niet alleen de vrouwen die het kunnen betalen een kans krijgen, maar moet ieder gelijke kansen krijgen, door bijvoorbeeld een systeem van loting of een wachtlijst te creëren.

Belangrijker echter is dat er ook geen ander onderscheid mag worden aangebracht. De enige indicatie voor bijvoorbeeld IVF mag zijn een medische indicatie; een onderzoek naar psychische en sociale achtergronden wijzen we uitdrukkelijk af. De huidige praktijk is dat een deel van de KID-klinieken lesbische en/of alleenstaande vrouwen niet wil helpen. Op grond van de principiële gelijkwaardigheid van verschillende samenlevingsvormen en leefvormen, vinden we dat dit onderscheid niet toelaatbaar is. Men geeft vaak als argument dat het in het belang van het kind is om in een traditioneel gezin op te groeien. Dit argument is echter voor ons onacceptabel; zowel omdat het ieder empirisch bewijs ontbeert, als omdat het er van

uit gaat dat het traditionele gezin het ideale leefverband is.

RADIKAAAL

UITGAVE PER, SPECIALE EDITIE VAN RADIKALE KSTETIES EN RADICALENCRANT, DECEMBER 1989

M A G A Z I N E

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

1990

GROEN LINKS IN H

RADIKAAL Redactioneel

M A G A Z I N E

1 Redactioneel

2 Malou van Hintum

Verbreiding en vernieuwing in de linkse politiek. Rechts Forum wil samenwerken met D66

4 Hans Siepel

De voorlichter en de media. Het slotoffensief bleef uit, tv-camera's wilden wel maar konden niet

6 Jan Dirx

Groen Links атаqueert het kabinet-Lubbers. Zijn we weer terug in de jaren vijftig?

7 Louis Vuurboom

De verdiensten van Wim de Boer en de VVD voor de geboorte van Groen Links. Partijprominenten en zig-zag koersen

13 Hella van de Velde

Past de politiek wel bij vrouwen? A compagny car in a man-made world

16 Marc Broere & Taco van der Mark

Het alternatieve circuit van de linkse blaadjes. Vrouwenwraak en bommenmakerij

20 Adrie Klaver

Glasnost en perestroika in de Sovjet-Unie. Gevolgen voor een dienstweigerende Sovjetburger

22 Herman Sips

Groentax, het idee van Groen Links. De mening van een medewerker van het Centrum voor Energiebesparing en Schone Technologie

Dire adieu, c'est mourir un peu. Dat gevoel overvalt ons bij het schrijven van dit Redactioneel. Afscheid nemen, is een beetje sterven. Afscheid nemen van iets dat je hebt opgebouwd, gevormd en vernieuwd. De partijbladen Radikalenkrant en Radikale Notities zullen verdwijnen. En dat doet ons, eindredacteuren, pijn. Wij weten wat een partijblad kan zijn. Wij weten hoe de Radikalenkrant en Radikale Notities in andere partijen met afgunst en huiver bekeken worden. Wij weten welke invloed een partijkrant kan hebben in een partij. En wij hopen en doen ons best dat Groen Links een partijkrant krijgt die aansluit bij de traditie in de PPR en bij het vernieuwende dat Groen Links pretendeert te zijn.

Jan Dirx & Malou van Hintum

U leest nu in een eenmalige bijzondere gemeenschappelijke uitgave van de Radikalenkrant en Radikale Notities. Met dit Radikaal Magazine nemen we definitief afscheid van de Notities, en bijna definitief van de Krant. Misschien verschijnt er in januari nog een Radikalenkrant. In elk geval zal vanaf februari 1990 het nieuwe partijblad voor Groen Links in de bus vallen. De redacties van Krant en Notities zijn hard bezig er zorg voor te dragen dat u, geachte lezer, een minimaal gelijkwaardig kwalitatief produkt in de bus krijgt. En daarmee doelen wij op de eerste plaats op het onafhankelijke karakter van de uitgave. Onze stelling is: een krant wordt gemaakt door een onafhankelijke redactie, of een krant wordt niet gemaakt. Wij hebben er goede hoop op dat de libertaire traditie van de PPR op dit punt kan worden gecontinueerd binnen Groen Links.

Groen Links, een boemel op een zijspoor, of vaart makend als intercity? Die vraag lijkt de laatste tijd centraal te staan in de media. Ook de Tweede Kamerfractie stelt zich, al of niet daartoe uitgedaagd door prominente PPR-ers, die vraag. Ze organiseerde een discussie over de positie van Groen Links in het Haagse Pulchri. In de zaal waar een paar maanden geleden Wim

Kok glorieus een directe confrontatie met Ria Beckers in zijn voordeel beslechtte, ging Beckers nu in discussie met een aantal vertolkers van ideeën die onder de (potentiële) aanhang van Groen Links zouden kunnen leven.

De boeiendste bijdrage leverde VN-redacteur Max van Weezel. Hij is van mening dat er in Nederland ruimte is voor een 'leuke partij'. Daarmee bedoelt hij een radicaal-libertaire partij. Groen Links kan die partij worden, meent hij, maar dat is niet zeker. Twee voorwaarden waaraan voldaan moet worden zijn volgens Van Weezel in ieder geval dat Groen Links zeker geen voorhoedepretenties mag koesteren en dat Groen Links het idee van een hele of gedeeltelijke planeconomie moet verwerpen. Hij vindt dat de les van Oost-Europa. Als Groen Links de door hem gewenste radicaal-libertaire partij zou worden, wenst hij een coalitie tussen Groen Links en D66 in het parlement. Alleen een dergelijke coalitie kan volgens hem de spruitjeslucht van het kabinet Lubbers/Kok verdrijven.

Uw eindredacteuren onderschrijven van harte deze visie. Laat het het begin zijn van een boeiende discussie in de nieuwe krant van Groen Links.

RADIKAAL
M A G A Z I N E

Colofon: Radikaal Magazine is een speciale uitgave van de Radikalenkrant en Radikale Notities. Radikaal Magazine wordt uitgeven door de PPR-Studiestichting. Redactie, administratie en advertenties: PPR, 1e Weteringdwarsstraat 4, 1017 TN Amsterdam. Eindredactie: Jan Dirx & Malou van Hintum. Vormgeving: Joep Paulussen. Zetwerk en druk: Drukkerij Dijkman, Amsterdam. Cover: Angelo Goedemondt, Roos Wiggers, Joep Paulussen. Cover II, III: Frenk Driessen.

OPHEFFINGSVOORSTEL

Het partijbestuur van de PPR zal haar partijraad 16 december aanstaande voorstellen de opheffing van de PPR als politieke partij voor te bereiden. Het bestuur stelt vast „dat het wenselijk is dat de PPR zichzelf voor 1 januari 1991 opheft, (...) dat het even wenselijk is dat de andere akkoordpartners hetzelfde doen.” De partijraad wordt gevraagd het partijbestuur op te dragen „besluitvorming terzake opheffing voor te bereiden voor het partijcongres van 21 april 1990.”

SPLINTER BEWAAKT NIEUWE ZAKELIJKHEID

RECHTS FORUM IN OPRICHTING

De naam is gewaagd en de oprichters houden zich daarom voorlopig liever onbekend. Rechts Forum, dat riekt naar conservatisme. „Maar”, zegt één van hen, „rechts zijn we allerminst. Het is meer een provocatie naar de overgebleven linkse dogmatici toe.”

Het bezoek van CPN-lid Fenna Bolding aan de DDR was de directe aanleiding voor enkele PPR-leden de koppen bij elkaar te steken. Kwamen zij eens per 14 dagen al bijeen om het PPR-discussiestuk *Een kwestie van beschaving van de nodige constructieve kanttekeningen en aanbevelingen te voorzien, inmiddels is besloten op offensievere wijze het PPR-gedachtengoed veilig te stellen.*

Malou van Hintum

Zaterdagmiddag in een café volgens het laatste design. Een vegetarische lunch á la nouvelle cuisine begeleidt het overleg van de tien. Acht heren en twee dames. Dat hun voorbereidende vergadering niet voldoende geheim is gehouden, bevalt hen niet. Maar om het libertaire karakter van de PPR ook in daden te vertalen, wordt met de verslaggever een compromis bereikt: wel schrijven, maar niet zeggen wie en waar. Per slot van rekening gaat het niet om een openbare bijeenkomst. Die is pas begin 1990 gepland.

Dwarsliggers

„We zagen de bui al hangen toen Groen Links een feit was. Nou ja, wat heet een feit. In elk geval zijn er bestuurtjes en commissies gevormd en zit men elkaar als vanouds weer in de haren. De mantel der liefde heeft nog steeds voldoende elastiek. En dat betekent dat iedereen eronder past. Ook de mensen die in de oude linkse denkkaders zijn blijven steken. Die Spekianen bijvoorbeeld. Maar ook de communisten, die Groen Links alleen gebruiken om hun eigen geluid weer in de Kamer te laten horen. Notoire dwarsliggers die de Groen Links gedachte nooit van harte hebben onderschreven maar, pragmatisch als ze zijn, deze enkel gebruiken om hun eigen organisatie te versterken.” De kritiek vanuit het groepje beschaafd ogende eters is stevig. „Wat kopen we er allemaal voor? Rosenmöller laat niet na overal te vertellen hoe maf dat parlement is. Alsof je daarmee maatschappelijke bewegingen bij de politiek betreft. De CPN vaart gewoon haar eigen koers, gemeentelijk en zelfs internationaal: zie Groningen en de DDR. De PSP heeft Andrée, nooit te beroerd voor een fel woord en vaak hopeloos ongenueanceerd. Zoals ze tijdens de verkiezingscampagne brulde dat Lubbers zijn

met gelijkgezinden tot stand te brengen. „We denken dat er meer intellectuele milieuradicalen zijn dan wij alleen. Bijvoorbeeld binnen D66, daar zit een aardig potentieel. In de verkiezingscampagne heeft die partij al laten zien niet ongevoelig te zijn voor het milieu. En dan kun je natuurlijk zeggen: dat was modieus, dat was om stemmen te winnen en kijk eens wat ze in het verleden allemaal fout gedaan hebben, maar daar gaat het ons nu niet om. Wij kijken naar een omslag in denken die nu plaatsvindt. Er gebeurt in die koppen meer dan je op het oog ziet. Het punt is alleen, dat zeker D66-figuren het moeilijk vinden aan hun achterban te verkopen dat alles een beetje minder moet. Maar dat is niet zo gek. Want dat durft zelfs Groen Links niet te vertellen. Eigenlijk durft alleen Roel van Duijn dat te vertellen.”

FOTO: ANGELO GOEDENONDT

Rechts Forum wil samenwerken met D66. „Waarom is dat gekker dan communisten, kerkelijken en radicalen in één formatie?”

geld aan de armen moest geven, dat is je reinste populisme. Uit de tijd, oud-links, niet meer aan de orde. Beckers, tja, die zit er gewoon. Daar hebben we zo onze eigen gedachten over, maar die doen nu niet ter zake. Eigenlijk heeft Peter Lankhorst het van het begin af aan bij het rechte eind gehad. Als je wilt realiseren wat de PPR voorstaat, moet je dat keihard als PPR doen. Maar we kunnen nu niet meer terug, dan blijven we nergens meer.”

De tien hebben daarom besloten een andere strategie te volgen. Inhoudelijk willen ze de ideeën van verzakelijking en utopisch geïnspireerd realisme meer body geven. Moderne filosofen - de Amerikaan Richard Rorty is favoriet -, milieueconomen en beoefenaars van de cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis worden driftig gelezen en bediscussieerd. Strategisch gezien neemt het groepje een radicale milieupvatting als uitgangspunt om contacten

Brugfunctie

Een interessante combinatie: Van Duijn, nog steeds ruziënd met PPR-senator Bas de Gaay Fortman, D66-intellectuelen en PPR-milieuradicalen. Maar weinig levensvatbaar, vermoedelijk. De tafel reageert furieus. „Dat is veel minder gek dan communisten, kerkelijken, radicalen en een ondefinieerbare verzameling zogeheten onafhankelijken op één hoop te gooien. Wat hebben die gemeenschappelijk? Bovendien willen wij niet een partij of formatie vormen. We willen het milieu-item zodanig radicaliseren dat het een brugfunctie gaat vervullen binnen progressief Nederland. Daar hoort D66 bij, daar horen de Groenen bij, en daar hoort de PvdA ook bij. Met PvdA-ers zullen we zeker contacten leggen. Maar die zijn nu vooral bezig met het regeerakkoord, het is nu niet het juiste moment om daar aan de bel te trekken.”

De tien hopen door deze bruggen te slaan, Groen Links te bevrijden van haar oud-linkse ballast en het een serieuzer image te geven. „Als blijkt dat wij niet alleen voor eigen parochie preken, maar juist vanuit onze ideeën een inspiratiebron kunnen zijn voor andere partijen en stromingen in de politiek, heeft dat inhoudelijk en politiek gunstige gevolgen. Er wordt dan eindelijk weer eens naar ons geluisterd, en we verwerven langzaam maar zeker een plaats in het politieke spectrum van de macht. Want daar gaat het toch om in de politiek? Niet alleen lullen, maar ook doen”, schiet de opgewonden initiatiefnemer uit zijn slof.

Begin 1990 zal Rechts Forum in de openbaarheid treden. Max van Weezel, die onlangs in Pulchri samenwerking tussen D66 en Groen Links bepleitte, wordt uitgenodigd als dagvoorzitter op te treden. PPR-vice-voorzitter Klaas-Wybo van der Hoek zal gevraagd worden de geplande bijeenkomst bij te wonen en van commentaar te voorzien. Waarom Van der Hoek? „Hij is een van de weinige mensen in de PPR die vanuit het radicale erfgoed een

FOTO: ANGELO GODDMOND

Max van Weezel, pleitbezorger voor de combinatie Groen-Links-D66.

combinatie kan leggen tussen zakelijkheid en pragmatische utopie. Voor ons is hij goud waard.” En, grapt de spreker, in de PPR vond iedereen altijd al dat hij op een D66-er leek. Dat vergemakkelijkt de communicatie.

Kromme tenen bij de Grünen

„Wat hebt u hier geleerd en wat gaat u daarmee doen?” Vraag van een hoogblond mantelpakje met AVRO-bril aan het forum van vertegenwoordigers van de oppositie uit de DDR. „We hebben geleerd dat politieke formaties zoals die van jullie niet de enige oplossing hoeven te zijn voor onze problemen. Jullie struikelen te vaak over de grenzen van de parlementaire democratie. Misschien hebben jullie iets van ons geleerd.: wij hebben het volk gemobiliseerd.”

Frans de Man

Op 17, 18 en 19 november hielden de Grünen hun Perspektiven-congres. Omdat het beeld van de wereld deze dagen bepaald wordt door één perspectief, was het hele programma omgegooid. Een ruime delegatie van oppositiegroepen uit de DDR had het hele weekend the floor.

Tenenkrommend

Emmy van Noord en ik arriveerden de eerste avond terwijl een forum van acht DDR-burgers een dialoog zou voeren met de zaal. Hoewel bestuur en bondsdagleden hun Grünen opriepen vooral te luisteren en van gedachten te wisselen met de DDR-ers, leek het alsof we in een verhoor vielen. De Oostduitse oppositie werd geconfronteerd met agressieve vragen, opgeheven vingertjes en veel te veel wijze raad: „Jullie zullen toch vooral wel je voorbeeldige kinderopvang behouden he?”

Alle vaak tenenkrommende vragen van het weinig-Vrolijk-Grüne publiek kregen een genuanceerd antwoord. Gewend als ze zijn aan het tussen-de-regels-door-beluisteren van officiële formuleringen, moeten de DDR-vertegenwoordigers hun best hebben gedaan aan de ellenlange statements enige, misschien wel verborgen, betekenis te ontzutselen. Vaak tevergeefs.

Gelukkig was er op de tweede dag meer tijd gereserveerd voor de sprekers van het Grünenbestuur en voor de DDR-oppositie zelf. De vertegenwoordigers van *Demokratie Jetzt*, *Vereinigte Linke* de *DDR-Groenen* en een Pool gaven onvermoeibaar antwoord op schriftelijke vragen. Helaas hebben we een aantal mensen van *Neues Forum* na de introductie op vrijdagavond niet meer gezien.

De vertegenwoordiger van *Demokratie Jetzt* hamerde vooral op de democratische

Umbruch. Hij sprak ook namens *Neues Forum*, dat geen politieke partij wil zijn. Voorlopig is daarbij iedereen welkom, zelfs vurige nationalist. Binnen het Forum had men het gevoel door de gebeurtenissen ingehaald te worden, hoewel de opdracht nog niet voltooid is. De tijd was nu rijp voor politieke discussie over thema's als hereniging en het Europa van 1992.

Hoewel de Oostduitse Groenen officieel nog opgericht moesten worden, was een positivo uit hun kringen hen reeds vooruit gesnel naar West-Duitsland. Hij zag het allemaal wel zitten en kwam daarom nauwelijks uit de verf tussen de andere oppositiegroepen.

Pijnlijk

De Verenigde Linke was het best vertegenwoordigd in Saarbrücken en politiek het meest uitgesproken. Marion Seelig liet zich dan ook niet ringeloren door de groene congresgangers. Ze vatte een aantal vragen samen als veel woorden en weinig inhoud en concludeerde dat het congres eerder de naam Spekulativen- dan Perspektiven-congres verdiende. Pijnlijk was het toen ze, tegen wil en dank, de DDR in bescherming nam tegen de Grünen. Nog pijnlijker werd het toen ze vaststelde dat de mensen in Leipzig toch een andere taal spraken dan die in Saarbrücken.

Ook op de persconferentie die de oppositie als voorwaarde aan haar komst gesteld had, was de Verenigde Linke zeer duidelijk. Ze zoekt naar nieuwe vormen van zeggenschap voor het volk, waarbij ze wil leren van de Groenen en Linksen die steeds weer hun hoofd suf beuken op de muren van de parlementaire democratie. Met het badwater van de politbureaucratie mag het socialisme niet weggegooid worden. Ze wil samenwerken met kerken, communisten en wetenschappers, maar niet met de reactionair-nationalen die zich ook tot de oppositie rekenen. De Verenigde Linke zoekt een oplossing in Europees verband. Ze denkt daarbij niet aan hereniging of Europa 1992, maar aan samenwerking met kritische krachten binnen de EG. Het lukte ons om tussen de persmusketen en media-aasgieren door, even mensen uit Oost-Berlijn te spreken. Zij voorspelden nog meer onvermoede ontwikkelingen. Half december hebben ze hopelijk tijd ons uitgebreider te spreken. Dan willen we kijken naar mogelijkheden om met hun contacten in Oost- en die van ons in West-Europa ideeën uit te wisselen over de Umbau van de Europese vesting naar een gemeenschappelijk huis. In zo'n huis moet ruimte zijn voor een eerlijke en ecologische economie, een open democratie voor een mondig volk en een gedeelde veiligheid.

GROEN LINKS IN DE MEDIA

DE VOORLICHTER EN DE PERS

Hij zorgde voor de contacten met de pers en was alomtegenwoordig tijdens de verkiezingscampagne van Groen Links. Hans Siepel, de 'oude' voorlichter van de PPR. Het was niet altijd gemakkelijk de journalisten en de campagneleider van dienst te zijn. Het relaas van een aasgier die zich af en toe had willen inlikken.

Hans Siepel

Groen Links en de belangstelling van de media voor het nieuwe kind in de Vaderlandse politiek. Als voorlichter, eerst van de PPR-fractie en vervolgens één van de woordvoerders tijdens de campagne, heb ik het van nabij meegemaakt. Wat vond de pers van Groen Links? Hoe was het als voorlichter het nieuwe product aan de mens te brengen? Wat waren de meningen, de reacties van de pers?

Voor de antwoorden eerst terug naar de pré-Groen Links fase. Als PPR-woordvoerder kon ik van nabij registreren hoe men over de onderhandelingen die tot Groen Links zouden leiden dacht. 'Dat wordt niks!' Pregnanter kan de opvatting van de parlementaire pers niet weergegeven worden. De CPN, daar vallen geen echte zaken mee te doen en de PSP... ach de PSP, dat was toch vooral zwangerschap. Veel begrip was er dan ook toen het PPR-bestuur met steun van de toenmalige fractie de onderhandelingen afbrak. „Julie hebben groot gelijk, wat hebben jullie nu te winnen met een partij waar ook de CPN inzit. Jullie, als PPR gaan goede verkiezingen maken”, aldus één van de journalisten. En, de eerlijkheid gebiedt het, ik meende dat hij groot gelijk had. Toen trad Wim de Boer c.s. aan. En bracht het ongedachte tot stand. Binnen veertien dagen stond Groen Links. De geleidelijke omslag bij het journalistencorps werd zichtbaar. „Nou ja, als het toch blijkt te lukken, en inderdaad het is nieuw (en alles wat nieuw is, is per definitie interessant), en misschien valt het wel mee met die CPN. Misschien wordt het toch wel wat met Groen Links.”

Hoewel het politiek program van de nieuwe formatie collectief werd gekraakt. Dat leek nergens op. Waterige compromissen en van een realiteitswaarde, die veronderstelt dat na het aantreden van Groen Links de Berlijnse muur binnen vier maanden zou vallen; zo luidde de algemene opvatting. De kritiek op de realiteitswaarde van het program bleek overduidelijk op de

FOTO: ANP FOTO

Opdringerige journalisten en publiciteitsgeile politici. Hoe het óók kan

persconferentie, waar accoord en program werden gepresenteerd. 'Tout' parlementair Den Haag, zat in de Opkamer van het perscentrum Nieuwspoort. „Gaan jullie nu wel of niet in vier jaar uit de NAVO? Vijftien procent achterstand inlopen, dat kan toch nooit gefinancierd worden? Waarom is er geen deugdelijke financiële onderbouwing bij het program?” Neen, als politiek program kon de pers dit moeilijk serieus nemen. Maar in een media-campagne gaat het niet echt over de inhoud. Het feit dat de PvdA stemmen aan ons zou gaan verliezen, dat Groene politiek in geheel Europa aan de winnende hand was, dat we nieuw, fris en 'ongedacht' waren; dat bepaalde de belangstelling. En zo sloeg het 'dat-wordt-toch-niks' om in welwillend 'enthousiasme' bij de start van de campagne-trein in Roodeschool.

Nu gaat alles vanzelf. Zo dacht bijvoorbeeld Wim de Boer, campagne-leider. Tijdens een 'Statenboterham' in het Kamerrestaurant, waar De Boer en ik de campagne voorspraken (mijn Groen Linksgehalte

werd getest, in het geruchtencircuit deed de ronde dat ik alles over Groen Links liet uitlekken. Een vooraanstaand PSP-bestuurder - zonder dat hij mij ooit de hand had geschud - bedacht zelfs de prachtige metafoor van de aasgier, die brokken Groen Links verspreidde onder journalisten), hield De Boer mij voor, dat we ons niet meer hoefde 'in te likken'. „Journalisten komen vanzelf wel. We zijn nu interessant en we kunnen nu ook nee zeggen”, en hij slobberde tevreden het laatste restje koffie weg.

En De Boer had gelijk; althans... De start van de campagne was publicitair overwelldigend. Dat had zich de dagen daarvoor al aangekondigd. Tijs Manten, de onvervang-

bare medewerker, De Boer en ik waren overstelpt met aankondigingen van meereizende journalisten, fotografen en tv-teams. De belangstelling was extra groot omdat opiniecijfers Groen Links een enorm verkiezingsresultaat voorspelden. Van negen zetels, in één van de eerste polls, stegen we in korte tijd naar dertien. Ria kreeg de ene na de andere interview-aanvraag. Kortom, het kostte geen enkele moeite Groen Links aan de mens te brengen. „De frisheid van limoenen”, zoals Paul Rosenmöller Groen Links later zou noemen, was in. Daar hoefde de campagneleiding inderdaad weinig aan te doen.

Vrees

Maar hoe ging het verder? De uitslagenavond leverde een kater op. Niet de gedachte acht of negen zetels, maar 'slechts' zes. Wat was er mis gegaan? Was het ineens moeilijker geworden Groen Links uit te venten? Had de pers minder belangstelling? Moest de voorlichter zich toch weer gaan 'inlikken'? Wat je halfweg kon vaststellen was, dat de tweestrijd Lubbers-Kok Groen Links enigszins wegdruk-

te. Begrijpelijk. Zeker ook omdat de strategie van de PvdA jegens de 'frisse limonen' werkte. Benadrukken dat ons program niet deugde en niet haalbaar was, dreef potentiële Groen Links-stemmers terug in de armen van Kok en Marianne Sint. We hadden daar geen deugdelijk antwoord op.

De werkwijze van de PvdA, gevoegd bij de omslag in opiniecijfers waar Groen Links van twaalf naar negen zetels zakte en Het Parool groots kopte: 'Groen Links op Verlies', resulteerde in een andere houding van journalisten. Verlies, verlies, verlies...; het zijn woorden die de beeldvorming dramatisch kunnen wijzigen. De berichtgeving werd na het voorspelde 'verlies' anders. Wie de verslaggeving van de slotmanifestatie in het (te) grote Oosterpark analyseert, stelt vast dat het vermeende verlies van Groen Links de beschrijving kleurde. Hoewel iedereen van Groen Links die aanwezig was redelijk tevreden rondstapte en de stemming goed was, wist menige journalist de volgende dag de krantlezers te melden dat de stemming er niet was. „Vrees over een tegenvallend resultaat zweefde over de afsluiting van de verkiezingscampagne van Groen Links”, mocht ik de volgende dag in één der kranten lezen. Ik, en met mij menig ander Groen Links-stemmer had van die vrees, die zondag, niets gemerkt.

Milieuschandalendag

Maar het was niet zo dat de belangstelling van het parlementaire journalistenvolk voor Groen Links totaal was weggeëbd. Integendeel. Dat we desondanks de laatste dagen niet in de media scoorden, lag aan onszelf. De donderdag en vrijdag voor de zesde september rinkelde de telefoons bij mij op het Haagse bureau. „Wat gaan jullie maandagavond doen, waar zijn jullie”, AVRO's Televisier aan de lijn. „We hebben maandag camera's staan bij CDA, PvdA, VVD, en D66. We staan een schakelprogramma maken en we willen graag ook bij jullie slotmanifestatie zijn. De grote vijf in de Nederlandse politiek.” „Tja, eh, nee, eh wij hebben zondagmiddag al onze slotmanifestatie.” De hoorn lag er nog niet op of Den Haag Vandaag aan de lijn met dezelfde vraag. „We willen er graag bij zijn, morgenavond.”

De boodschap was duidelijk: maandagavond konden we niet ontbreken, dat zou dodelijk zijn. Er moet iets gebeuren. Dat vonden er meer. De dagen daarvoor was er al hard gewerkt om de laatste maandag voor de verkiezingen tot een 'milieuschandalendag' te maken. In elke provincie in aanwezigheid van top-kandidaten een milieuschandaal 'onthullen'. Velen waren enthousiast. Behalve de campagneleider, De Boer. „Allemaal te amateuristisch, doen

we niet.” En zo waren we maandagavond uit beeld.

Terugkijkend: het was niet zo'n grote klus Groen Links te venten. Sympathie alom, weliswaar met forse en meesmuilende kritiek op het onrealistisch verkiezingsprogramma. Maar, ik schreef het eerder, tv-campagnes gaan niet primair over inhoud. En, zie de voorafgaande zinnen, ook toen de polls minder werden, bleef de aandacht. Dat we desondanks de laatste dagen niet 'in beeld waren', lag vooral aan onszelf. Iets te gemakkelijk meenden sommigen dat het allemaal wel vanzelf zou komen. Zo werkt het dus niet. We moeten het de

media wél mogelijk maken aandacht aan ons te besteden. Niet te arrogant van 'ze komen vanzelf wel', nee, rekening houden met de wensen van de media. Niet je avondjes om acht uur aanvangen, zorgdragen voor leuke plaatjes op het beeldscherm (geen rokerige zaaltjes, en wel meerdere TOP-kandidaten 'on te spot').

Voor de volgende verkiezingen moeten dit wijze lessen zijn. Want het nieuwe is er dan af. Het komt dan aan op de kwaliteit van onze ideeën, de kwaliteit van het program en een professionele media-campagne, aangepast aan de wensen van die media. Ik wens mijn opvolger succes!

Paul Basset, wetenschappelijk medewerker

„Vanuit het wetenschappelijk bureau kun je bijdragen aan vernieuwing van de opvattingen en ideeën binnen Groen Links. Groen Links moet aanspreken in de ambtelijke en wetenschappelijke circuits. Op die manier kunnen we de broodnodige expertise binnenhalen. En dat betekent dat we als bureau een bepaalde autonomie nodig hebben tegenover de partij.” Aldus Paul Basset, wetenschappelijk medewerker van de PPR.

Malou van Hintum

Basset is planoloog en bestuurslid van de Vereniging Milieudefensie. Het groene van Groen Links staat niet voor niets centraal in zijn takenpakket. Hij gaat zich richten op de legitimiteit van milieubeleid. Anders gezegd: wie gaat betalen voor een schoon milieu, en hoe kan dat het beste gestimuleerd en geregeld worden. Want ideeën over milieubeleid zijn er genoeg. Maar de politieke wil om die ideeën in concreet beleid om te zetten, lijkt te ontbreken.

„Groen Links heeft in haar eigen verleden vooral de nadruk gelegd op ge- en verboden. Met het idee van Groentax is de discussie over een ander beleid aangegaan. De Groentax is een marktconform sturingsinstrument.”

Keuzevrijheid

Niet alleen wetten en sancties, maar ook financiële prikkels en een overheid die actief beleid voert op het gebied van bewustwording, zijn noodzakelijke elementen voor een succesvol milieubeleid. „Dat is een hele set van beleidsinstrumenten die moet voldoen aan bepaalde voorwaarden. Er moet recht gedaan worden aan de intrinsieke waarde van de natuur en aan de zelfstandigheid van bedrijven en individuen. Keuzevrijheid is belangrijk.

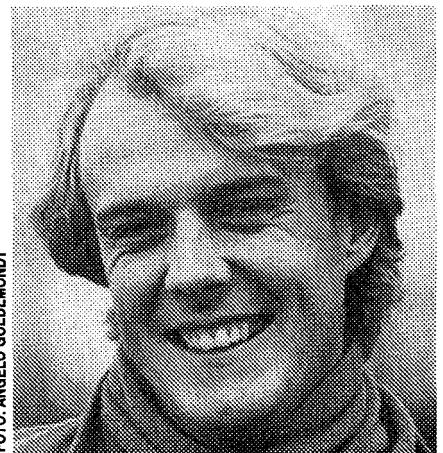

FOTO: ANGELO GOEDENONT

Paul Basset, de nieuwe wetenschappelijk medewerker van de PPR

Maar de kosten van een goed milieubeleid mogen niet afgewenteld worden op de minst draagkrachtigen in de samenleving”, vindt Basset. Hij gaat daarom uitzoeken hoe deze voorwaarden vertaald kunnen worden in richtlijnen voor milieubeleid. Zodat er niet meer alleen veel over milieubeleid gepraat wordt en slechts mondjesmaat ingegrepen, maar op alle maatschappelijke niveaus daadwerkelijk keuzes worden gemaakt.

GROEN LINKS PAKT LUBBERS VOORZICHTIG AAN

Terug naar de jaren vijftig?

Wat nog het meest wennen was, dat waren die ex-VVD-ministers in de groene bankjes. De PvdA-ers achter de regeringstafel zaten er alsof ze er altijd al gezeten hadden. Tenminste alsof ze er al altijd hadden behoren te zitten. Natuurlijk in de kranten veel belangwekkende stukken over het rode overhemd van Alders, de nieuwe bekleding van de stoelen, de innige verhouding tussen de minister van Binnenlandse Zaken en die van Justitie en over de verkoelde liefde tussen Van Mierlo en Lubbers, zich al of niet Freudiaans vergissend. Waar was Groen Links? Toch de enige echte oppositiepartij? Ria Beckers en Ina Brouwer namen het kabinet de maat, af en toe wat kietelend zonder echt te prikken.

Jan Dirx

Aan het slot van haar eerste termijn legt Ria Beckers het ideologische visitekaartje van de jonge fractie op tafel. Daarbij de vorming van Groen Links terloops even plaatsend in de stroom van de echte geschiedenis. „Dit zijn de eerste Algemene Beschouwingen van Groen Links. Een politieke formatie die wil werken aan een samenhang van ideeën, gericht op vrijheid en solidariteit. Ideeën die geen dogma's worden, maar door de ervaringen van mensen worden bijgesteld en verdiept. In een tijd waarin de totalitaire communistische één-partijstaten eindelijk gedwongen worden hun failliet te erkennen, is ook in het kapitalistische westen de tijd rijp voor nieuwe politieke verbanden. Samenwerking van communisten, pacifistisch-socialisten, radicalen en progressieve christenen en onafhankelijken. Mogelijk geworden vanuit een groeiend besef dat ideologieën die in naam van welk hoger doel dan ook de individuele vrijheid offeren aan de collectiviteit, maar beter dood kunnen zijn. Dat het socialistische systeem niets te maken heeft met onze idealen. 'Veertig jaar heeft men ons gedwongen te leven met een leugen', zeggen DDR-burgers.

„Waar informatie niet onder controle staat, waar meningen kunnen botsen, waar creativiteit tot zijn recht komt, waar mensen kansen krijgen en werkelijk kunnen participeren, daar kan het niet echt mis gaan. Maar dan heeft ook het Westen haar eigen perestrojka nodig. Om zich bijvoorbeeld af te vragen hoe Europa '92 zich verhoudt tot een democratie van allen voor allen. Om haar eigen doorgeslagen vrijheid te leren beperken, in ruil voor een leefbaar bestaan voor iedereen op deze wereld. De grootste maatschappelijke beweging, de moedigste, actiefste mensen met de meest vergaande politieke en democratische verlangens zien we op dit moment op de televisie, in de kranten, op

de Muur en in Praag. Een ongekennde manifestatie van democratie van onderop. Wie dat interpreteert als een overwinning van 'het vrije Westen' heeft er weinig van begrepen.”

FOTO: ANGELO GOEDENONDT

Groen Links in debat met de nieuwe combinatie Lubbers-Kok. „We verwachten wel wat van dit kabinet”

Aarzeling

Voorafgaand aan deze eigen plaatsing, gaf de fractie haar beoordeling van het ontstaan en het programma van het derde kabinet Lubbers. Een beoordeling die eigenlijk het best samengevat kan worden met de beginzin van de beschouwingen van Beckers: „Goed dat de PvdA weer meeregeert.” De fractie heeft een voorzichtige benadering van het nieuwe kabinet gekozen. De PvdA-bewindslieden moeten eerder een duwtje in de rug krijgen, dan een aanval vanuit de linkerflank. Of zoals de fractie het formuleerde: „Mensen waar we toch iets van verwachten.” Maar toch ook nog wat aarzeling. Is dit kabinet niet eerder een voortzetting van de

rooms-rode coalitie uit de tijd van Drees, dan een voortzetting van het kabinet-Den Uyl? „... van het kabinet dat het symbool blijft van verandering en democratisering (het kabinet-Den Uyl, jd), resten de namen Lubbers en Pronk. Terug dus naar de jaren vijftig?”

De eerste test voor het gehalte aan veranderingsgezindheid werd natuurlijk uitgeprobeerd op de minister van Financiën. Ina Brouwer gaf een voorzet in haar financiële beschouwingen. „Ik wil mijn bijdrage afsluiten met een handreiking aan de minister. Hij moet toch opgelucht adem hebben gehaald bij het volgen van de Oost-Europese ontwikkelingen en het vernemen van de Amerikaanse politieke besluiten om de defensie-uitgaven met zo'n 5% per jaar te verlagen. Zou het nou zo

vreemd zijn als deze minister van Financiën, die ook nog eens vice-premier is van het kabinet, bij zijn partijgenoot van Defensie zou aandringen om nog voor de behandeling van diens begroting met bezuinigingsvoorstellen te komen.

„Wie aantoonde in de eerste dagen van zijn ambt al zo keurig de tegenvallers te willen melden bij zijn collega's, mag toch niet worden verweten dat hij diezelfde collega's aanspoort de meevaller te grijpen die werkelijk voor de hand ligt.”

Deze handreiking werd, het is bekend, niet gegrepen door de vice-premier. De jaren vijftig zijn in Den Haag nog niet voorbij. De fractie van Groen Links kan zonder aarzeling haar troepen aan de linkerflank versterken.

OMZIEN AAN DE VOORAVOND VAN HET OPHEFFINGSCONGRES

Wim de Boer en de VVD maakten Groen Links werkelijkheid

Hij kent de partij als geen ander. Hij heeft alle politieke stormen in de afgelopen 15 jaar overleefd. Hij heeft menig partijbestuurder duidelijk gemaakt dat het wiel al lang uitgevonden is. Hij kijkt toe, relateert en commentarieert. Hij was erbij en vertelt erover. Kortom: Louis Vuurboom. De secretaris van het partijbestuur van de PPR beschrijft de geschiedenis van dat partijbestuur, beschrijft de geschiedenis en de geboorte van Groen Links. „Ongewenste intimiteiten met komma's.” Ofwel: „De PPR heeft gekregen wat ze wilde.”

Louis Vuurboom

De totstandkoming van een gemeenschappelijke Tweede Kamerlijst onder de vlag van Groen Links heeft drie maanden geduurd. Gezien het jarenlang gescheiden optrekken van de deelnemende partijen is het toch verrassend snel gegaan. Zeker als je bedenkt dat de onderhandelingen na twee maanden stuk liepen. Dat veroorzaakte vooral in de PPR een geweldig tumult. Op hetzelfde moment viel bovendien het tweede kabinet-Lubbers. Daarna was het Groen Links Akkoord binnen twee weken beklonken.

In dit artikel wordt het verloop van de onderhandelingen beschreven, met speciale aandacht voor de positie van de PPR daarin en met het accent op de rol van het PPR-partijbestuur. De auteur volgde als secretaris partijbestuur van de PPR alle interne beraadslagingen en woonde de verkennende besprekingen tussen de bestuursdelegaties bij.

Uitgangsposities

Op grond van de uitslag van een in februari 1989 gehouden referendum onder de leden van de PSP nam het PSP-partijbestuur het initiatief tot gesprekken over samenwerking bij de Tweede Kamerverkiezingen. Op dat moment wisten we nog niet beter dan dat die in 1990 plaats zouden vinden. De referendumentekst (waar 70% van de PSP-leden zich achter schaarde) luidde: „De PSP streeft naar een gemeenschappelijke lijst van partijen en groeperingen ter linkerzijde van de PvdA.” In een persbericht omschreef het

PSP-bestuur zijn inzet als „een breed gedragen samenwerking, een aansprekend radicaal programma en een wervende kandidatenlijst waarmee de kiezers een links alternatief voor de PvdA en D66 werd geboden.”

De CPN noemde in een bestuursverklaring van 13 maart machtsvorming voor een andere politiek een centraal uitgangspunt. Samenwerking tussen progressieve partijen met het oog hierop werd van groot belang genoemd en een eventuele gemeenschappelijke lijst -schreef het CPN-bestuur- „kan daarvan een onderdeel zijn”. Twee belangrijke elementen uit de CPN-verklaring waren de uitspraak dat de zelfstandige positie en politiek van de CPN als zodanig niet in het geding waren en het standpunt dat een gemeenschappelijke lijst moest worden beoordeeld op de vraag of die bijdraagt „aan de terugkeer van de CPN in de Tweede Kamer”.

De PPR reageerde op de uitslag van het PSP-referendum met een felicitatie, maar voegde daar meteen aan toe dat de samenwerking niet beperkt moest blijven tot de bestaande partijen ter linkerzijde van de PvdA. Ze stelde bovendien als voorwaarde dat een eventueel akkoord binnen 10 weken tot stand moest komen, dus uiterlijk 1 mei. De taxaties van wat er mogelijk bereikt zou kunnen worden waren verschillend. Het partijbestuur nam in eerste instantie een afwachtende houding aan en vond dat er voorafgaand aan echte onderhandelingen eerst maar eens verkennende besprekingen moesten worden gevoerd. De

achtergrond van deze voorzichtige opstelling wordt hierna wat verder uitgediept.

Wankel evenwicht

De PPR voert al bijna zolang ze bestaat discussie over haar plaats in het politieke krachtenveld. In het begin van de jaren zeventig ging het nog om de vorming van een Progressieve Volkspartij (PVP) met Partij van de Arbeid en D66. Met deze partijen nam de PPR ook deel aan het kabinet-Den Uyl. Na de val van dit kabinet en een opeenvolging van slechte verkiezingsuitslagen groeide de afstand tot de PvdA: de PPR was niet interessant meer. Op lokaal niveau werd in toenemende mate samengewerkt met PSP en CPN. Vrijwel elk PPR-congres hield zich met de strategievraag bezig. Voorstanders van een zelfstandige PPR en aanhangers van klein-linkse samenwerking konden alleen bij elkaar gehouden worden met behulp van genuanceerde congresuitspraken, waarin voor de ene lijn niet werd gekozen en de andere niet werd verboden.

Onder invloed van de uitslag van de Provinciale Statenverkiezingen in 1987 - die voor PPR-lijsten gunstiger was dan voor samenwerkingslijsten - won het inzicht veld dat er toch eindelijk een keuze moest worden gemaakt. Het partijbestuur stelde voor het congres van Rotterdam in november 1987 een slimme motie op, waarin plaatselijke, provinciale, landelijke en Europese verkiezingen naast elkaar waren gezet. Bij de Europese verkiezingen moest worden samengewerkt, voor lokaal en provinciaal niveau werd niets anders beslist dan dat men daar autonoom mocht beslissen.

Voor de landelijke verkiezingen werd de motie dat de PPR het niet langer alleen af kon, gecombineerd met een geclausuleerde keuze voor zelfstandige verkiezingsdeelname. De motie sprak sprak uit „...dat er ter linkerzijde in het politieke spectrum noodzaak bestaat voor een konstruktief-kritische politieke stroming...” waar de PPR deel van wil uitmaken. Ze behelsde verder het besluit „...dat de PPR aan de eerstkomende verkiezingen voor de Tweede Kamer zal deelnemen met een zelfstandige lijst, tenzij zich ontwikkelingen voordoen die uitzicht bieden op verbreding en politieke vernieuwing.”

De formulering ‘verrassende ontwikkelingen’ die het bestuur had voorgesteld, ging het congres te ver en het bijvoeglijk naamwoord werd weggeamendeerd. Een voorstel om de passage ‘die uitzicht bieden op verbreding en politieke vernieuwing’ óók weg te laten, werd kennelijk als ál te dol ervaren en dus afgestemd.

We zullen de PPR om dit politiek gemilli-

meter vast nog missen. Niet voor niets is juist daar een eufemisme als 'ongewenste intimiteiten met komma's' ontwikkeld. Ook een aardig succesje voor de feminiseringsbeweging trouwens.

De lijn van de congresuitspraak van Rotterdam werd na het referendum van de PSP nader uitgewerkt door de PPR-partijraad van februari 1989. Deze vroeg het partijbestuur „in te gaan op een uitnodiging van de PSP over een gemeenschappelijke lijst..., onder de voorwaarden dat:

- het resultaat niet beperkt blijft tot een optelsom van bestaande partijen, maar leidt tot verbreding en vernieuwing, welke zich zal dienen te uiten in plaatsen voor niet-partijgebonden op de lijst;
- er een groen-progressieve combinatie gevormd wordt, waarvan het vernieuwend karakter ook zal spreken uit programma, stijl en naamgeving;
- de onderhandelingen vóór 1 mei 1989 afgerond worden...".

Tegen de achtergrond van deze partijuitspraken vatte PPR-voorzitter Bram van Ojik medio maart de politieke feiten als volgt samen. Van de kleine linkse partijen heeft de PPR de meeste electorale werfkracht. Plaatselijk wordt er veel samengewerkt. Ook de machtsvraag is van belang: een groene formatie kan mogelijk bijdragen aan de totstandkoming van een progressieve regering. Ten slotte wordt er vanuit de sociale bewegingen druk op de partijen uitgeoefend om landelijk te gaan samenwerken.

Ria Beckers stelde vast dat de principeuitspraak zelfstandige deelname aan de verkiezingen inhoudt, tenzij er verbreding en politieke vernieuwing tot stand gebracht kan worden. De verbreding moest tot uitdrukking komen in het betrekken van onafhankelijken en van de EVP bij de gesprekken. Met deze opstelling begon de PPR-delegatie aan de besprekingen met CPN en PSP.

Verbreding en vernieuwing

Het heeft nogal wat voeten in de aarde gehad voor de PPR haar gesprekspartners had gewonnen voor het idee van verbreding van de samenwerking. Het ging de PPR daarbij vooral om niet-partijgebonden mensen uit de sociale bewegingen, in de wandeling 'onafhankelijken' genoemd. Daarmee moest de nieuwe combinatie een meerwaarde krijgen die uitging boven het ineenschuiven van kandidatenlijsten van de bestaande partijen. Om uit de hoek van klein-links te komen had de PPR-partijraad niet voor niets deze voorwaarde aan de besprekingen verbonden. In het eerste gesprek op 15 maart liet de PPR-delegatie dan ook weten dat ze vanaf het begin de positie van de onafhankelijken in de discussie wilde betrekken en

de discussie ook mét die onafhankelijken wilde voeren.

De PSP vond dat de drie partijen het eerst onderling eens moesten worden. De CPN hād op dat moment nog geen standpunt over de onafhankelijken. Zij wilde eerst duidelijkheid over de onderlinge verhoudingen tussen de drie partijen en benadrukte daarbij het principe van gelijkwaardigheid.

De samenwerking moest wat de PPR betreft behalve door verbreding ook worden gekenmerkt door vernieuwing. De vernieuwing diende volgens uitspraak van de partijraad tot uiting te komen in het programma, de politieke stijl en de naam van de combinatie.

Uit de goedkeuring van het in mei opgestelde programma zou kunnen worden afgeleid dat de PPR dat voldoende vernieuwend vond. Vernieuwing van politieke stijl valt moeilijker te toetsen en daar is het ook nog te vroeg voor. De naam (Groen Links) mag zonder meer een prima vondst worden genoemd: ze sprak direct aan en is razendsnel ingeburgerd.

Via de pers werd uit de kring van het partijbestuur nog een ander criterium voor vernieuwing gelanceerd: er moesten ook nieuwe mensen in de Kamer. Rouke Broersma stelde de positie van Ria Beckers ter discussie en liet een lijstje met 'jong talent' afdrukken. Een storm van protest was het resultaat.

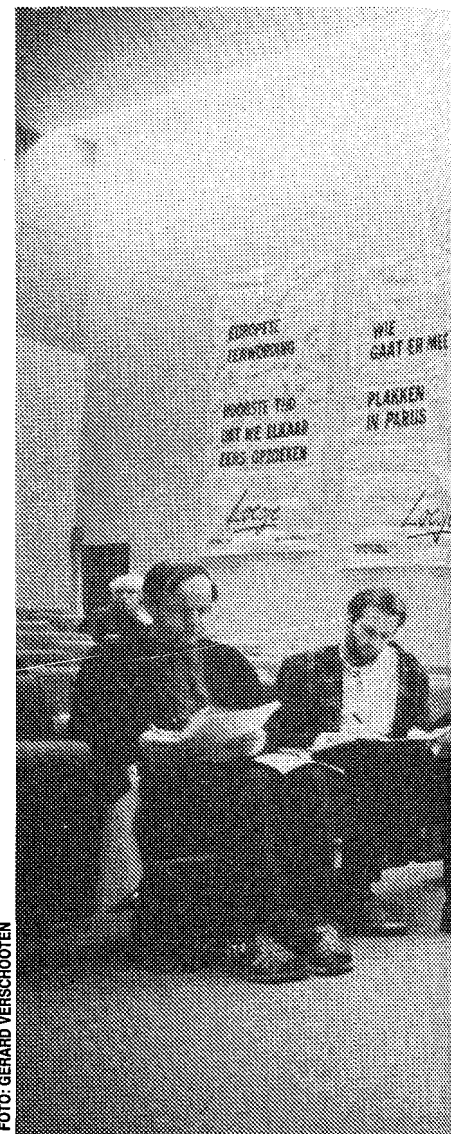
In een terugblik (Radikale Notities 1989-2) noemt Bram van Ojik - zelf één van de jonge getalenteerden - het een inherente zwakte van de partijen dat ze met de oude gezichten op de proppen kwamen om de nieuwe formatie 'smoel te geven'.

Daar hoort toch wel een kanttekening bij. Voor de achterban van de deelnemende partijen was én is het van groot belang zich via hun 'oude' representanten in Groen Links te herkennen. Bovendien getuigt een te sterke nadruk op vernieuwing in personen van een onterechte onderwaardering voor bewezen kwaliteit en opgebouwde ervaring.

Nu Groen Links nog maar net begonnen is, vind ik dat de gewenste verbreding en vernieuwing en de noodzakelijke herkenbaarheid voor partijleden en kiezers in de samenstelling van de gekozen fractie uitstekend gecombineerd zijn.

Kandidatenlijst

Er zijn nogal wat lijstjes heen en weer geschoven tijdens de onderhandelingen. De PSP legde als eerste een voorstel op tafel, dat er als volgt uitzag: 1. PPR, 2. PSP, 3. CPN, 4. PPR, 5. PSP, 6. PPR, 7. CPN, 8. PSP, 9. PPR, 10. PSP. Ze ging daarbij uit van de bestaande krachtsverhoudingen tussen de partijen en de gelijkwaardigheid van de drie partners. Op deze

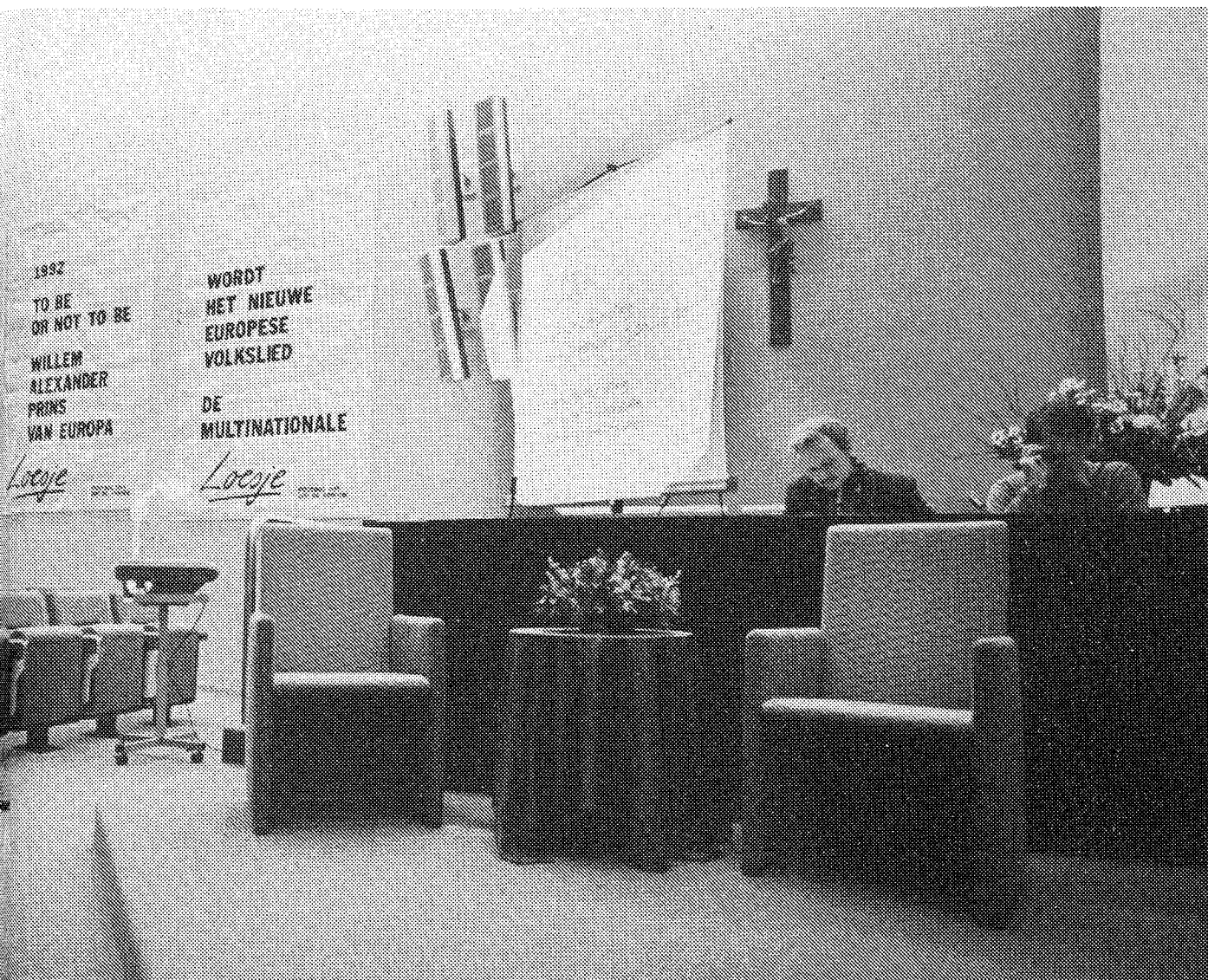

Ongewenste intimiteiten met komma's op ee

lijst werd aan een onafhankelijke kandidaat een plaats toegedacht op bijvoorbeeld nummer 8. Gezien de vorige verkiezingsuitslag zou volgens het PSP-voorstel de EVP recht hebben op de 13e plaats. De CPN claimde in eerste instantie minimaal één plaats bij de eerste drie en één bij de tweede drie. De PPR zette in op drie kandidaten bij de eerste zes.

De opstelling van de PPR, die door anderen arrogant werd genoemd, was gebaseerd op het feit dat de partij zelf al over twee Kamerzetels beschikte en het in de media en de opiniepeilingen goed deed. De verwachting dat de PPR met haar Vrolijk Links-imago op eigen kracht een goede verkiezingsuitslag zou kunnen behalen, speelde voortdurend mee in de beoordeling van de mogelijkheden die een samenwerkingslijst bood.

Het is duidelijk dat de standpunten van CPN en PPR mijlenver uit elkaar lagen. Job van Keulen - overigens een onverdacht voorstander van samenwerking - schreef

PPR-congres

24 maart over de CPN-opstelling: „Als er in hun toch wel erg onredelijk standpunt over de zetels geen verandering is waar te nemen, kunnen we veilig constateren dat er aan hun kant geen bereidheid is tot echt samenwerken.”

Ook de reactie van Bram van Ojik in de partijbestuursvergadering op 1 april liet niets te raden over: „Bram concludeert dat de besprekingen nu al in een beslissende fase verkeren: als tijdens het komende overleg niet blijkt dat er schot in zit, moeten we er mee ophouden.” Voor deze pessimistische geluiden was dan ook wel reden. De CPN had als hoofddoelstelling het terugwinnen van een Kamerzetel en overvroeg in de onderhandelingen. De PSP stelde voor de partijen gezamenlijk de lijsttrekker te laten aanwijzen, waarmee ze er blijk van gaf de PPR haar positie te misgunnen. Verbreiding van de samenwerking met onafhankelijken werd door beide partijen als een concessie aan de PPR gepresenteerd. De CPN kwam met het

onzalige voorstel vanaf de derde zetel een roulatiesysteem in te voeren.

Na het volgende gesprek op 5 april kon worden vastgesteld dat er op een aantal punten vooruitgang was geboekt. De PPR-wens tot het inschakelen van onafhankelijken werd gehonoreerd. Het voorstel om gezamenlijk de lijsttrekker aan te wijzen werd na een onaanvaardbaar van de PPR teruggenomen. Met steun van de PSP verdween het roulatievoorstel van de CPN van tafel. De CPN-standpunten bleven voor de PPR moeilijk verteerbaar. De CPN-delegatie stelde een aantal nieuwe voorwaarden, waaronder de mogelijkheid voor het tonen van een eigen gezicht in de gezamenlijke fractie en het handhaven van eigen verantwoordingslijnen.

De PPR stond voor de cruciale vraag of ze inzake de samenstelling van de lijst een stap terug wilde doen. Op dat moment leek (hoewel de CPN de PPR de 7e plaats nog betwistte) een kandidatenlijst mogelijk met een plaats voor elk van de drie partij-

en bij de eerste vier. Plaats 1. of 4. zou dan worden ingenomen door een onafhankelijke kandidaat en de rest van de lijst zou er zo uit zien: 5. PPR, 6. PSP, 7. PPR, 8. CPN, 9. onafhankelijke, 10. EVP. Dit is precies de lijst zoals die uiteindelijk tot stand is gekomen.

Intenties

Belangrijker nog dan de kwestie van de lijstvolgorde was voor de PPR het verschil in intenties. Het partijbestuur begon zich steeds meer af te vragen of de gesprekspartners eigenlijk wel hetzelfde wilden. Die vraag gold vooral de CPN. Tegenover haar wens een eigen geluid te laten horen stond de PPR-opvatting dat er straks geen CPN, PSP of PPR meer in de Kamer zou zitten, maar een nieuwe politieke formatie. Het PPR-bestuur besloot in een brief aan de andere partijen nog eens uit te leggen wat het met die nieuwe formatie bedoelde. In deze brief (van 13 april) werd herhaald welke richting PPR-congres en partijraad

hadden aangegeven: „Als resultaat van krachtenbundeling en partijpolitieke vernieuwing willen we komen tot de oprichting van een nieuwe politieke formatie”. Voor de PPR was duidelijk dat zij zelf als partij in de nieuwe formatie wilde opgaan. Het partijbestuur vond het noodzakelijk (zonder nu al te willen vastleggen langs welke weg het vernieuwingsproces precies moest verlopen) dat er tussen de partners volledige overeenstemming over de intenties bestond. Aan CPN en PSP werd dan ook verzocht daarover duidelijkheid te verschaffen.

Het antwoord van de CPN (17 april) was ontwijkend. Het partijbestuur van de CPN noemde de nieuwe politieke formatie „zeker aan de orde”, maar voegde daar onmiddellijk aan toe, „zonder dat haar precieze vorm daarmee aangegeven is. Deze zal immers afhangen van de politieke mogelijkheden en wenselijkheden die in het verloop van de samenwerking zullen blijken.”

Een dag later schreef het PSP-partijbestuur: „De PSP is voorstander van het betrekken van onafhankelijken bij de gemeenschappelijke lijst. (...) Een dergelijke gemeenschappelijke lijst is volgens de PSP op zich al een politiek feit met een verstrekkende vernieuwing. (...) De ontwikkeling van de toenadering tussen de afzonderlijke partijorganisaties kan het beste beoordeeld worden tegen het eind van de eerste parlementaire periode van de gezamenlijke fractie. De PSP spreekt daarbij nadrukkelijk uit dat de eigen organisatie geen doel maar middel is.” Hoewel het antwoord van de PSP iets meer tegemoet kwam aan hetgeen de PPR beoogde, waren CPN en PSP het eens in hun afwijzing van wat de ‘fusieclaim’ werd genoemd. Ze wilden op dat moment geen uitspraak doen over de toekomst van de partijen na de totstandkoming van een gezamenlijke lijst.

Een uitvoerige intentiediscussie tijdens de verkennende besprekingen op 19 april leidde niet tot overeenstemming. Afgesproken werd dat het driemanschap Boe Thio, Leo Platvoet en Bram van Ojik de volgende morgen zou proberen een grootste gemeene-deler vast te stellen.

Dit leidde tot een formulering waarover Leo Platvoet later schreef (zie De Helling van najaar 1989): „Het is zo'n mooie tekst dat de tranen me haast in de ogen schieten.” Voor de PPR was het resultaat echter onvoldoende. Het compromis luidde: „Wij willen (...) een nieuwe parlementaire formatie met een op linkse en groene uitgangspunten gebaseerd programma; deze formatie is meer dan een optelsom van de bestaande drie partijen. (...) Verbreding moet tot uiting komen o.m. in de deelname van onafhankelijken. Een nieuwe politieke

formatie is voor ons met het aangaan van deze samenwerking aan de orde. (...) In de komende vier jaar wordt beoordeeld of, en zo ja, in welke vorm de beoogde nieuwe politieke formatie gestalte moet krijgen.” Waarom vond het PPR-bestuur dit te weinig? PSP en CPN dachten dat de formulering „een nieuwe politieke formatie is voor ons met het aangaan van deze samenwerking aan de orde” een aardige handreiking aan de PPR was. De PPR vond echter „aan de orde” uitermate vaag en ontwijkend. De zin „In de komende vier jaar wordt beoordeeld of en zo ja in welke vorm de beoogde nieuwe politieke formatie gestalte moet krijgen” versterkte dit gevoel. Het kostte de PPR-delegatie erg veel moeite het woord „beoogde” ingevoegd te krijgen. Deze term was essentieel, omdat daarmee tenminste enigszins werd aangegeven dat de samenwerking ergens toe moest leiden. De formulering „of en zo ja, in welke vorm” stelde deze doelstelling echter weer op losse schroeven en was daarom niet acceptabel. Voor de PPR was het niet de vraag óf er een nieuwe politieke formatie moest komen, maar haar uitgangspunt was dát die er moest komen. Het later gesloten accoord is op dit punt zwakker dan blijkt de compromistekst van 20 april wellicht overeengekomen had kunnen worden. In het accoord staat: „Met het aangaan van de samenwerking voor de Tweede Kamer-verkiezingen in 1989 is voor de deelnemende partijen een nieuwe politieke formatie aan de orde. (...) In de komende parlementaire zittingsperiode wordt beoordeeld of en zo ja in welke vorm, de nieuwe politieke formatie verder gestalte moet krijgen. Uiteraard zal de beoordeling van de groei in het samenwerkingsproces en de ervaringen bij het politieke werk in de fractie daarbij een belangrijke rol spelen.” Deze tekst biedt een paar ontsnappingsmogelijkheden die het PPR-partijbestuur niet had willen openlaten.

De breuk

Er zijn herhaaldelijk momenten geweest waarop in het partijbestuur werd geopperd dat de verkennende besprekingen beter konden worden stopgezet. Hoewel de uitspraak van Bram van Ojik (interview Radikale Notities 1989-2) dat het bestuur zwaar verdeeld was en er niets op tafel kwam de werkelijkheid geen recht doet, bestonden er onmiskenbaar verschillen van mening.

Die betroffen vooral het enthousiasme voor samenwerking als zodanig (of het gebrek daaraan) en de inschatting van de werfkracht van een Vrolijk Linkse PPR. Maar de posities lagen op een enkele uitzondering na niet vast. Geregeld moesten ook voorstanders van samenwerking

FOTO: ANGELO GOEDENOND

De PPR mag de VVD wel dankbaar zijn

sombere conclusies trekken of aanhangers van een zelfstandige PPR vaststellen dat er toch beweging in zat. Gemeenschappelijke noemer was de wens tot verbreding met niet-partijgebonden en vernieuwing in programma, naam en politieke stijl. Het is de verdienste van voorzitter Bram van Ojik dat hij partijbestuur en fracties door alle verschillen heen steeds op één lijn heeft weten te houden. Brams positie was overigens niet gemakkelijk: hij stond bekend als voorstander van samenwerking en moest zich tegelijk in de onderhandelingen hard opstellen.

Op 24 april besloot het partijbestuur na een urenlange zitting de gesprekken met CPN en PSP af te breken. In de verklaring van een dag later stelde het partijbestuur dat de intenties van de deelnemende partijen teveel uiteen liepen: „De PPR wilde een nieuwe politieke formatie, een groen-progressieve combinatie, waarvan het vernieuwende karakter zal spreken uit programma, politieke stijl, naamgeving en de eigen politieke uitstraling. De PPR heeft

moeten vaststellen dat met name de CPN dat niet wil. (...) Daarentegen wil de PPR alleen een gemeenschappelijke lijst als dat betekent dat de deelnemende partijen uiteindelijk bereid zijn op te gaan in een nieuwe politieke formatie."

In de discussie die aan het besluit vooraf ging speelden nog wat meer elementen een rol: vergelijking van de bestaande programteksten stemt somber; er is geen gezamenlijke lange termijnvisie; er zit niet meer in dan een optelsom van bestaande partijen. De conclusie was dat het onderhandelingsresultaat niet voldeed aan de voorwaarden van congres en partijraad. Inzet van de PPR bleef dat er een politieke doorbraak geforceerd moest worden met groene politiek als bindend element.

Eerder schreef ik al over de moeilijke positie van Bram van Ojik. Die kwam tijdens deze beslissende vergadering tot uitdrukking in een minderheidsstandpunt. Bram verwachtte programmatisch nog wel grote moeilijkheden, maar vond dat er niet teveel waarde gehecht moest worden aan

de intentieverschillen. Hij wees erop dat er een kandidatenlijst in zat met Ria Beckers als lijsttrekker, PPR-mensen op 5 en 7 en een onafhankelijke kandidaat op plaats 4. Naar zijn mening moest de PPR nu de gok wagen, omdat ze niet in staat was op eigen kracht een groen-linkse groepering tot stand te brengen. Later (Radikale Notities 1989-2) noemde Bram het partijbestuursbesluit van 24 april slecht gefundeerd. Zijns inziens waren de andere partijen toen een behoorlijk stuk in de richting van de PPR opgeschoven. Wie er - achteraf bezien - gelijk had, valt moeilijk vast te stellen. Feit blijft dat het partijbestuur in meerderheid op grond van bovenstaande overwegingen de uitkomsten anders taxeerde. Eveneens staat vast dat de breuk door de PPR bij de andere partijen een schokeffect heeft veroorzaakt en daarmee heeft bijgedragen aan de later toch bereikte overeenstemming.

Ook Brams opvatting dat een deel van de partijtop met het hoofd in de wolken liep is een kwestie van taxatie. Niet te ontkennen

valt dat de PPR het in de media en in de peilingen goed deed. Natuurlijk moet je zulke gegevens niet overschatten, maar ze zijn wel medebepalend voor je opstelling. Overigens is de neiging om ons voortijdig rijk te rekenen niet voorbehouden aan het PPR-smaldeel binnen Groen Links. Een goede pers en mooie enquêtécijfers (13 zetels!) hebben later in de verkiezingscampagne de verwachtingen ook hoog opgeschroefd. Het uiteindelijke resultaat is (getalsmatig bekeken) niet veel meer dan waar de PPR voor vreesde: een optelsom van bestaande partijen.

Weer een dag later (op 26 april) liet Bram van Ojik in een brief aan het partijbestuur weten dat hij besloten had af te treden, omdat hij zich niet in staat voelde het meerderheidsbesluit te verdedigen. In een extra vergadering op 29 april werd hem voorgehouden dat zijn aftreden niet aanvaardbaar was. Belangrijkste argument was de politieke ongeloofwaardigheid van zo'n stap. Het partijbestuur als geheel is gekozen op congresbesluiten en heeft in

gezamenlijkheid gewerkt aan de uitvoering daarvan. Bovendien had Bram een belangrijk aandeel geleverd in het profileren van de PPR als groene partij. Aftreden, vonden bestuur en fractie, doe je alleen vanwege principiële zaken en niet wegens een taxatieverschil. Zeker als partijvoorzitter mag je je politieke positie niet verbinden aan persoonlijke opvattingen. De discussie werd afgesloten met een compromis: Bram bleef voorzitter en zou het partijbestuursbesluit op de partijraad verdedigen; en er zou een werkgroep komen om de gewenste verbreding en vernieuwing toch nog tot stand te brengen.

Partijraad en 'prominenten'

Tijdens de besprekingen met CPN en PSP heeft het partijbestuur voortdurend onder druk gestaan vanuit de partij. Vooral de erkende voorstanders van samenwerking hebben niets nagelaten om het proces in de door hen gewenste richting te sturen. Zonder iemand tekort te willen doen, moet hier vooral de naam van Wim de Boer worden genoemd. Hij hoorde met oudvoorzitter Janneke van der Plaat tot de initiatiefnemers van een oproep die medio maart aan CPN, PSP en PPR werd gedaan om een gezamenlijke lijst te vormen. Terecht signaleerde Malou van Hintum in de Radikalenkrant van 29 maart dat dit niet voldeed aan de door de PPR nagestreefde verbreding, waarin linkse krachtenbundeling meer is dan een optelsom van drie partijen. Daar staat echter tegenover dat de oproep behalve door leden van betrokken partijen ook werd ondersteund door een respectabel aantal politieke ongebondenen, waaronder vooraanstaande mensen uit de sociale bewegingen. Daarmee werd aan de verbreding die de PPR wilde, toch een eerste bijdrage geleverd.

Later werd het partijbestuur overstelpt met brieven van afdelingen en plaatselijke samenwerkingsverbanden, die allemaal op een gemeenschappelijke lijst aandrongen en waarin een regisserende hand duidelijk te ontwaren viel. Na de breuk op 24 april ondernam Janneke van der Plaat met anderen actie om een extra vergadering van de partijraad bijeen te roepen. Daar hoorde een motie bij, die het partijbestuur wilde opdragen de onderhandelingen te heropenen. De motie werd helaas ontsierd door enkele onheuse passages aan het adres van het partijbestuur. Eén daarvan maakte bezwaar tegen de (niet zo gestelde) voorwaarde dat partijen zich vóór het sluiten van een accoord al uit moesten spreken voor opheffing. De andere vroeg om benoeming van een nieuwe delegatie, „bestaande uit PPR-leden die de inzet hebben om de besprekingen tot een voor de samenwerking én voor de PPR goed resultaat te leiden” en suggereerde daarmee dat

die inzet er niet geweest was.

Deze motie werd ingediend voor de extra partijraad op 6 mei.

Op 2 mei deed zich een verrassende ontwikkeling voor, die volstrekt onbedoeld bijdroeg aan de door de PPR beoogde verbreding en vernieuwing ter linkerzijde. Toen viel namelijk het tweede kabinet-Lubbers. In een notitie d.d. 3 mei voor het partijbestuur over de consequenties van de kabinetscrisis kon ik het niet laten de opmerking te maken dat er nu nog maar één reële optie was, namelijk dat de PPR zelfstandig de verkiezingen zou ingaan. Het partijbestuur deelde deze inschatting en formuleerde van daaruit een eigen motie voor de partijraad. Ons pessimisme bleek niet terecht, want het pakte volstrekt anders uit. De val van het kabinet heeft de toenadering tussen de groenlinkse partijen aanmerkelijk onder druk gezet. Behalve Wim de Boer en de zijnen mogen we dus ook de VVD dankbaar zijn. De partijraad van 6 mei zorgde voor een novum in de toch al woelige geschiedenis van de PPR. Ze nam de eerder genoemde motie aan, waarin werd uitgesproken dat de onderhandelingen moesten worden heropend. Dit gebeurde ondanks de uitdrukkelijke mededeling van het partijbestuur dat het de motie niet zou uitvoeren. De indieners van de motie lieten weten dat zij dan wel zouden gaan onderhandelen. Formeel klopte daar niets van (de groep had geen opdracht en geen mandaat), maar de partijraad kreeg wat ze wilde. Er waren op die zesde mei trouwens opvallend veel pro-samenwerkers aanwezig. Sommigen van hen waren in geen jaren op congres of partijraad gesignaleerd. Opvallend, niet toevallig. Het partijbestuur kwam door de uitspraak van de partijraad in een soort vacuüm terecht: weliswaar stond zijn congresmandaat nog steeds overeind, maar met de partijraad was er een vertrouwensbreuk. Besloten werd bij de andere partijen bezwaar aan te tekenen tegen het accepteren van de groep rond Wim de Boer als onderhandelingspartner. CPN en PSP gingen het gesprek toch aan. Het partijbestuur bevond zich in een onmogelijke positie en wilde zich beroepen op het congres. Zover is het niet gekomen: op 19 mei was er een accoord bereikt.

Het accoord, en verder

De onderhandelingen tussen 6 en 19 mei onttrekken zich aan mijn waarneming en daarmee aan het bestek van dit artikel. Op 19 mei kon Wim de Boer het ontwerp-accoord presenteren. De dag daarop vergaderde de partijraad van de PPR. Zonder dat iemand precies wist wat er in stond, werd het accoord van alle kanten toegelicht. De tijd was er rijp voor en alleen al het feit dat het er was zorgde voor enthousiaste reacties. Het partijbestuur had op 22 mei wel de tekst voor zich. Hoewel er in een laatste onderhandelingsronde nog wel iets bij te stellen viel (het ontwerp-accoord wilde bijvoorbeeld een onafhankelijke lijsttrekker), stemden 6 van de 7 partijbestuursleden voor het accoord. Eén bestuurslid (Jeltje Meulenbroek) onthield zich van stemming. Het Groen Links Accoord in definitieve vorm werd op 17 juni door het PPR-congres goedgekeurd.

Vergelijking van inzet en resultaat laat zien dat de PPR op het punt van verbreding met onafhankelijken en met de naam Groen Links gekregen heeft wat ze wilde. Ook in het programma is veel radicaal gedachtengoed opgenomen. Bij de lijststamstelling heeft de PPR moeten inleveren en de accoordtekst over de nieuwe politieke formatie is minder helder dan zij gewild had. Maar gelukkig staan de ontwikkelingen niet stil.

In een discussiestuk van het CPN-bestuur onder de titel „Wat willen wij met Groen Links” (november 1989) wordt met tevredenheid vastgesteld: „Groen Links betekent voor ons in de eerste plaats een vergroting van onze politieke armslag. Het heeft een terugkeer van het communistische geluid in de Tweede Kamer mogelijk gemaakt. (...)”

Maar daar kan het natuurlijk niet bij blijven. In 'De Helling' van najaar 1989 neemt Marcus Bakker een belangwekkend voorschot op de discussie in de CPN: „Voor een communist betekent 'aan politiek doen' altijd streven naar concentratie en invloed op centrale vraagstukken in de maatschappij. Eenheid is daarbij een kernbegrip. Communisten hebben juist om die reden alle aanleiding om met vuur voor Groen Links op te treden. En ook, om een open oog te hebben voor de ontwikkeling daarvan, de politieke en organisatorische consequenties van de weg die, noodzakelijkerwijs, is ingeslagen. En in Vrij Nederland van 18 november zegt Ina Brouwer: „Voor mij staat vast dat de CPN overgaat in Groen Links. Het is mijn taak de CPN daarvan te overtuigen. Dat is een ontzettende stap.” Maar wel een stap die gezet moet worden.

In hetzelfde nummer van Vrij Nederland laat Andrée van Es weten: „Ik voel me steeds meer Groen Links en daar moet het ook naar toe.” En de uitsmijter is voor Wilbert Willems met het volgende citaat: „Voor de WSP alleen had ik me niet meer beschikbaar gesteld. Die partij heeft zijn tijd gehad, daar ga ik geen energie meer in steken. Opheffen die boel!”

Zó is het.

PAST DE POLITIEK WEL BIJ VROUWEN?

A company car in a man-made world

Positieve actie voor vrouwen. Het is een begrip dat niemand onberoerd laat. Bij het lezen van de woorden positieve actie dringen zich ongetwijfeld voorvallen, situaties en nieuwsfeiten aan u op. U denkt misschien aan de vier vrouwen die Wim Kok niet voor het derde kabinet Lubbers kon vinden. U denkt misschien aan de Spaanse Groene Partij die in de conservatieve stad Granada uitkwam met een lijst waarop uitsluitend vrouwen kandidaat stonden. Of denkt u aan werkgevers die geen aanstellen maken quota in te stellen voor vrouwen en allochtonen? Of, u denkt misschien wel aan de 'affaire' op het Barlaeus gymnasium? Hella van de Velde, politicologe, zette alles nog eens op een rijtje in een voordracht bij het afscheid van Ella Bartowska als emancipatiewerkster bij de PPR.

Helda van de Velde

In de PPR begon het in 1984. Op het zogeheten feminiseringscongres werd besloten dat „om te beginnen in de PPR bij aanstelling en/of verkiezing de voorkeur gegeven moet worden aan vrouwen tot een evenwichtige verdeling tussen mannen en vrouwen op alle niveau's is bereikt". De emancipatiewerkster die vier jaar later met overheidssubsidie kon worden aangesteld kreeg de opdracht een plan te ontwikkelen en uit te voeren om die evenwichtige man/vrouw-verdeling te bereiken: een plan voor positieve actie.

Ook in de andere politieke partijen werken emancipatiewerksters met dezelfde opdracht. Meer concreet was het doel van het project dat er vrouwen zouden komen te staan op tenminste 33% van de verkiesbare plaatsen van de lijsten bij de komende gemeenteraadsverkiezingen. Dit betekent werk aan de winkel in de afdelingen! Ik wil een voorbeeld geven van de gang van zaken rond positieve actie uit de praktijk van een afdeling. Mijn eigen afdeling: Leiden.

In Leiden plaatsten de gezamenlijke besturen van PPR, CPN en PSP het onderwerp al ruim een jaar geleden op de agenda. We kozen voor de omslachtige methode. Eerst zouden we een ledenvergadering lang met z'n allen het wiel uitvinden, het probleem verkennen. Waaróm waren er eigenlijk zo weinig vrouwen actief in de politiek (en in Links Leiden in het bijzonder)? Als iedereen zich er van bewust zou zijn waar de schoen wringt, zou immers ook het draagvlak voor oplossingen groot zijn, was de redenering.

Iets

De conversatie tussen doven die die eerste vergadering ontstond, was zeer verhelde-

FOTO: ANGELO GOEDEMONT

Waarom moeten vrouwen eigenlijk zo nodig de politiek in?

rend. Een meerderheid van de aanwezige mannen weet de afwezigheid van vrouwen in de politiek vooral aan een gebrek aan kennis en vaardigheden van vrouwen. (Waarbij ik wil opmerken dat de meerderheid van de Leidse leden van PSP/PPR en CPN -vrouwen zowel als mannen- de hoogste opleiding heeft doorlopen die in Nederland mogelijk is, de universiteit.) Verder zou vrouwen vooral het strategisch denken vreemd zijn. De aanwezige vrouwen hadden het meer over zaken als een te groot tijdsbeslag van bijvoorbeeld raads-werk, moeilijkheden bij het combineren van politiek met werk en/of kinderopvoeding en, last but not least, een onaantrekkelijk werk- en vergaderklimaat. Over één ding waren beide seksen het eens. Het was

een Groot Probleem en er moest IETS aan gedaan worden. Een volgende ledenvergadering zouden we dus praten over maatregelen en streefcijfers.

Intussen zouden in alle partijen vrouwen worden benaderd voor een diepgaand gesprek. Maar het begrip streefcijfer bleek slecht bespreekbaar. „We wisten toch wel van elkaar dat we allemaal vonden dat er vrouwen hoog op de lijst moesten.” „Het ging toch om de kwaliteit en er zijn op dit moment nu eenmaal niet genoeg ervaren vrouwen. Zorg maar voor een kweekvijver, dan gaat het bij de volgende verkiezingen beter.” En, het allerbelangrijkste argument, voorrang geven aan vrouwen zou het evenwicht tussen de verschillende partijen die Links Leiden vormen, verstoren. Met het idee een vrouw hoog op de lijst te plaatsen zonder er naar te kijken of ze nou uit de CPN, de PSP of de PPR afkomstig was, hadden toch nog heel wat mensen moeite! Dit laatste ging zelfs zo ver dat de

PPR-afgevaardigde in het overleg tussen PPR-, CPN- en PSP-bestuur te horen kreeg dat zij maar beter niet moest meewerken aan positieve actie-maatregelen die de positie van de PPR in Links Leiden zouden kunnen aantasten. Met andere woorden: de partijverhoudingen gaan boven de man/vrouw-verhoudingen. Dit is iets om goed bij stil te staan bij verdergaande samenwerking in Groen Links!

Vrouwenhaters

Er werd in Leiden dus geen streefcijfer aangenomen. Wel ging er een kandidatencommissie aan de slag die de discussie over positieve actie in het hoofd zou houden. Is Leiden nou zo'n bolwerk van vrouwenhaters? Ik denk het niet. De zittende

mannelijke raadsleden doen bijvoorbeeld reuze hun best als het gemeentelijk emancipatiebeleid aan de orde komt. Ik denk dat Leiden representatief is, ook voor andere afdelingen. Al is iedereen het in principe eens met evenredige vertegenwoordiging van vrouwen en mannen, positieve actie raakt gevestigde belangen. Persoonlijke belangen en ambities, maar óók partijbelangen. Bovendien is het lastig en ingewikkeld, er moeten immers concrete maatregelen genomen worden. Er moeten dingen veranderen, terwijl iedereen net zo lekker gewend is aan de lopende gang van zaken. Het ging toch ook altijd goed zonder duo-schap of tijdsbeperking?

De twee meest gehoorde argumenten tegen het verlenen van voorrang aan vrouwen zijn: het gaat ten koste van de kwaliteit en het is praktisch onuitvoerbaar, want er zijn geen vrouwen. Het eerste argument vind ik eigenlijk niet waard om op in te gaan. Vrouwen worden voetstoots gelijkgesteld met gebrek aan kwaliteit. Dit is een achterhaald en ridicuul standpunt. Maar het tweede argument: er zijn geen vrouwen? Waar zijn de vrouwen eigenlijk? Wel, de vrouwen:

- die zorgen voor de kinderen (ook voor de kinderen van de groen-linkse mannen);
- de vrouwen stoppen hun energie in het verkrijgen en verrichten van betaald werk. Een terrein waarop, zoals bekend, zij ook met hindernissen te maken krijgen;
- de vrouwen zitten in achterkamertjes bij elkaar en scholen zich, volgens de stilzwijgende afspraak dat vrouwen nooit geschoold genoeg zijn.

Kunnen we de zaak met dergelijke simpele conclusies afdoen en ons er bij neerleggen? Waarom moeten vrouwen eigenlijk zo nodig de politiek in? Is het wel van belang of er nou vrouwen of mannen in de politieke arena staan? Ja, dat is wel degelijk van belang. Ten eerste uit democratisch oogpunt. Het doet in hoge mate afbreuk aan het democratisch gehalte van onze politieke organen wanneer ruim de helft van de bevolking zo sterk is ondervetwoordigd als nu met vrouwen het geval is. Gemiddeld is 20% van de politici op alle niveau's vrouw. De kiezers bestaan op dit moment voor bijna 53% uit vrouwen. Als vrouwen zo weinig deelnemen aan de politiek, zijn ze dan wel aan de besluiten gebonden of is deze rechtsstaat de hunne niet?

Ten tweede verdwijnen de maatschappelijke belangen van vrouwen uit het vizier als er te weinig vrouwen in de politiek zitten. Uit onderzoek van Leijenaar en Niemöller bijvoorbeeld blijkt dat vrouwelijke gemeenteraadsleden in meerdere mate emancipatiemaatregelen bepleiten en ondersteunen dan mannelijke. En met een blik op de toekomst vinden we een derde

reden waarom de deelname van vrouwen aan de politiek van belang is. De deelname van vrouwen aan het openbare leven wordt onontbeerlijk alleen al wegens maatschappelijke processen als ontgroening en vergrijzing. Verspilling van menselijk potentieel op zo grote schaal kunnen we ons binnen afzienbare tijd niet meer veroorloven.

Oud nieuws

Samenvattend: de ondervetwoordiging van vrouwen in politiek en maatschappij is een dringend probleem. Paradoxaal genoeg hebben de 'opinieleiders' in politiek en media juist de laatste jaren besloten dat het nu welletjes is met die vrouwen. Emancipatie is oud nieuws. Dat weten we nu wel, kom nu eens met iets anders. Maar, hoe achterhaald is dat oude nieuws dan wel dat we het nu over iets anders kunnen hebben? De werkloosheid onder vrouwen stijgt, ook als die onder mannen daalt. Het aandeel van vrouwen op de arbeidsmarkt in Nederland is een van de laagste van de Europese Gemeenschap. Vrouwen concentreren zich vooral in een beperkt aantal, slecht betaalde, banen. Bovendien werken ze vaak in deeltijd, wat hun loopbaanperspectieven beperkt. Voor hun inkomen zijn de meeste vrouwen afhankelijk van een ander, meestal hun partner. Zoiets als het kostwinnersbeginsel in de sociale zekerheid versterkt die afhankelijkheid van vrouwen indirect. Door onderwijsachterstanden en minder kansen op de arbeidsmarkt is de toenemende armoede in Nederland vooral een zaak van vrouwen. En, in toenemende mate hebben vrouwen te maken met mishandeling en seksueel geweld binnen- en buitenshuis. Dit is slechts een kleine greep. Emancipatie is dus een verre van achterhaald onderwerp en moet nodig weer in de mode raken. Maar, werpt u tegen, daar heeft de PPR als groen-linkse partij toch geen schuld aan? Wij willen toch juist een andere maatschappij. En datzelfde geldt voor onze partners in Groen Links. Toch:

- speelde het thema emancipatie en feminisering geen noemenswaardige rol in het visiestuk van het partijbestuur, Groen Licht;
- ontbrak in het verkiezingsprogramma van Groen Links een duidelijke en doortimmerde visie op emancipatie;
- was emancipatie geen speerpunt in de verkiezingscampagne.

De top van onze Tweede Kamer-fractie bestaat uit drie 'leading ladies'. Maar toch... Waar zijn de vrouwen die hen moeten opvolgen? Na Ria Beckers, Andrée van Es en Ina Brouwer stonden er vijf mannen op de Groen Linkse lijst. De eerste vrouw daarna, Ellin Robles, stond pas op de negende plaats.

In haar beleidsplan voor positieve actie kiest de PPR voor een streefcijfer van 33%, hoewel de emancipatiewerkster 40% had voorgesteld. Met die 33% vrouwen kiest de PPR niet eens voor een afspiegeling van het aandeel van vrouwen in het ledenbestand, dat ruim 40% bedraagt, laat staan voor een afspiegeling van het vrouwelijk electoraat. Zelfs het CDA koos bij de invulling van het positieve actie-plan voor een afspiegeling van het percentage vrouwelijke leden. Positieve actie in de PPR is tot nu toe vooral uitgemond in een uitgebreid scholings- en trainingsprogramma voor vrouwen. Op zich een prima zaak, zo lang vrouwen dit nodig hebben om hun zelfvertrouwen te vergroten. Met nadruk zeg ik zelfvertrouwen en niet capaciteiten of vaardigheden. Maar, waar vrouwen klagen over een afstotend vergaderklimaat, wacht ik toch op de eerste cursussen vergadertechniek voor mannen.

Ander leven

Er zijn maatregelen te bedenken waaronder vrouwen zich wel kandidaat zouden stellen. Denk aan maatregelen als een uitgebreide fractieondersteuning, beperking van het tijdsbeslag, of de mogelijkheid om als (informeel) duo te functioneren. Dit zijn uiteraard zaken die niet alleen voor vrouwen interessant zijn, maar zeker ook voor mannen. Dit soort maatregelen, die de praktische belemmeringen voor vrouwen in de politiek opheffen - duo's, tijdsbeperking, kinderopvang, vinden vaak moeilijker ingang in de verschillende regionen van de partij dan scholing. Terwijl dit wel noodzakelijke, maar niet eens voldoende maatregelen zijn om de deelname van vrouwen in de politiek te vergroten. Het streven naar meer vrouwen in de politiek mislukt als er aan de politiek zelf niets verandert. Vrouwen passen nu misschien niet bij de politiek, maar past de politiek nu wel bij vrouwen? Herkent de gemiddelde vrouw zich op dit moment in de politiek? Gaan de politieke discussies over haar leven en worden haar belangen in de politiek behartigd? Niet alleen de manier van werken in de politiek wordt op dit moment vanuit 'mannelijke' waarden bepaald, maar ook wat 'politiek' is en wat niet. In de huidige samenleving leiden de meeste vrouwen nog altijd een ander leven dan de meeste mannen. Politiek heeft op dit moment vaak meer te maken met het leven zoals mannen dat leiden dan met dat van vrouwen.

De Britse onderzoekster en politica *Barbara Rogers* noteerde haar bevindingen met de mannelijke gerichtheid in de politiek in een boek waarvan een van de hoofdstukken zeer tekenend als titel heeft 'Traffic: Have You got a Company Car?' Politieke partijen die het ernst is met de wens

vrouwen evenredig in de politiek te vertegenwoordigen, zouden vrouwen duidelijk moeten kunnen maken waarom zij ook voor vrouwen aantrekkelijk zijn. Hiervoor bestaat een simpele methode: het daadwerkelijk te zijn. Politieke partijen zouden in hun standpuntbepaling op ieder(!) terrein rekening moeten houden met de mogelijke gevolgen voor grote groepen vrouwen. Op die manier zou politiek meer worden dan een afspiegeling van een 'man-made world' en daarmee ook voor vrouwen herkenbaar. De verbetering van de positie van vrouwen moet daarom verder gaan dan intentieverklaringen en cosmetische maatregelen.

Een uitdaging voor Groen Links? Juist Groen Links, met haar banden met sociale bewegingen en de feminiseringsdiscussies in PPR, PSP en CPN indachtig, moet emancipatie weer hoog op de politieke agenda plaatsen. Positieve actie intern moet hand in hand gaan met een feministische politiek die door de hele partij gedragen wordt. Een nieuwe impuls hiervoor zou kunnen uitgaan van de oprichting van een Groen Links-vrouwenbureau, waarover binnen PSP, PPR en CPN vergevorderde ideeën bestaan. Zo'n bureau, goed uitgerust en met een vaste staf, kan een denktank zijn op het gebied van emancipatie en feminisering. Maar, het bestaan van zo'n vrouwenbureau alleen is natuurlijk niet voldoende.

Partijvoorzitter

Aan het slot van dit verhaal wil ik pleiten voor een grotere verantwoordelijkheid én een grotere aanspreekbaarheid van het partijbestuur waar het gaat om positieve actie en emancipatie. Niet één enkel bestuurslid moet hiervoor verantwoordelijk zijn. Nee, ieder bestuurslid zou verantwoordelijk moeten zijn voor positieve actie, emancipatie en feminisering op haar of zijn eigen terrein. Ik stel me dat als volgt voor: Iedere bestuursperiode worden er concrete emancipatiedoelen gesteld binnen elke portefeuille, bijvoorbeeld op voorstel van het voornoemde vrouwenbureau. De bestuurders doen verslag van hun vorderingen op partijraden en congressen. Wie de doelen niet haalt, trekt hieruit de consequenties en stapt op. Stimulator en eindverantwoordelijke wordt de partijvoorzitter, die het overzicht over het issue emancipatie en feminisering houdt. Zo worden emancipatie-activiteiten een formeel toetsingscriterium voor de kwaliteit van een bestuur.

Zo'n zelfde vorm moet ook gaan gelden voor het Groen Links Bestuur. Een eerste stap kan zijn dat in het voorlopig Groen Links Bestuur één persoon zich geheel gaat bezighouden met de vraag hoe Groen Links zich zal gaan inzetten voor emanci-

patie en feminisering en hoe intern positieve actie verder vorm krijgt. De instelling van een Groen Links vrouwenbureau is hierbij uiteraard een voorwaarde. Maar dit bureau draagt niet als enige de verantwoordelijkheid voor vrouwenzaken. Emancipatie, feminisering en positieve actie zijn namelijk geen verantwoordelijkheden of hobby's van enkele vrouwen. Het

zijn, gezien de maatschappelijk ontwikkelingen, politieke issues van de eerste orde. En, gezien ons gedachtengoed waarin begrippen als gelijkheid en rechtvaardigheid centraal staan, zouden het voor Groen Links ook politieke prioriteiten van de eerste orde moeten zijn. Het zijn dan ook verantwoordelijkheden van de gehele partij.

Marian Kuijs, nieuwe emancipatiewerkster

Voorzichtig, zo zou ik haar willen omschrijven. Wat haar het meest opvalt aan werken bij de PPR, was mijn vraag. Na enige aarzeling volgt het antwoord: „Dat er zoveel gekletst wordt en dan niet over het werk, maar ouwehoeren. Eindeloos kletsen over van alles en nog wat.”

Leonieke Daalder

FOTO: ANGELO GOEDENONT

Marian Kuijs, emancipatiewerkster van de PPR

Marian Kuijs, medewerkster bij het emancipatieproject en zowel in dienst van de CPN als van de PPR. Via een studie psychologie, de anti-militaristische beweging, de vrouwenbeweging en een docentenopleiding maatschappijleer in de gevestigde politiek gerold, de CPN. Het emancipatieproject, positieve actie. De afgelopen twee jaar zijn besteed aan pogingen vrouwen te activeren voor de gemeenteraadsverkiezingen. Daar laten de communisten het waarschijnlijk bij: hun project loopt tot 31 december 1989.

Gedachtenkronkel

De radicalen gaan nog een stap verder. Trainingen voor vrouwelijke gemeenteraadskandidaten, een onderzoek naar het effect van positieve actie en het tot stand doen komen van een Groen Links vrouwenbureau zijn zaken die nog op de agenda staan tot 1 juli 1990. „Dan moet alles klaar zijn, de hele emancipatie.” Ze lacht schamper. „Het onder de aandacht brengen van positieve actie heeft in ieder geval tot effect gehad dat er veel mensen over nagedacht en gepraat hebben. Maar onder invloed van de Groen Linkse samenwerking, dreigt het onderwerp van de agenda te verdwijnen. De nummer één op de lijst van elke partij is bijna altijd een man. Wanneer die lijsten dan in elkaar geschoven worden, snap je wat er gebeurt. Daaruit blijkt dat de cultuur van Groen Links niet wezenlijk anders is dan die van elke willekeurige andere partij. Er wordt gedacht: we moeten de beste op nummer 1 zetten en de beste is een beeld waar een man deel van uitmaakt. Dat is een heel merkwaardige gedachtenkronkel. Een antiek stuk politieke cultuur.

Op dit moment stemmen meer mannen dan vrouwen op Groen Links. Wanneer we ons wat vrouwen betreft anders zouden opstellen is de partij misschien wel één van de beste kanshebbers om feministische kiezers aan zich te binden.”

Tja, meer feministen of meer vrouwelijke kiezers? Op het CDA stemmen meer vrouwen dan mannen...

Linkse blaadjes tegen de verdrukking in

Tijdschriften en kranten zijn een oud medium om informatie door te geven en discussies te voeren. Voor groepen die geen toegang hebben tot radio of televisie blijven ze onontbeerlijk. Linkse splintergroepjes hebben dan ook één ding gemeen: ze geven bijna allemaal wel een eigen blaadje uit. Naast de reguliere pers is er een alternatief circuit dat een grote variatie aan bladen kent. De Radikalenkrant las er een aantal.

Marc Broere en Taco van der Mark

Op aanvraag stuurt de linkse boekhandel 't Fort van Sjakoo ons een willekeurige greep uit het assortiment alternatieve linkse bladen op. Na vluchtige lezing blijken deze twee categorieën te verdelen. Aan de ene kant de wat opruiende actiebladen, nauw verbonden met een harde kern krakers en zelfs een organisatie als RaRa. Daar tegenover de wat gedegener en meer genuanceerde tijdschriften van intellectuele anarchisten, vrijdenkers enzovoorts.

RaRa

We beginnen met de eerste categorie. Het meest opvallende blad heet *NN*, de opvolger van het beruchte *Bluf!* *NN* noemt zich een tweewekelijks actieblad vol creatieve ontsporingen. De prijs is drie gulden per nummer en de laatste uitgave begint met twee korte artikelen over El Salvador waarin opgeroepen wordt het verzet aldaar te steunen. Daar zijn we het helemaal mee eens. De eerste ongemakkelijke kriebels komen wat verderop. Het betreft een aantal tips voor het maken van een persbericht. Allereerst de tip om zoiets nooit met de hand te schrijven. Dat lijkt ons ook, uit het oogpunt van leesbaarheid. Maar de auteur voert een andere reden aan. Door het bericht te typen kan de justitie er niet achter komen wie het geschreven heeft. En na het gebruik van de 'tieper' doe je er goed aan het lint te vernietigen, omdat de tekst altijd op dat lint achterblijft.

Boeiend is een ideologisch getint hoofdartikel. *NN* heeft hierin hele voorzichtige kritiek op de actiegroep RaRa, die vlak vóór een Shell-blokkade een aanslag pleegde. Toch neemt *NN* geenszins afstand van de gebruikte methoden. Een aantal citaten: „Onze kritiek op de RaRa-actie betekent niet dat we het oneens zijn met hun methoden. Spectaculaire sabotage-acties kunnen bij een tactische inzet ervan bijzonder stimulerend werken op de ont-

wikkeling van verzet." En: „Spectaculaire acties kunnen het thema bombarderen tot een gesprek van onderwerp in elke huiskamer en discussies losmaken over het onderwerp zelf en de toelaatbaarheid en effectiviteit van illegaal verzet daartegen." Niet alleen een bekrompen gedachte, maar ook een enge. Aanslagen werken in een democratie averechts en worden vaak aangegrepen om iedere oprechte anti-apartheidsactivist als potentiële terrorist af te schilderen.

Jonkheer de Brauw

Bluf!, de voorloper van *NN*, werd opgericht na een opwindende nacht vol vernieuwend theater en punkmuziek. Na de ochtend van 6 januari 1982 heeft het blad jarenlang de aandacht op zich weten te vestigen. De naam *Bluf!*, die de voorkeur kreeg boven het nogal vage *Asfalt*, bleek een goede keus. In de begintijd werd vooral geschreven over de kraakbeweging, maar langzamerhand kwam *Bluf!* met nieuws dat zelfs door de 'burgerlijke' kranten moest worden overgenomen. *Bluf!* was recalcitrant, om het zachtjes uit te drukken. Kritiek uit de kraakbeweging dat *Bluf!* een 'gematigd blad' zou zijn en

absoluut niet de spreekbuis van de actievoerders, werd gelogenstraft door uitvoerige beschrijvingen over het maken van bijvoorbeeld bomontstekingen.

In 1986 houdt de PTT een zending *Bluf!*-exemplaren tegen. Oorzaak: een artikel over het maken van tijdsontstekingen voor bommen. Ook krijgt *Bluf!* een gerechtelijk onderzoek aan zijn broek, in verband met publicaties van stukken die de actiegroep 'De wraak van jonkheer meester de Brauw' heeft gestolen, en die vervolgens in *Bluf!* worden gepubliceerd. Kern van deze opzienbarende vangst: de actiegroep ontdekte dat, terwijl de Brede Maatschappelijke Discussie nog niet was afgesloten, al informeel overleg plaatsvond tussen minister Van Aardenne (toen Economische Zaken) en de commissarissen Van Agt en Kramers over de vraag waar de kerncentrales moes-

ten komen. De onthulling van *Bluf!* leidde tot consternatie in de Tweede Kamer waar Joop den Uyl opmerkte dat hij onmiddellijk inzage eiste in de stukken. Reactie *Bluf!*: 'Word maar lid, dan blijf je op de hoogte!'. *Bluf!* kwam ook in aanraking met justitie toen het een lijst van namen, adressen en vacantedata van topambtenaren publiceerde met de aansporing bij hen in te breken. Van alle kanten kreeg *Bluf!* aandacht: zelfs de EO was in 1987 geïnteresseerd in een politiek pamflet. Om de uitdaging rond te krijgen nam de hoofdredacteur van het programma zelfs zijn toevlucht tot 'blufse' methoden. Een telefoongesprek werd opgenomen zonder toestemming van de twee *Bluf!*-redacteurs. In verband met eventuele schadeclaims zag de EO maar af van het programma. Het excuus van de eindredacteur Van Rhee: „Het zijn hun eigen methoden die ik normaal nooit gebruik". Eens moet toch de eerste keer zijn, zal de EO-journalist gedacht hebben.

Ten slotte het best verkochte *Bluf!*-exemplaar. Het leek er op 29 april 1987 slecht uit te zien voor *Bluf!* toen er een inval gedaan werd in het *Bluf!*-kantoor. Alle oplagen voor het aprilnummer wer-

den in beslag genomen vanwege een bijlage over staatsgeheimen. Die handelde onder andere over de activiteiten van de BVD begin jaren '80' binnen de CPN en de anti-kernenergiebeweging. Op 30 april, Koninginnedag(!) mengden zich onder de tienduizenden in Amsterdam echter verschillende uitdelers van het aprilnummer. Bluf! had namelijk nog de reservedrukproeven liggen, die had de politie over het hoofd gezien. Na een nacht keihard werken werden alsnog duizenden exemplaren gedrukt en op Koninginnedag uitgedeeld.

Nieuw elan

Bluf! hief zichzelf uiteindelijk op, onder andere wegens gebrek aan kopij. Dat wil echter niet zeggen dat er geen fris bloed meer wordt aangevoerd. Neem bijvoorbeeld

heerst' staat als grote kop boven openingsartikel. Het verhaal gaat over een epidemie in Egypte, waar vrouwen hun mannen vermoorden. De medewerkster van K hierover: „Toch amuseerde dit berichtje me wel. Wellicht op een ziekelijke manier, maar het deed me deugd eens te lezen hoe mannen gestraft worden voor hun wandaden.” Uiteraard durven we niet verder te lezen. Een telefoontje met bevende handen wagen we erop. De dame aan de andere kant van de lijn, Natascha Dietz, klinkt gelukkig vriendelijk. „We willen een alternatief zijn voor andere vrouwenbladen zoals de Viva”, vertelt ze. Het blad richt zich echter wel op de „al wat bewustere meiden.” Maar waarom die agressieve toon? Dietz: „Ik kan me voorstellen dat sommige verhalen agressief overkomen. Maar als je de stukken goed leest kun je

Nieuwenhuis, die het blad tot aan zijn dood in 1919 redigeerde. Het tijdschrift verscheen voor het eerst op 2 april 1898 onder de volledige naam De Vrije Socialist. Sindsdien is er veel veranderd. Zo onderhield de Vrije in de jaren '60 en '70 nauwe contacten met bewegingen als Bande-bom, Provo, het studentenverzet, de kabouters, het anarcho-feminisme, Onkruid, krakers en anti-kernenergiebewegingen. Sinds halverwege de jaren '80 vaart de Vrije een onafhankelijke koers met meer nadruk op het journalistieke gehalte van het blad. Maar de betrokkenheid bij radikaal-linkse en buitenparlementaire bewegingen is nog steeds sterk. Twee artikelen uit het laatste nummer. Het ene gaat over de beeldvorming van anarchisten, waar een Franse filosoof een boek over schreef. Fysieke en morele afwijkingen scoren hoog. Zo zouden anarchisten kreupel zijn, mank lopen of een bochel hebben. Verder hebben ze geen enkele eerbied voor moraal en fatsoen. Een ander type dat tot de verbeelding sprak was de dandy. Hij was vaak een individuele anarchist die het absoluut niet de moeite vond om zich in te laten met de maatschappij. Hij verwaarloosde de alledaagse realiteit om alvast van een ideale wereld te dromen. Denk aan Oscar Wilde in Engeland en Zo d'Axa in Frankrijk.

Een ander interessant artikel over de schrijver Boris Vian. „Hij was een berucht cocktail-bereider. De regenboog-cocktail, met tien soorten alcohol, was bijzonder gevaarlijk”, schrijft de Vrije. Wellicht een aardig idee voor onze Regenboogparlementariër Herman Verbeek. Helaas zit het blad in financiële problemen en heeft het nieuwe abonnees nodig.

Wat is nu de moraal van dit verhaal? Eerst maar een open deur intrappen. Een rijke verscheidenheid aan media in Nederland is geen goede zaak. Alleen al vanwege het genot om al die tijdschriften te lezen. Spelregels zijn er soms om doorbroken te worden. De wijze waarop vroeger Bluf! en nu NN met die spelregels omgaan, gaat ons echter iets te ver. De kracht van deze bladen ligt op het vlak van de onthullingen en op dat gebied zijn ze een welkome versterking van de reguliere pers. De journalistieke kracht gaat echter verloren als men RaRa-aanslagen goedpraat en beschrijft hoe je bommen moet maken. Men laat hiermee haar ware gezicht zien, maar dat maakt ons misselijk. Een verrijking van de pluriformiteit van onze media zijn bladen als de Vrije. De vraag is echter of de anarchistische leer nog steeds actueel is nu z'n neefje het communisme met samengeknepen billen afdruipt. En was anarchisme niet nóg iets idealistischer?

beeld redactielid Frank die nog maar pas bij NN zit. Wat vindt hij van het nieuwe opgerichte blad? „Ik denk dat Bluf! veel specialiseerder was. Bij hen was er bijvoorbeeld geen aandacht voor dieren- en vrouwenacties. Over het algemeen denk ik dat wij veel breder van opzet zijn. Ons belangrijkste punt is Shell. In onze ogen symboliseert Shell het imperialisme in Zuid-Afrika. Daar moeten wij onze aandacht op richten. Vandaar dat wij wel achter bijvoorbeeld RaRa-acties staan. Het is toch duidelijk dat via diplomatieke wegen niets bereikt wordt? De acties die bijvoorbeeld RaRa onderneemt komen tenminste recht uit het hart.” Een duidelijk statement dat illustreert dat NN de weg verder opgaat die door Bluf! geplaveid werd.

Andere bladen van dit garnituur zijn de Zwarte - een naam die overigens andere associaties oproept - en het Kleintje Muurkrant. Een tijdschrift dat niet helemaal in de eerder gemaakte tweedeling past, is het meidenblad K. Het blad verscheen deze maand voor het eerst en heeft als twee hete hangijzers vrouwenwraak en mannenhaat. Jacinta, Jaqui, Natascha, Peet en Dimphy vormen de redactie. 'Vrouwenwraak

wel begrijpen waarom.” Daar zit wel wat in. Dietz doelt waarschijnlijk op persoonlijke verhalen over verkrachtingen. De oplage van het blad is 400 en het wordt verspreid via vrouwen- en linkse boekhandels. Worden feministen door een blad als dit niet weer ongelofelijk gestigmatiseerd? „Dat is iets wat je vaak hoort”, antwoordt Dietz. „Je krijgt deze opmerkingen altijd wanneer je iets doet dat niet wordt verwacht of algemeen geaccepteerd is.” Wij zullen geen abonnement op K nemen, maar het is interessant voor de liefhebber.

Domela Nieuwenhuis

De andere categorie. De Vrije, een anarchistisch maandblad, de As, ook al een anarchistisch blad dat vier keer per jaar verschijnt, De Vrije Gedachte, een blad van Vrijdenkers, 't Kan Anders, een blad van de gelijknamige stichting. Zomaar een greep. Eén ding hebben ze gemeen. Ze onderscheiden zich door een hoog niveau en je vindt er boeiende en informatieve artikelen in. We pikken de Vrije eruit, een blad met een fantastische geschiedenis. Immers: we hebben hier te maken met het oudste linkse tijdschrift dat ons land rijk is. De oprichter is Ferdinand Domela

CAMPAGNE-COMMISSIE GROEN LINKS KOMT MET KEIHARDE EVALUATIE

Pariteit is de dood in de pot

Eén van de belangrijkste opmerkingen in de evaluatie van de campagne van Groen Links staat in het begin van het evaluatieverslag wat achteloos neergeschreven, maar komt opvallend vaak, in de een of andere vorm, terug in het stuk: „de pariteit werd belangrijker gevonden dan de kwaliteit”. Die opmerking is zo belangrijk omdat deze kwestie speelt bij vrijwel elke stap op weg naar die ene partij Groen Links. De bloedgroependiscussies in het CDA en de vele ervaringen in plaatselijke samenwerkingsverbanden zouden toch zo langzamerhand zelfs de meest gestaalde partijfanaten tot de overtuiging hebben moeten kunnen brengen dat het eisen van evenredige vertegenwoordiging in elk commissietje, op elke lijst, in elk bestuur, om nog maar te zwijgen van in elke redactie alleen maar ellende en vrijwel nooit een goed produkt oplevert. Wil Groen Links een rol van betekenis kunnen spelen in een periode van de geschiedenis waarin de dynamiek van de ontwikkelingen de ene kwalitatieve stap na de andere voortbrengt, dan zal dat Groen Links zelf moeten uitblinken in kwaliteit. En dan gaat het er niet om pariteit in partijafkomst (of in sekse) als norm te hanteren. Er is slechts één norm valide, en dat is de norm van kwaliteit.

De nadruk op kwaliteit loopt als een rode draad door de evaluatie. Een voorbeeld daarvan is de regeling van bevoegdheden die de campagne-commissie nu voorstelt op basis van de opgedane ervaringen. De commissie wil dat in de toekomst het bestuur van Groen Links het campagneplan en de daarbij behorende begroting vaststelt, waarna de directe bemoeienis van het bestuur met de campagne eindigt. Het is dan verder aan de campagne-commissie beslissingen te nemen. „Vanaf dat moment is de campagne-commissie binnen het raam van het plan en begroting verantwoordelijk voor inhoud en uitvoering van de campagne.” Ervan uitgaande dat er in de campagne-commissie mensen zitten met verstand van campagne voeren, is dit een voorstel dat alleen maar de kwaliteit van de campagne ten goede kan komen. Ook de PPR kent in haar geschiedenis enkele voorbeelden van de ellende die kan optreden als 'amateurs' (partijbestuurders) zich gaan bemoeien met campagne voeren.

Fatale misser

Zeer harde noten worden er in de evaluatie gekraakt over de inhoudelijke en strategi-

„De 15% eis is door zeer vele -ook progressief denkende mensen- als overvragen en onrealistisch ervaren: Lubbers zette Ria in het debat op dat punt foutloos weg.” Zo eindigt de door de campagne-commissie geschreven evaluatie van de campagne van Groen Links voor de verkiezingen van 6 september jl. Een heldere, eerlijke evaluatie, waarin eigen falen net zo goed erkend wordt als eigen succes. De evaluatie is één groot pleidooi voor kwaliteit, tegen amateurisme en enge partijbelangen.

Jan Dirx

sche kwaliteiten van de campagne van Groen Links. Hierin loopt deze evaluatie volledig parallel met de in het vorige nummer van Radikale Notities door Van Ojik, Schoen en Van Egdom getrokken conclusies. Enige uitgebreide citaten: „Ook inhoudelijk is de politieke situatie niet ernstig genoeg genomen. Verschillende (zelfs top-)kandidaten bleken onvoldoende thuis in het eigen programma, debatten werden niet zo voorbereid als eigenlijk moet, er werd te veel op routine gefreewheeld, en de sfeer was te veel wij zijn nieuw en we maken het. (...) Groen Links zal op korte termijn duidelijkheid moeten verschaffen over wat voor politieke formatie zij wil zijn: of een radicale getuigenispartij die de politieke werkelijkheid mijlenver voorbij is (en in aanhang dus zal blijven steken op 3 tot 4%) of een politieke formatie die een cohesie tot stand brengt tussen groene en linkse analyses, dat vertaalt in een maatschappijvisie en concreet maakt in een vier jaren programma wat reëel uitvoerbaar is en daardoor werkracht heeft. (...) Het niet laten doorrekenen van het programma door het CPB was een haast fatale misser.”

Hier wordt de evaluatie een verdomd serieus te nemen pleidooi voor een ideologische, programmatische en strategische positiebepaling van Groen Links. Met daarin centraal een inhoudelijke positionering, die bepaald wordt door een combinatie van bevlogenheid (het utopisch moment) en realiseerbaarheid (een partij die liever vandaag dan morgen wil besturen). En daarbij hoef je je niet linkser voor te doen dan de PvdA, of zoals Van Egdom het eerder formuleerde: „Groen Links moet daarom meer zijn dan een radicalere PvdA. Veel kiezers vinden de PvdA al links genoeg.”

Groen Links maakte de programmatische pretenties dus niet waar in de campagne, maar die andere pretentie dan: de politieke vernieuwing, hoe stond het daarmee? Ook op dat punt slaat de campagne-commissie keihard toe: „We nemen het woord politieke vernieuwing niet meer in

de mond zonder dat we ook een aantal concrete voorstellen en gedragingen hebben waar dat ook uit blijkt.” Want: „Aan de top van de lijst stonden (op Paul na) de gewone klein-linkse gezichten die (hoe kan het ook) nauwelijks iets anders lieten horen of zien dan wat zij de afgelopen jaren hadden gepraktiseerd.”

Evenknie

En dan natuurlijk gaat het ook over de kwaliteit van mensen. Positief wordt er in de evaluatie gesproken over onafhankelijke kandidaten als Ellin Robles, Paul Rosenmöller en Rudi van Dantzig. De commissie vindt dat te weinig gebruik is gemaakt van op de lijst aanwezige onafhankelijken met hun veelheid aan kwaliteiten. Duidelijk minder positief wordt gesproken over anderen aan de top van de lijst: „Weinig nieuws, teveel van hetzelfde is een andere constatering.” Expliciet wordt de lijsttrekker bekritiseerd: „Er is nogal wat kritiek op de lijsttrekker: niet voldoende programmatisch voorbereid, te veel op routine varend, het onderspit gedolven in het debat met Kok (o.a. eigen boekje groentax niet goed gelezen), weinig overtuigend optreden en slechte presentatie in het lijsttrekkersdebat. Blijkens een kiezersonderzoek hebben de kijkers het optreden van de Groen Links lijsttrekker negatief beoordeeld. Het heeft geen stemmen opgeleverd; integendeel.”

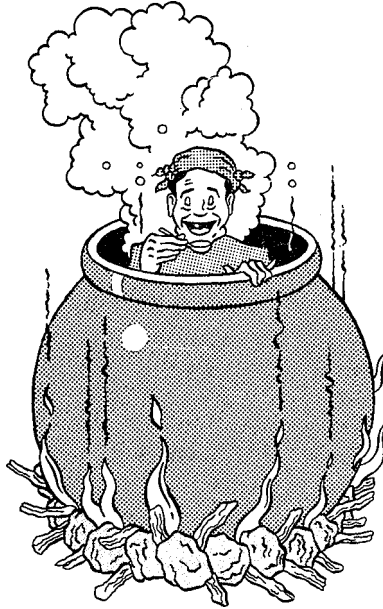
Deze beoordeling wordt nog pijnlijker als zij gelegd wordt naast een andere passage in de evaluatie, waar de electorale werkracht van Lubbers, Kok en Van Mierlo beschreven wordt. Een passage die eindigt met de woorden: „omdat Groen Links een evenknie van Kok, Lubbers of Van Mierlo mist”.

Conclusies uit de opmerkingen over de lijsttrekker trekt de campagne-commissie echter niet. Naar mij lijkt terecht, want het is nu aan de partij(en) de noodzakelijke consequenties juist uit die passages te trekken. Want het is de partij die uiteindelijk bepaalt met welke lijsttrekker een campagne-commissie moet werken.

Ik wist het eerst niet zeker, want ik kijk zwart-wit. Dus even oma gebeld - 90 jaar en in de eigen familie wereldberoemd vanwege haar kennis van de actuele Nederlandse politiek. Uiteraard zat ze te kijken én in kleur, en wel naar de tv die ik te zijner tijd zal erven. De zwart-wit waar ik nu naar kijk zou ik ook al ooit te zijner tijd erven, maar als het zo doorgaat overleeft oma nog menig technologische innovatie. Zij kon mijn vermoeden dus bevestigen. Het broekkie in het kabinet, Hans Alders, droeg echt een rood overhemd tijdens Lubbers' voorleesuurtsjes. Wat een saaiere uren overigens. Ceausescu blijft voorlopig nog koploper, maar mij lijkt dat Lubbers een goede tweede is in Europa voor wat betreft het plat lullen van democratische creativiteit.

Maar goed, Alders dus. De laatste hoop van menig sociaal-democraat in bange dagen? Of slechts een rode verpakking met een groen lintje, die meer pretendeert dan de inhoud kan waarmaken? Het blijft gissen of deze echte Nijmeegse jongen het socialistisch vuur brandende kan houden vanaf de achterbank van een BMW uit de 700 serie. Tussen twee haakjes, zou hij echt gesponsord worden door Hans Anders brillenwinkelketen? Met rood overhemd, bril en snor zal hij het milieu moeten redden. En omdat hij moet opboksen tegen Maij-Weggen, Braks en Andriessen kan hij dat natuurlijk nooit alleen. Hij heeft steun nodig. Groen Links moet rooie Hans steunen. Dat is mijn boodschap voor de jaren 90.

Dus aan de slag, scherp de messen, doe je schort om en bereid een 'duurzaam kerstmenu'. We moeten namelijk onze wijze van produceren en consumeren wijzigen en duurzaam maken, zegt Hans. Het zal effe

TEKENING: FRENK DRIESSEN

DE UITVRETER

wennen zijn en af en toe zal er wel eens een vloek tussen de kookpotten doorgalmen, maar onze keuken zal als eerste het duurzaamheidskeurmerk krijgen. Wees daar maar zeker van. Als eerste stap verdwijnen de dooie beesten. Vegetarisch, dat is pas echt duurzaam. Jammer voor al die konijnen, hazen, kalkoenen en reeën die zich zo verheugd hadden op onze dis te mogen pronken. Hen gunnen we nog een duurzaam leven.

Begin op die anders toch maar verloren zondag voor de kerst met het bereiden van de volgende bestanddelen voor ons menu voor vier personen. Trek in drie uur een krachtige groentebouillon van 2 l water met 2 stuks prei, 1 grote winterwortel, 2 uien, 2 stelen bleekselderij, een stuk knol-

selderij, een stuk bloemkool en verse groene kruiden. Zeef de bouillon door een kaasdoek en zet weg.

Snijd 250 gr champignons en een ui klein en bak ze snel in weinig olie. Voeg slakkenkruiden toe en 1/4 l room en een flinke scheut witte wijn. Kook even in en zet ook weg tot de volgende dag.

Kook 200 gr gierst droog en gaar in 400 ml water. Bak 200 gr fijn gesneden oesterzwammen kort in een goede olijfolie en voeg daar 100 gr gehakte walnoten aan toe. Meng de gierst met de zwammen, de noten en 100 gr geraspte kaas. Voeg als het mengsel niet wil plakken wat olijfolie toe. Zet ook deze substantie weg tot eerste kerstdag.

Stoof vier geschilde stoofperen gaar in een mengsel van half rode wijn/half water met een paar lepels suiker en wat citroensap. De peren moeten enigermate stevig blijven. Bewaar de peren in het kookvocht tot de volgende dag. Pers enige sinaasappelen en een citroen uit. Kook het sap in tot enige eetlepels overblijven en natuurlijk ook weer wegzetten.

Ga dan rustig slapen en maak het menu af op kerstdag. Begin met de **heldere groentesoep**. Breng de bouillon aan de kook en voeg een ruime hoeveelheid zeer fijn gesneden verse groenten toe. Laat niet meer dan één à twee minuten doorkoken, breng op smaak en serveer de soep heet op warme borden.

Daarna serveren we de **champignons met kruiden/roomsaus**. Warm het gisteren bereide mengsel voorzichtig op en breng zo nodig op smaak. Serveer het op sneetjes volkorenbrood.

Dan de **gierstpakketjes**. Blancheer heel kort een aantal grote bladeren van een kool naar keuze. Koel de bladeren onmiddellijk in ijswater. Vul de bladeren met het gierstmengsel en maak er mooie pakketjes van. Plaats deze in een ingevette ovenschaal. Leg er enige klontjes boter op en desgewenst nog wat geraspte kaas. Verwarm 25 minuten in een oven van ongeveer 200 C. Serveer bij deze pakketjes een salade naar eigen inzicht en een verse groente. Bijvoorbeeld heel kort gekookte en daarna in ruim boter met wat citroensap verder gestoofde kleine spruitjes.

Ten slotte het dessert: **aangeklede stoofpeertjes**. Warm de peertjes in hun kookvocht op tot eventjes lauw. Snijd het bovenste smalle stuk van de peertjes. Hol het dikke stuk uit en vul dat met gorgonzola. Zet daarna het kapje er weer op. Verwarm ook heel even de sinaasappelsaus en schenk er wat sinaasappellikeur bij. Doe wat van de saus op een bord. Zet er een gevulde peer bij, leg er een bol roomijs bij en strooi er wat chocoladevlokken over. Laat het smaken en drink er iets duurzaam bij.

FOTO: ANP FOTO

ENKELE IMPRESSIES UIT DE SOVJET-UNIE

PERESTROIKA EN GLASNOST

Sovjet-Unie 1975 gaf een ander beeld dan Sovjet-Unie 1989. Adrie Klaver ging terug naar Leningrad om het verschil te proeven. Het verhaal van de joodse dienstweigeraar Lev Kritsjevski: van opsluiting en gedwongen voeding tot een tweede kans om te studeren. De betekenis van glasnost en perestroika voor een gewone Sovjetburger.

Adrie Klaver

November 1989 was ik weer in de stad aan de Nawa. 's Avonds wandelde ik met voormalig dienstweigeraar Lev Kritsjevski over de Gorkistraat die deze zevende november gevuld werd door vele tienduizenden voetgangers. Het gemotoriseerde verkeer was stilgelegd. We liepen langs het Poesjkinplein, centrum van dialoog en demonstratie. Een week geleden had de oproerpolitie hard ingegrepen toen zo'n vijfhonderd demonstranten zich na afloop van een gesanctioneerde betoging rond het hoofgebouw van de KGB naar dit plein wilden begeven. Militie-eenheden sloegen met knuppels op de demonstranten in en er werden ongeveer veertig arrestaties verricht. We keken verbaasd op toen we een aantal jongeren achter een vlag uit de tsarentijd zagen lopen. „Reactionairen”, zegt Lev. Ook zagen we een kleine demonstratie ten gunste van een radicaal lid van de Opperste Sovjet, Telman Gdlijan. Hij had in de ochtenduren tijdens de alternatieve 'herdenking' gesproken en is vooral bekend geraakt door zijn onderzoek naar malversaties met katoen in Oezbekistan waarbij vele hoge partijbonzen betrokken waren. Om de menigte te breken stonden om de dertig meter agenten over de breedte van de straat: overvalwagens ontbraken niet. Lev heeft het niet zo op hen en dat is te begrijpen na een nadere kennismaking met zijn verleden. In 1984 werd deze joodse jongen voor het eerst gearresteerd na het zingen van liederen over 'Eretz Israël'. Hij bracht een aantal uren in een cel door en kreeg van de KGB het advies zich rustig te houden. In 1986 werd hij van de Moskouse universiteit gestuurd, waar hij geschiedenis studeerde, wegens naar eigen zeggen 'joodse en Trustgroepactiviteiten'. De Trustgroep is in 1982 opgericht om de muren van wantrouwen tussen Oost en West te slechten. Velen die twee tot drie jaar geleden nog lid waren van de groep verblijven volgens hem thans in het buitenland, anderen zouden lid geworden zijn van de politieke partij van de Democratische Unie.

Murw

Lev werd in december 1986 gedwongen om dienst te nemen bij de afdeling luchtbescherming van het Sovjetleger. Zodra hij in dienst kwam ontdekte hij een steeds groter verschil tussen wat hem altijd geleerd was over het leger en de dagelijkse praktijk. Hij raakte steeds meer overtuigd van zijn pacifisme en besloot dienst te weigeren. In de Sovjet-Unie bestaat echter niet zoiets als een Wet voor Gewetensbezwaarden. Men maakt daarentegen zeer grote kans veroordeeld te worden tot enige jaren gevangenisstraf. Lev kreeg te maken met een situatie waarin het volgens de commandanten niet mogelijk was te weigeren, omdat hun legerafdeling daarvoor te belangrijk was. Lev werd binnen de muren van de kazernes gehouden. De weigeringsboodschap moest doodgezwegen worden. Men probeerde Lev te 'bekeren'

'We moeten onze eigen positieve kracht gebruiken'

en murw te krijgen. Weliswaar mocht hij in mei 1987 een tweetal dagen de soldatengebouwen verlaten om te trouwen, maar daarna vernam zijn familie maandenlang niets van en over hem.

Hij werd een tiental keren overgeplaatst, kwam enige keren in het ziekenhuis terecht, o.a. na een hongerstaking die hij moest beëindigen door gedwongen voeding. Lev gaf niet toe en men zat steeds meer met hem in de maag. In mei 1988 werd hij gedwongen mee te werken aan een tv-film die de buitenwacht moest

tonen dat hij zijn plichten getrouw vervulde. Ook zijn familie en de Moskouse Trustgroep werkten er aan mee, volgens hem onder valse voorwendsels. Lev kon geen nee zeggen op de vraag tot medewerking omdat hij zijn vrouw en familie 'een teken van leven wilde geven'. Door de film konden de autoriteiten zich schonen en Lev kende een betrekkelijk rustig half jaar tot zijn 'vrijlating' op 1 november 1988. Hij toonde zich nogal teleurgesteld over de invloed die hij op zijn collega's in het leger had. „Maar wat wil je ook. Het waren wilde, islamitische jongens uit Centraal-Azië. Ze kwamen uit grote gezinnen. Soms kenden ze een bejaarde vader met meer dan één vrouw. Broers en zussen van zestig en zeventig waren geen uitzondering.” Wel is hij verheugd over het feit dat hij enkele officieren van zijn pacifistische ideeën heeft weten te overtuigen en zelfs in die mate dat ze het leger hebben verlaten.

Diepe crisis

De situatie voor dienstweigeraars is thans iets beter in de Sovjet-Unie. Al is er nog steeds geen enkele wetgeving. Het aantal weigeraars wordt almaar groter. Zo weigeren dienstplichtige Esten, Letten en Litauers om dienst te doen in het Sovjetleger. Ze beroepen zich op de Geneefse Conventie van 1949 die bepaalt dat dienstneming in een bezettingsleger verboden is. Lev: „We zijn nu niet bang meer. Er is meer vrijheid. Al verkeert ons land wel in een zeer diepe crisis op bijna alle gebieden. Ik weet niet of ik hier blijf of eventueel naar Israël zal gaan. Ik heb Hebreeuws geleerd, dat kan ik zo weer opnemen. Vele tienduizenden joden mogen nu het land verlaten. Sinds kort kunnen ze niet meer naar de Verenigde Staten als politiek vluchteling. Israël zal het moeilijk krijgen met al die nieuwe bewoners. Misschien is het toch beter om hier te blijven. Ik heb tenslotte niet voor niets een tweede kans gekregen om te studeren.”

Hij studeert aan het Geschiedenis- en Archieveninstituut in Moskou dat geleid wordt door het radicale lid van de Kamer van Volksafgevaardigden Yuri Afanasjev. Afanasjev heeft op 20 oktober opzien gebaard met zijn voorstel vier Koerilleneilanden die de Sovjet-Unie in 1945 inlijfde aan Japan terug te geven. Ook heeft hij al enige keren voorgesteld een einde te maken aan Jalta. De conferentie in februari 1945 waarop Stalin, Roosevelt en Churchill afspraken maakten over Europa en de Sovjetdeelname aan de oorlog tegen Japan. Deze volksafgevaardigde is er al herhaaldelijk van beschuldigd 'het Sovjet-territorium uit te verkopen'.

Lev heeft evenals vele andere jongeren een groot vertrouwen in Gorbatsjov. Hij spreekt er zijn teleurstelling over uit dat

de partijleider nog „veel, heel veel tegenstanders heeft binnen staat en partij”. Daarom is het proces van perestroika en glasnost volgens hem zo ingewikkeld. „Perestroika staat voor vernieuwing en ommekeer en glasnost voor openheid. In elk geval moeten we de contacten tussen en met gewone mensen in alle landen bevorderen. Die vormen de eerste fase in het vestigen van wereldvertrouwen. Dat zal

uiteindelijk ieder aspect van het geweld en iedere aanval op het heilige geschenk van het leven onmogelijk maken. Ik droom ervan om mijn bijdrage aan deze zaak te leveren. Iedere dag hoor ik van mensen uit de gehele wereld die vragen om vrede en gerechtigheid. Zij overtuigen steeds meer mensen van de noodzaak om met de positieve krachten in zichzelf aan de gang te gaan ten behoeve van hun medemensen.”

De mythe van het milieu

Nu de huidige milieugolf alweer een paar jaar voortrolt, zwelt ook de hoeveelheid bedrukt milieupapier aan. De stapel naast mijn bureau meet nu 1 meter 4. Iedereen, iedereen doet aan milieu en draait zijn milieukeutels of draait om de noodzaak van milieubeleid heen. Van autolobby en leger tot kerk en vakbeweging. Meestal gaat het om beleidsaanzetten en analyses in het verlengde van het rapport *Zorgen Voor Morgen* en het Nationaal Milieubeleidsplan dat nu alweer bijna een jaar als een geest boven de politieke wateren zweeft. De invloed van de magneet NMP is tot nu toe niet merkbaar in de milieupraktijk, maar wel in het politieke krachtenveld. Het schip van staat is enkele graden gedraaid en de koers is verlegd van centrum-rechts naar centrum-links. Bovendien is Nederland dankzij de mogelijke afschaffing van het reiskostenforfait —één van de weinige concrete maatregelen uit het NMP— nu een echte groen-progressieve partij rijk.

Hans Schoen

Nu iedereen zich althans op papier om het milieu bekommert, is het de hoogste tijd voor een subversief tegengeluid. Niet omdat er iets mis zou zijn met die bekommernis om de milieuproblemen, maar om de naar dadenloosheid neigende consensus te doorbreken. Groen Links heeft wat dat betreft een naam hoog te houden. De groentax is ten slotte ook een steen in de doodstille vijver van de financiële milieuhellingen. De politieke hoofdstromen hebben behalve hun groentax-tackle in campagne-tijd nog geen enkel idee laten zien waarmee de door hun ook beleden omschakeling van produktie- en consumptiewijzen in onze economie naderbij komt.

Goddelijk

Ik was dan ook reuze blij het gedenkschrift *Natuurstaat Of Milieurijk*, een cultuurhistorische beschouwing over de wederkeer van de politiek van ‘toekomst of ondergang’, van de hand van B.J. van Stam tegen te komen. Het betreft hier een onooglijk uitgaafje van de Academie voor Ambulante Wetenschappen. Een groepje voornamelijk bestaand uit dwarse filosofen dat ook het tijdschrift *Arcade*, ter bevordering van de illegale wetenschap uitgeeft.

‘Het milieuprobleem bestaat alleen voor specialisten’

Het geschriftje plaatst beknopt satirische kanttekeningen bij het ontstaan van het milieuprobleem in onze (politieke) cultuur. Na de oorlog was er eerst de Wederopbouw die alles overheerste. Na de voltooiing van dat project eind jaren zestig, kwam er pas opnieuw ruimte om over toekomst of ondergang na te denken. Op dat moment deed het idee van een schoon milieu zijn intrede als een morele categorie van de eerste orde. Naar de smaak van Van Stam bestaat het milieu dan ook voornamelijk in de media. In de werkelijkheid is

het milieuprobleem alleen voor specialisten zichtbaar (denk aan het ozongat). Hij vindt het milieu vooral lijken op een oude scheppingsmythe. De milieu-mythe stelt de grote vragen naar de plaats van de mens in de kosmische orde en naar zijn gebruik van de elementen water, lucht, aarde en vuur (energie). Vanuit deze mythe-gedachte constateert hij dat het milieu er voor gezorgd heeft dat de politiek unaniem voor de idee van toekomst of ondergang kiest. „Zelfs de vrede vermocht niet zulk een consensus te veroveren.” Daarmee geeft de milieu-mythe een goddelijke, boven elke kritiek verheven grondslag aan onverschillig wat voor politiek programma: als het goed is voor het milieu, dan is het zondermeer goed. Nu het verlangen uitgaat naar een schoon milieu, is het verlangen naar vrijheid veranderd in een verlangen naar totale beheersing op straffe van de totale vernietiging.

Vierde Rijk

Het is juist dat verlangen naar totale beheersing dat te denken geeft. In zijn titel gaat Van Stam wel erg ver door een associatie te leggen met de komst van een vierde rijk. Toch speelt bij het milieubeleid steeds de vraag naar de democratische legitimiteit van maatregelen en de verhouding tot traditionele politieke uitgangspunten als solidariteit en rechtvaardigheid.

In die zin is het belangrijk om de mythe van het milieu te ontdoen van zijn apolitieke lading en het totaal van het milieu te verdelen in beleidsterreinen waar gewoon politieke strijd gevoerd wordt. De afgelopen maanden hebben we kunnen zien dat iedere politicus voor het milieu is, maar dat dat voor de meesten betekent geen autokilometer minder, desnoods afgekocht met extra subsidie voor het openbaar vervoer.

Uiteindelijk is de milieucrisis niet veel meer, maar ook niet minder, dan de vraag naar de herstructurering van de factoren kapitaal en arbeid in de wereldeconomie. Daar had de PPR —los van het milieubeleid— met de invoering van het basisinkomen en de lastenverschuiving van arbeid naar kapitaal en grondstoffen al een heel aardig antwoord op.

Het moge duidelijk zijn, *Natuurstaat Of Milieurijk* werpt zijn gram(men) in de strijd tegen al die volgzaam kilo's bedrukt milieupapier. Een tegendraadse visie om tussen de bedrijven van het dagelijkse milieubeleid door bij stil te staan.

Dit curieuze milieugeschrift kent geen ISBN-nummer noch een plaats van uitgave, noch een royale verspreiding. Wie de twintig bladzijden lezen wil, kan via een briefje aan het PPR-partijbureau t.a.v. Hans Schoen een kopie aanvragen.

NAAR EEN ECOLOGISCHE BELASTINGHERVORMING?

Tijdens de verkiezingsstrijd van de 'groen-groener-groenst'-verkiezingen van 6 september jongstleden, presenteerde Groen Links de brochure *Groentax: de prijs voor een schoon milieu*. Deze brochure werd als een integraal onderdeel van het verkiezingsprogramma gepresenteerd, hoewel dit nergens nadrukkelijk werd vermeld. Hiermee loste Groen Links uiteindelijk de belofte in om in Nederland een ecotax te introduceren. De 7,4 miljard die oorspronkelijk in het verkiezingsprogramma was opgenomen was immers niets meer dan ietwat verhoogde bestemmingsheffingen en als zodanig niets nieuws onder de zon.

Herman Sips

In het politieke strijdgevoel van de verkiezingen werd het idee van groentax gauw getorpedeerd. „Wie weet hoe je een groentax van 40 miljard introduceert in Nederland zonder er een puinhoop van te maken, mag het zeggen,” was het credo van Hans van Mierlo. Het onderwerp was hiermee in de verkiezingsstrijd afgedaan en zo bleef een fundamentele discussie over ecotax uit.

Een oud idee

Het idee achter groentax is eenvoudig. Bij de huidige wijze van produceren en consumeren treden zogenaamde externe effecten op. Dit zijn effecten die als gevolg van het handelen van de producent of consument van invloed zijn op de productie- en consumptievoorwaarden van anderen. De kosten die deze externe effecten veroorzaken worden door de producent of consument niet in zijn beslissing meegenomen. Hierdoor leiden de beslissingen van individuele producenten en consumenten niet tot een optimale situatie voor de samenleving als geheel. Goederen met negatieve externe effecten worden hierdoor teveel geproduceerd en geconsumeerd (bv. auto-kilometers) terwijl goederen met positieve externe effecten (bv. duurzame energiebronnen) te weinig geproduceerd worden. Deze scheve situatie kan de overheid corrigeren. De econoom Pigou deed in 1920 reeds de aanbeveling om door middel van subsidies en belastingen het gedrag van consumenten en producenten te corrigeren. Tot nu toe waren de milieuproblemen blijkbaar niet manifest genoeg om deze aanbeveling op te volgen. Nu de externe effecten in de vorm van ernstige milieuvuiling echter steeds meer zichtbaar worden, is de aanbeveling van Pigou weer actueel. Groen Links heeft in de brochure dan ook de verrekking van de externe kosten, via het principe 'de vervuiler betaalt', gekozen als uitgangspunt voor de ecotax.

De voorgestelde ecotax

Het idee achter ecotax is simpelweg dat door een belasting of heffing milieuvriendelijk gedrag wordt ontmoedigd en milieuvriendelijk gedrag aangemoedigd. Als de heffing voldoende hoog is zal het milieuvriendelijke gedrag afnemen. De percentages van de heffingen die in de brochure worden voorgesteld liggen tussen de 20% en 220%. In totaal leveren de voorgestelde heffingen 43,8 miljard gulden op zoals in de onderstaande tabel blijkt.

Weg met de wegwerpcultuur	5.615 miljoen
Tropisch hardhout	220 miljoen
Schaarse grondstoffen	2.225 miljoen
Binnenklimaat	1.625 miljoen
Naar een bio-landbouw	1.425 miljoen
Elektriciteit-sparen	150 miljoen
Fossiele brandstoffen (warmte, olie, gas)	10.700 miljoen
Fossiele brandstoffen (benzine, fiscaal)	6.175 miljoen
Fossiele brandstoffen (diesel, LPG)	5.400 miljoen
Aanschaf nieuwe auto's	2.000 miljoen
Aanschaf van nieuwe pleziervaartuigen	150 miljoen
Water	2.000 miljoen
Bouwbelasting	4.000 miljoen
Vliegen	950 miljoen
Chloor	1.500 miljoen
Totaal opbrengst groentax	43.800 miljoen

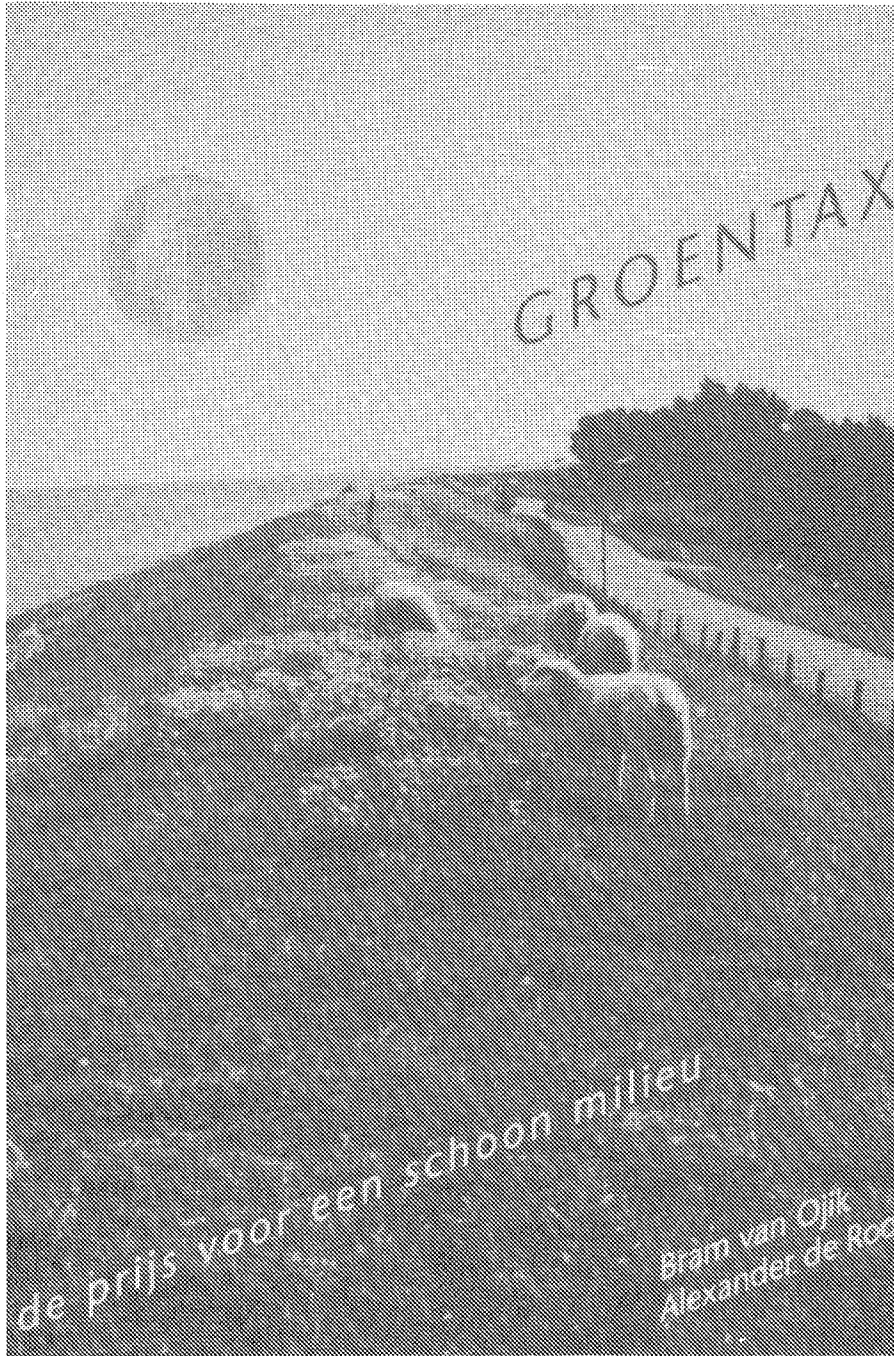
Het bovenstaande ecotax-voorstel heeft iets willekeurigs. Allereerst wordt niet duidelijk waarom bepaalde producten wel en andere producten niet belast worden. Wat is, met andere woorden, de grondslag voor de heffingen? Onduidelijk is of de grondslag een heffing op vervuilende producten is of een heffing op grondstoffen en emissies. Komt er bijvoorbeeld een heffing op batterijen of een heffing op cadmium en kwik? Komt er een heffing op chloor of op

keukenzout? Op dit punt ontbreekt een onderbouwing van het voorstel. Het voorstel lijkt sterk geënt op de ecotax-voorstellen die het *Heidelberger Umwelt und Prognose Institut* in april 1988 heeft gedaan. Een verwijzing naar deze voorstellen ontbreekt echter waardoor de mogelijkheid ontbreekt om een nadere onderbouwing te vinden.

Ernstiger is echter dat niet duidelijk wordt in welke mate de voorgestelde heffingen bijdragen aan de voor milieubehoud noodzakelijke emissiereductie. De heffing op fossiele brandstoffen is in dit opzicht een treffend voorbeeld. In de brochure wordt voorgesteld om heffingen van respectievelijk 30%, 50% en 75% te leggen op achtereenvolgens gas, kolen en stookolie. Uitgaande van de ecologische noodzaak om op lange termijn een CO₂-arme energievoorziening te realiseren, zou de prijs van primaire energie moeten verdubbelen. Deze verdubbeling van de energieprijzen is gebaseerd op het zogenaamde lange termijn kosten-principe. Volgens dit principe worden de prijzen van producten/diensten waarvan het gebruik uit milieu-oogpunt moet worden geminimaliseerd bepaald op basis van de kosten die op lange termijn noodzakelijk zijn om een ecologisch houdbaar emissieniveau te realiseren. Zie voor een nadere precisering hiervoor de reactie van het Centrum voor Energiebesparing en Schone Technologie op het Nationaal Milieu Beleidsplan. In dit opzicht schiet de voorgestelde ecotax dus duidelijk tekort; eens te meer daar zelfs bij een verdubbeling van de energieprijzen de daling van het energieverbruik ecologisch gezien onvoldoende is.

Besteding van de opbrengst

Door de invoering van ecotax wordt milieuvuiling als heffingsgrondslag van belastingen geïntroduceerd. De heffingsgrondslag moet echter nog verduidelijkt worden zoals hiervoor reeds is aangegeven. De opbrengst van de ecotax biedt de mogelijkheid om andere belastingen te verlagen. De brochure kiest hierbij terecht voor een verlaging van de belasting op arbeid. Jarenlang is de belasting op arbeid toegenomen terwijl kapitaal en milieu relatief onbelast waren. Hierdoor is een milieu- en kapitaalintensieve productiewijze gestimuleerd waarvan de gevolgen nu duidelijk worden: werkloosheid en milieuvuiling.

Door de heffingsgrondslag van de belastingen te verschuiven van arbeid naar milieuvervuiling kan dit proces omgekeerd worden. De vorm waarin de verlaging van de belasting op arbeid wordt gegoten is echter van groot belang. Op dit punt maakt de brochure een keuze voor zowel verlaging van het standaard BTW-tarief, als een verlaging van het BTW-tarief op arbeidsintensieve diensten, als een verlaging van de sociale premies voor werkgevers en werknemers.

Opgemerkt wordt dat een premieverlaging voor de werknemers en de BTW-verlaging een deel van de ongewenste inkomensgevolgen van de ecotax kunnen wegnemen.

Deze compensatie van de ongewenste inkomensgevolgen kan een dusdanige stijging van de consumptie tot gevolg hebben dat een deel van de milieuvoordelen van een ecotax weer verdwijnt. Door compensatie van de inkomensgevolgen van de ecotax ontstaat immers weer inkomensruimte om ondanks de gestegen kosten evenveel gebruik te maken van de auto, vliegvakanties etc. Een dergelijk effect is uit milieu-optiek ongewenst.

In dit opzicht dient de besteding van de opbrengst van de ecotax zorgvuldig afgewogen te worden. Het vraagstuk van een rechtvaardige inkomensverdeling is weliswaar van belang maar dient los gezien te

worden van de noodzakelijke maatregelen ten behoeve van milieubehoud. Ongewenste nadelige inkomensgevolgen voor lagere inkomensgroepen kunnen uit de optiek van milieubehoud beter gecompenseerd worden door onder andere gerichte energiebesparingsprogramma's en de gangbare mogelijkheden van kwijtschelding van (reinigings)heffingen. Verlaging van de BTW zoals in de brochure wordt voorgesteld heeft naar verwachting een denivelenderend effect.

Een ecologische belastinghervorming?

In het bovenstaande is een aantal kanttekeningen geplaatst bij het voorstel tot invoering van ecotax zoals dat in de brochure 'Groentax: de prijs van een schoon milieu' is gedaan. Deze kanttekeningen laten echter onverlet dat de brochure de werking van een lastenverschuiving van arbeid naar milieuvervuiling goed duidelijk maakt. De noodzaak van een dergelijke lastenverschuiving is immers groot. De te verwachten resultaten van een dergelijke lastenverschuiving zijn zowel voor werklozen als voor het milieu zeer positief, zoals ook al tien jaar geleden onder andere uit het CE-scenario bleek. Dit scenario verdween in de bureaula omdat Nederland, zoals De Tijd het formuleerde, „op zoveel vrolijkheid niet berekend” was. Het zou jammer zijn als het voorstel van Groen Links eenzelfde lot beschoren zou zijn, want in de kern laat het voorstel zien hoe je een ecotax van 40 miljard in Nederland kunt introduceren zonder er een puinhoop van te maken.

Nederland staat bij de introductie van een ecotax niet alleen. In andere Europese landen wordt over de invoering van een ecotax nagedacht. Zo is in West-Duitsland door een werkgroep van de SPD het voorstel gedaan om een ecotax van in totaal 32,8 miljard in te stellen. In Engeland wordt de mogelijkheid van *greentax* in opdracht van de regering onderzocht. Italië en Denemarken introduceerden onlangs een ecotax op respectievelijk plastics en afval en grondstoffen. In dit opzicht is de eerste stap in diverse Europese landen gezet op weg naar de noodzakelijke ecologische belastinghervorming. Het wachten is op de volgende stap!

Groentax, de prijs voor een schoon milieu; Bram van Ojik, Alexander de Roo; Te bestellen bij Groen Links, 1e Weteringdwarsstraat 4, 1017 TN Amsterdam, 020-247570; f 5,-.

De auteur is als econoom werkzaam bij het Centrum voor Energiebesparing en Schone Technologie te Delft. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

W I L L H E L M BOOM VERSCHUREN

Stille Nacht, Heilige Nacht, Vrede op Aarde, da's allemaal hartverscheurend maar ondertussen draaien de Groen Linkse bonzen onze Radikalenkrant de nek om. En dan verwachten ze dat wij, gewone leden bij de kerstboom Vrolijk Links gaan zitten wezen! Mooi niet!

„Ja maar,” roepen die bonzen dan, „Je krijgt in januari toch een nieuwe Groen Blaadje in de bus en daar moet jij als ouwe bok toch wel happig op zijn! Bovendien is een eigen partijblad onontbeerlijk voor het wij-gevoel. Het verbindt de leden, dient als discussieplatform, vertelt wat iedereen moet weten en is uitlaatklep voor opbouwende kritiek.”

Dat zal me een sappig leesbaar Groen Blaadje worden! Wat snakken wij naar het wij-gevoel, gaan we nu ook tegen West-Duitsland voetballen? Wat hunkeren wij naar een discussieplatform en naar de schrijfsels van de bonzen die ons, gewone leden uitleggen hoe de wereld in elkaar steekt. En oh!, eindelijk een uitlaatklep voor de opbouwende kritiek, die wij jarenlang met een vertrokken gezicht hebben zitten afknijpen. Voor onze zure opmerkingen komt er - als ik goed ben ingelicht - een apart inlegvel dat bij de teerderen onder ons kan worden weggelaten. Het Groene Blaadje wordt onder direct gezag van het bestuur geplaatst, zodat redactieleden die de journalistieke vrijheden uit hun PPR-tijd niet zo gemakkelijk kunnen afleren, rechtstreeks tot de orde kunnen worden geroepen. Kritische verslaggeving: leuk, maar het moet wel in dienst staan van de versterking van het wij-gevoel en bovenal opbouwend zijn! Ik krijg er een

wee-gevoel van.

Nou ja, Stille Nacht, Heilige Nacht en Vrede op Aarde. De Moloch van de partij-integratie vreet zich intussen door de PPR-verworvenheden. Dat kan zo natuurlijk niet blijven doorgaan. Wat heeft het voor zin om over de voortgang met al die andere clubjes te gaan zitten onderhandelen als daar als resultaat alleen maar compromissen uitrollen waar eigenlijk niemand enthousiast over is? Wat willen we eigenlijk als we écht heel eerlijk zijn, wat onder de kerstboom wel gepast is? Wij willen een Groen Links waarin onze superieure partijcultuur de boventoon voert. Bijvoorbeeld met een kritisch periodiek in plaats van een gelijkgeschakeld partijbondsbejubel - annex mededelingenblaadje. Wij willen daarenboven de zaak snel rond hebben want er is wel wat anders op de wereld om je mee bezig te houden dan een integratieproces van partijen die een verschillende kant uit willen. En stel je voor dat Wim de Boer nog bozer wordt!

Afgelopen dus met het bureaucratistische geneuzel. Niks dubbellidmaatschap. Met ingang van 1 januari aanstaande heffen wij, gewone leden de PPR gewoon op door massaal alleen maar Groen Linkslid te willen zijn. We richten al onze aandacht op het bezetten van de sleutelposities binnen de nieuwe partij en zetten de zaak geheel naar onze hand. De anderen zijn nog tot zeker november druk met de achterhoede-gevechten in hun eigen clubjes. Wat moeten wij trouwens nog met een PPR zonder Radikalenkrant? Het is als Kerstmis zonder ballen. Daarvoor komen wij niet meer onder de boom vandaan.

B R I E V E N

LEZERS

GROEN PLATFORM

In zijn gesprek met Hans van Egdome en Marc Broere (Radikalenkrant 10 oktober 1989) zegt Roel van Duijn: „Ach, ik heb eigenlijk ook geen zin om alle streken van Bas op een rijtje te zetten.” Toch onthult hij er één. Samen met Wouter van Dieren en Gerard Heemskerk zou ik er met de kas van het zogeheten Groen Platform vandoor zijn gegaan en die in de verkiezingskas van Groen Links hebben gestort. Van Duijn zegt: „Maar wij kunnen er echt niet

in berusten dat geld dat door een organisatie is bijeengebracht door één van de leden in beslag wordt genomen.” Hier is een kleine kanttekening op zijn plaats. Aan ieder die op de rekening van het Groen Platform geld had overgemaakt is dit bedrag bij de opheffing weer teruggestort. Het geld waarover Van Duijn het heeft, betreft een overmaking uit Straatsburg aan het Groen Progressief Akkoord t.b.v. de verkiezingsinspanningen van het GPA. Het GPA behaalde bij de Europese

verkiezingen van 1984 twee zetels. Op basis daarvan werd het beheer over een deel van dit bedrag verkregen door de kleine partner Groene Partij Nederland. Van Duijn laat het geld nu voor de Rechtenbank opeisen door een groep onder leiding van de heer B. Kuiper, die in 1984 lijsttrekker was van 'de Europese Groenen', een concurrerende groepering welke geen zetels behaalde en haar waarborgsom verspeelde. Bij de Europese Verkiezingen van juni j.l. deed deze groep niet langer mee.

Bas de Gaay Fortman
Ermelo

JONGEREN

Ik ben altijd zeer vereerd als mijn naam in de krant voorkomt. Zelfs als het in de Radikalenkrant is en zelfs als het negatief is. Maar het stukje proza over het PPR-Jongerencongres, waar het hele jongerenbestuur z'n biezene pakte is wel een hele grote bok.

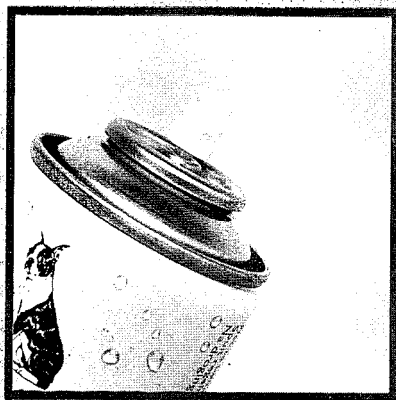
Ik zal er niet over zeuren dat steeds dezelfde 'journalist' op de jongeren wordt losgelaten. Dat kan best als het om een deskundig, onafhankelijk iemand gaat. Maar deze heeft al in zo'n vroeg stadium zo duidelijk partij gekozen, dat er van de onafhankelijkheid waar de redactie altijd zo prat opgaat weinig terecht komt. Er bestaat toch enig onderscheid tussen een verslag en een redactioneel commentaar? Ik zal ook niet zeuren over het feit dat uit het verhaal dat ik op het congres hield een passage is geciteerd die volkomen uit het verband is gerukt. Dat risico loop je als je in het openbaar gewoon wilt zeggen wat je ervan vindt. Veel erger is het dat een eenvoudig journalistiek principe als dat van hoor en wederhoor niet eens meer wordt toegepast. Van de betreffende redacteur had ik niet anders verwacht. Dat dit de eindredacteur kan passeren wil er bij mij niet erg in. Nieuwe bestuursleden krijgen ruimschoots de kans met modder te schieten naar oude bestuursleden, zonder dat de beschuldigde ook maar om reactie wordt gevraagd. Daarvoor was het voor de redacteur vermoedelijk veel te gezellig in die andere kroeg.

Had het gegaan zoals het hoort, dan had ik bijvoorbeeld kunnen zeggen dat het afgetreden bestuur om de leden te kunnen laten besluiten een voorstel voor Groen Linkse samenwerking aan het congres voorlegde. Dan had ik ook kunnen zeggen dat ik het incident op het Limburgse, waarover het kersverse bestuurslid Vincent van Rijswijk rept, al lang met hem had uitgepraat en dat ik daar niks geen ondemocratische bedoelingen mee had. Nee, dan het huidige bestuur, dat is pas democratisch. Let wel, deze heren zijn gekozen met respectievelijk 13 en 14 vóór en 11 en 10 tegen. Gebruikelijk in de PPR-Jongeren is dat bestuursleden nagenoeg unaniem worden gekozen. En dan te weten dat deze bestuursleden zonder tussenkomst van het congres extra bestuursleden kunnen benoemen.

Gert van Bergen
Amsterdam

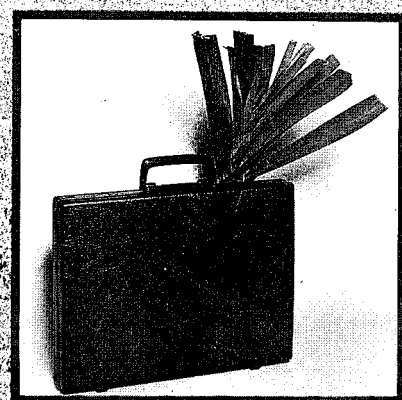
ET FIN DE SIECLE

1981

1982

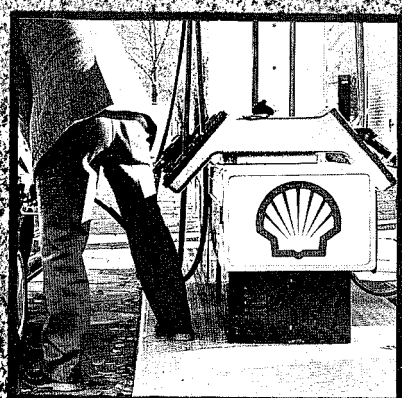
1983

1984

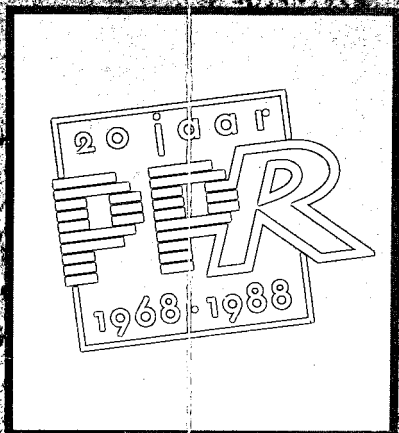
1985

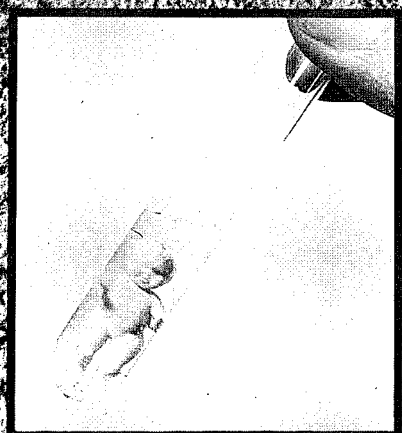
1986

1987

1988

1989